

NC-8.1. Elementen van denk- en methodeleer (EDM.)1ste jaar 1990/1991, 124 p.

De titel	01/07
1.-- Ontologie.	08/11
2.-- De ontologische methode.	12/15
3.-- Fenomenaal, rationeel, transempirisch/ transrationeel	16/19
4.-- Tropologie (tropenleer): metafoor, metonymie, synecdoche.	20/27
5.-- Ontologische begrippen zijn transcendentale begrippen.	28/35
6.-- Uitweiding: categorieën (gemeenplaatsen).	36/42
7.-- De alethische ('fysische') modaliteiten.	43/49
8.-- Het zijn(de) en het niets.	50/57
9.-- Het zijn(de) als onschendbaar ('heilig').	58/64
10.-- Ontologische oordelen zijn transcendentale oordelen.	65/71
11.—Harmologie: (ordeleer/ ordeningsleer)	72/76
12.-- Harmologie: betrekkingleer.	77/79
13.-- Harmologie: betrekkingen, logistisch gesproken.	80/89
14.-- Harmologie: structuur/ verzameling - stelsel.	90/97
15.-- Harmologie : teken(symbool) en model.	98/105
16.-- Harmologie: gelijkenis en samenhang in de psyché.	106/111
17.-- Harmologie: tegenstellingsleer.	112/124

De titel

De term 'element(en)' komt van het Oude Grieks 'stoicheion', stoicheia' (Lat.: 'elementum/ elementa'),-- letterlijk: "verklarende bestanddelen" van iets (het thema). Is - in de Oudgriekse zin - 'element' al wat, als geheel of als onderdeel, iets begrijpelijk ('zinnig', 'verklaarbaar') maakt.

Applicatieve modellen (voorbeelden)

(i) De Antieke Griek *Eukleides van Alexandria* (Lat.: Euclides van Alexandrië; - 323/-283) betitelde zijn beroemd meetkundig werk "*Stoicheia gèometriás*" (Elementen van meetkunde).

(ii) *Sint Paulus* (5/67), de "Apostel der Heidenen", gewaagt, o. m. in zijn *Galaten- en Kolossenbrief*, van "de elementen van de wereld", -- waaronder hij verstaat "al wat, als geheel of als onderdeel, de wereld, zoals wij hem ervaren, begrijpelijk maakt".

Hij denkt, blijkbaar in de context van Antieke - Laatantieke dan - theosofieën (d.i. filosofieën, die een of ander transrationeel (buitennatuurlijk) domein vooropstellen), vooral aan een aantal 'geesten' (hoge entiteiten (wezens), die het verloop van onze wereld, zoals hij is, mede beheersen.

(iii) Dicht bij ons: *Bourbaki, Eléments de mathématiques*, Paris, Hermann, 1939+.
'Bourbaki' is een groep jonge Franse wiskundigen, die, o.m. geïnspireerd door Georg Cantor's Theorie der oneindige verzamelingen (1880), mede "de nieuwe wiskunde" stichtten.

Propedeutiek.

In de engere zin verstonden de Oude Grieken onder 'elementen' de basisgegevens (elementaire inzichten), die iets - b.v. de meetkunde, de logica of denkleer - begrijpelijk maken.

Deze cursus is 'propedeutisch'. 'Pro.paideia' of nog 'pro.paideuma' betekent dan ook "inleidend of elementair onderricht". Zo b.v. in *Politeia* 536d (één der vele dialogen van Platon van Athene (-427/-347; stichter van de Akadèmeia (Lat.: 'academia', Academie)).

Propedeutisch tewerk gaan past bij een publiek dat zo goed als nooit iets ernstigs over logica (filosofie) vernam.

Nu kan men op meer dan één manier de wijsgerige logica (denk- en methodeleer) begrijpelijk maken.

1 -- Deze cursus verschaft allereerst informatie, inlichtingen, d.i. inzichten in gegevens. Niet in dilettantische zin (oppervlakkig, liefhebberig, als hij/zij is, meent de dilettant(e) van alles iets te weten),-- ook niet in de specialistische zin (de specialist, in tegenstelling tot de generalist, wordt verondersteld "van iets alles te kennen").- Wel in de algemeen-vormende zin, -- iets wat men op Harvard University "het Harvardbeginsel- heet: gespecialiseerden - b.v. inzake onderwijs - worden er verondersteld hun algemene vorming te verzorgen zo dat zij niet in - wat MacLuhan heette - 'vakidiotie' (eenzijdige vakkennis) vervallen.

2.-- Deze cursus verschaft, verder, methode, d.i. beredeneerde benadering of aanpak van een cultuurdomein. Niet mode (d.i. golf van belangstelling die, ook in, sommige wijsgerige kringen, komt en gaat),-- ook niet 'ideologie' (d.i. overtuigde, maar werkelijkheidsvreemde gedachtenconstructie).

Opm.-- Vooruitlopend op wat verder uiteengezet wordt, kunnen wij nu al dit zeggen inzake methode. A.N. Whitehead (1861/1947; met B. Russell één der stichters van de geformaliseerde logica) zei ooit dat "de ganse Westerse wijsbegeerte slechts een reeks voetnota's op Platon" was. Dit is niet verwonderlijk, indien men Platon's denkstijl goed kent: Platon's methode, immers, is de hypothetische methode.

(i) Ofwel stoot Platon, met Socrates van Athene (Lat.: Socrates; 369/-399; leermeester van Platon), op reeds bestaande vooropstellingen (in het Grieks: 'hupotheseis', vooropstellingen, beginselen) en onderwerpt hij ze aan een onderzoek (zo b.v. de 'hypothesen' van zijn beruchtste tegenstanders, de Protosofisten (-450/-350));

(ii) ofwel loopt hij, met zijn leermeester, rond in Athene b.v., neemt er steekproeven in de werkelijkheid en, om ze begrijpelijk te maken ("te verklaren"), stelt Platon hypothesen (postulaten, axiomata) voorop, -- die dan zelf weerom getoetst kunnen worden.

De cursus.

Wij gaan te werk zoals de Antieke wiskundigen dit reeds deden, bij het oplossen van problemen.

Gegeven.-- Het feitelijke denken (redeneren) en de daaromtrent bestaande theorieën (logica's).

Gevraagd.-- Welke zijn de 'elementen' (totaliteiten of onderdelen), die het feitelijke denken der mensen (ons inbegrepen) en de metatalige theorieën ('metataal' is taal over de taal,-- b.v. de taal der logici) begrijpelijk maken? De hele cursus vertoont die tweeledige structuur, het gegeven en het gevraagde, het gezochte.

Wijsgerige logica.

Deze denk- en methodeleer is een onderdeel van filosofie (wijsbegeerte).

Taalkundige opmerking.

Taalkundigen beweren dat het Nederlandse woord 'wijs' - oorspronkelijk - 'wetend, ingelicht, geïnformeerd' betekende. Is een 'wijze' degene die weet, die op de hoogte is en inzicht heeft (inzake leven en kosmos). Zo zou het werkwoord 'onderwijzen' in die zin te verstaan zijn.

Godsdiensthistorische opmerking.

Volgens een aantal godsdienstwetenschappers zou ons Nederlands woord 'wijs' betekenisverwant ('analoog') zijn met b.v. het Angelsaksische 'witch' (tovenares, heks), met het Russische 'viëtsjtii' (wijman, mannelijk tovenaer) en 'viëdma' (wij-vrouw, vrouwelijke heks). - Inderdaad: magiërs/ magiëringen, binnen een archaische (primitieve) beschaving, waren degenen die als 'wetend' (geïnformeerd) doorgingen. - Ja, het Sanskriet 'Veda' (de naam van gewijde boeken in India) zou betekenisverwant zijn. 'Veda' is 'weten'.

Opm.-- Het bij Postmodernen (vooral New Age) gelezene : *C. Castaneda, De lessen van don Juan*, Amsterdam, 1972, dat over een Amerikaan handelt die in de leer ging bij een Indianenmagiër, getuigt nog van dat godsdiensthistorisch gegeven: don Juan is degene die weet en, meteen, dat 'weten' meedeelbaar maakt (als 'wijze' onder-'wijst' hij). In de Archaïsche (Primitieve) cultuur, immers, weet de magiër(in) inderdaad én door begaafdheid (paranormale begaafdheid) én door vorming o.l.v. een voorgang-(st)er heel wat meer dan de gewone Primitief.

***'Filo.sofia'* (wijsbegeerte)**

Naar verluidt zou Puthagoras van Samos (Lat.: Puthagoras; - 580/-500; de stichter van de Oude Pythagoreërschool (Paleopythagoreïsme)) de term 'filo.sofia', belangstelling voor wijsheid, ingevoerd hebben. De Griekse termen 'sofos' (resp. 'sofia', wijsheid), d.i. 'wijs', enerzijds, en, anderzijds, 'filos', d.i. bevriend met of begerig (op zoek) naar, worden, door de Paleopythagoreërs, verbonden tot één woord.

(i) Volgens E. Dodds, Engels kenner van de Oudheid zou Pythagoras de kentrekken van een Siberisch sjamaan ('wijman') vertoond hebben.

(ii) In alle geval was de Paleopythagoreïsche school ervan overtuigd dat ons 'weten' erg beperkt is,-- dat, dus, de wijsbegeerte een gevorderd 'weten', eveneens "erg beperkt" is.

De mens op deze aarde beschikt slechts over steekproeven uit de totaliteit der werkelijkheid stadium van,-- niet over die totaliteit zelf. Dit is het inductieve aspect. Deze steekproeven worden 'verklaard' en verstaanbaar gemaakt door hypothesen (veronderstellingen), die zelf onderhevig zijn aan vergissingen.-- Dit is het Paleopythagoreïsch fallibilisme (feilbaarheids geloof).

Nu is het zo dat, binnen een Archaisch-Primitieve cultuur, de publieke mening, de magiërs/ magiërinnen heel bijzonder, ervan overtuigd zijn dat het wezenlijke (de kern) van het 'weten' van hogere wezens (godheden, zielen) komt. –

In een analoge lijn waren de Paleopythagoreeërs ervan overtuigd dat enkel godheden over de volle wijsheid beschikken en dat wijsbegeerte enkel ten volle lukt, indien zij aangevuld wordt door het hogere inzicht van hogere wezens.

Op een gegeven ogenblik zal men dat type wijsbegeerte 'theo.sofia', theosofie, godgeleide wijsbegeerte, heten. Men kan ook spreken van 'mystische' of 'mystieke' filosofie. Onder 'mystiek' verstaat men dan het feit dat de mens (o.m. de denker) wel zelfstandig te werk gaat, maar niet zonder het correctief (verbeteringsmiddel) van een hoger, met veel meer inzicht begaafd wezen. De verering, door de filosofiescholen, van de Muzen ('Mousai'), oorspronkelijk berggeesten, is daarvan één der vele tekens.

Mythe en wijsbegeerte.

Men versta de Paleopythagoreeërs niet verkeerd: zij zijn bekend om de stichting van hun type van:

(1) Muziek, d.i. 'chorea', dansvaardigheid (wat én lied (poëzie) én instrumentele muziek én vooral dans omvatte),

(2)a. Kosmologie, d.i. heelalbeschrijving ('astro.nomia', hemellichamenkunde),

(2)b. Getalwiskunde ('arithmètikè', rekenkunde) en ruimtewiskunde ('geomètria', meetkunde).

Uit de opsommingsvolgorde blijkt dat de Paleopythagoreeërs eerst en vooral muzische denkers waren, die zich door 'chorea' in het heelal, de kosmos, inwerkten. Getal en ruimte waren slechts de instrumenten, de infrastructuur.

Terloops: Indien Dodds gelijk heeft (Pythagoras was sjamaan), dan is dat muzisch aspect maar normaal. De Siberische sjamanen, als cultuurdragers, waren eveneens muzisch, maar tevens in dienst van de gemeenschap. Wat de Paleopythagoreeërs ook waren.

Wat men, nu, noemt “het mythische cultuurstadium” berust op een metonymie: de mythe, het sacrale verhaal, is één der hoofdelementen van het Archaisch-Primitieve leven, waarnaar men het kan noemen. In de strikte zin is mythe het verhaal waarin de buitennatuurlijke levenskracht, door de Antieke Grieken ‘dunamis’ (Lat.: virtus) geheten, centraal staat, -- ja, het verhaal, voor wie de oerreligies kent, beheerst.

Men kan ‘dunamis’ vertalen door ‘ziel’, maar dan vooral verstaan als ‘zielekracht’ of ‘zielsenergie’. De term ‘zielestof’ is ook goed, als men maar weet dat ‘zielestof’ of ‘fluïdum’ niet enkel stof (materie), maar ook en zelfs vooral energie, vermogen, kracht, betekent.

Al wat levenskracht is en ermee samengaat (godheden als dragers van levenskracht; toveren als manipuleren van levenskracht(magie)), komt in de mythe ter sprake. Wezens, processen, energieën,-- ziedaar de drieledige inhoud.

‘Mythanalyse’

is het rationeel bekijken van de mythe. De huidige mythanalyse vertoont drie hoofdstellingnamen.

(i) De enen zien het wijverhaal, het gewijde verhaal (= mythe) als gewoon achterhaald (een kinderstadium der cultuur, louter voorwetenschappelijk).

(ii) Anderen zien er hypothesen in, die, in alle geval moeten getoetst worden aan de werkelijkheid.

(iii) Nog anderen nemen aan dat sommige mythen het enige kenmiddel zijn in gevallen waar de louter ‘rationele’ wijsbegeerte (en vakwetenschappen) te kort schieten. Zo b.v. Platon van Athene: waar zijn filosofie geen inzicht verschaft, schakelt hij een of andere mythe in (die hij dan als loutere hypothese opvat).

Vanaf Thales van Miletos (-624/-545; eerste Griekse filosoof), leidende figuur der Milezische school, zijn er duidelijke tekens van kritiek op de traditionele mythen der Grieken.

Inderdaad: in de plaats van een of andere mythe, komt nu het rationele onderzoek, “fusikè historia”, het onderzoek naar de ware natuur. Het zgn. mythische stadium wordt achterhaald, ja, voorbijgestreefd door het rationele stadium der filosofie, retoriek en vakwetenschappen.

De Paleopythagoreeërs, nu, leefden én in het mythische stadium (dat erg muzisch was) én in het aanvankelijke, beginnende rationele stadium. Vandaar de tweeslachtigheid van hun filosofie. Ook Platon en een deel van het Platonisme (de Neoplatonici op de eerste plaats) vertonen diezelfde tweeledigheid, mythe en ‘rede’ (‘rationaliteit’).

De oude Grieken als bakermat.

Het zal al overvallen zijn: de Antieke Grieken! Inderdaad.

(i) Sommige tijdgenoten willen het vak ‘geschiedenis’ afgeschaft zien. Zelfs al wat ‘Antiek’ en, inzonderheid, ‘Antiek-Grieks’ is, willen zij vergeten.

(ii) Anderen, waaronder de Existentialist Martin Heidegger (1889/1976; bekend om zijn Nazistische overtuiging), zien inzonderheid in het Antiek-Griekse denken voor de Socratisch-Platonische revolutie, een tot nog toe ongeëvenaard cultuurtoonbeeld. Wat een vorm van ‘pristinatie’ (neiging om tot het vroegere terug te keren) is.-

Wat is nu de ware toedracht? Deze: dat, indien men niets van de Oude Grieken (en hun cultuurgeschiedenis) afweet, men vele dingen - nog heden - onbegrijpelijk zal vinden. M.a.w.: het Oude Griekendom is één van de voornaamste vooropstellingen van onze manieren van zijn.-- Bekijken wij dat even van naderbij.

a.1. *O. Willmann, Abriss der Philosophie (Philosophische Propädeutik)*, Wien, 1959-5, 13, zegt: de wortel van onze huidige denk-leer (logica) er toegepaste denk-leer (methodologie) is Antiek-Grieks.

a.2. *E. W. Beth, De wijsbegeerte der wiskunde (Van Parmenides tot Bolzano)*, Antwerpen/ Nijmegen, 1944, toont overtuigend aan dat onze wiskunde, voor een groot deel, in het spoor der Oude Grieken loopt.

a.3. *J. Rosmorduc, De Thalès à Einstein (Histoire de la physique et de la chimie)*, Paris - Montréal, 1979, laat onze natuur- en scheikunde bij de Antieke Grieken beginnen.

a.4. De geneeskunde, voorloopster van onze huidige menswetenschappen, begint bij de Oude Grieken: *O. Willmann, Geschichte des Idealismus*, 1 (*Vorgeschichte und Geschichte des antiken Idealismus*), Braunschweig, 1907-2, 302, zegt: “Pythagoras noemde ‘heilkunde’ (versta: geneesvaardigheid) “de hoogste graad van wijsheid, mensen eigen” onder de menselijke verworvenheden (*Iambl. Vi. Py.*, 82)”. ‘Gezondheid’ in stand houden en herstellen is, in Pythagoras’ zienswijze, taak van wijsheid.

Omgekeerd: ‘wijsheid’, o.m. in de vorm van ‘sofrosunè’, ziele-gezondheid, is meteen hoofdvoorwaarde van gezondheid. De Paleopythagoreeërs, vanuit hun muzische zienswijze, beschouwden de filosofie als één grote gezondheidsleer en zelfs geneeskunde.

a.5. R. Barthes, *L'aventure sémiologique*, Paris, 1985, vrl. o.c., 86/165 (L'ancienne rhétorique), bewijst hoe wij, heden nog, inzake tekenleer (informatie- en communicatiewetenschappen, o.m. in onze overredingstechnieken, én beïnvloed zijn door én kunnen leren van dezelfde oude Grieken en de welsprekendheidstradities die zij ooit gesticht hebben.

Wat de wijsbegeerte aangaat, is de stichtende rol de Grieken overevident. Zelfs de beruchte 'Dekonstruktionisten' (denkers die op de hele Westerse traditie 'Destrukction', vernietigend grondslagenonderzoek, zoals Heidegger zegt, uitoefenen) geven toe dat wij, heden nog, door en door 'Grieks' denken.

Slotsom.

De Antieke Grieken - hun retoriek (welsprekendheidsleer), hun vakwetenschappen, -- hun filosoferen - samen met de Bijbel zijn het basiselement dat onze huidige problemen veel begrijpelijker maakt.

Opm.-- *Historia Spécial* (Paris), 1990: juillet/ août, draagt als titel "*La Grèce antique*". Ziehier hoe het editoriaal het zegt.

"*Het Oude Griekenland ter sprake gebracht*" (*Figaro littéraire*, 02.04.1990), --
"*De duizend en één Parthenon's*" (*L'Express*, 1990: avril),--
"*Nog zo dwaas niet, die Antieken*" (*Le Nouvel Observateur*, 1990: mai),--
"*De verdoken aanwezigheid van de jeugdigheid van de wereld*" (*Le Quotidien de Paris*, 1990: avril).

Als men dergelijke titel in de bladen aantreft, is het feit dat van het oude Hellas nog steeds een fascinatie uitgaat, onmiskenbaar.

Vijftien eeuwen Joods-Christelijke beschaving lukten er niet in het zwaar doorwegende erfgoed van de Oude Grieken uit het geheugen weg te wissen. Zeus, Athene en Poseidon,-- het Parthenon en de Kariatiden,-- de Olympische spelen en het Delfische orakel,-- Pythagoras, Socrates, Platon, Aristoteles,-- Hippokrates.

Het rationele denken,

dat nog steeds het onze is, bij de aanvang van de XXI- ste eeuw, wortelt rechtstreeks in de Griekse mentaliteit. Wiskunde, sterrenkunde,-- medische methoden, (...).

Zij kwamen voor de dag met axiomata en stellingen, met geschiedeniswetenschap, -- met filosofie. Met treur- en blijspelen, met een eigen alfabet, met de medische diagnose en het zetten van breuken. Zij construeerden tempels en schouwburgen, wegen en zuilengangen, gymnasia en scholen.(...)-- Tot daar het editoriaal.

Besluit.

Na wat voorgaat, situeren wij al enigszins het onderwerp van het Eerste Jaar Wijsbegeerte: het denken, zowel theoretisch (logica) als praktisch (toegepast) (methodologie), zoals vooral - niet enkel - de Antieke Grieken het ons geleerd hebben.

1.-- Ontologie. (08/11)

Voordat wij de eigenlijke logica en methodeleer aanpakken, moeten wij de ‘grondslagen’ (= vooropstellingen, hypothesen) ervan blootleggen. Een eerste grondslag - wij bedoelen: van de traditionele logica en methodologie - is wat men heet werkelijkheids-leer of ontologie. Ook wel ‘metafysiek’.

De Eleatische school.

Parmenides van Elea (Lat.: Parmenides van Elea) (-540/ ...) is de stichter.

a. Onze zintuigen kunnen ons bedriegen. Maar ons ‘zijnsinzicht’ (verstand en rede, alsook gemoed) niet. Althans niet indien men methodisch te werk gaat.

b. Enkel ‘het zijn(de) is; terwijl ‘het niet-zijn(de) niet is’. Dat ‘zijn(de)’ is enig en inwendig gezien, één, onverdeeld, ja, onverdeelbaar. Ook in de tijd: het is eeuwig nu. Terwijl al wat ontstaat en vergaat, meer niet ‘is’, dan ‘is’.

Ziedaar enkele hoofdgedachten.

Leerling: Zenon van Elea (Lat.: Zenon, -500/...). Bekend als verdediger van zijn leermeester-denkgenoot. Eén der logische technieken van Zenon is: “Gij evenmin als ik bewijst alles”.

Gevolg: beide tegenstrijdige partijen hebben argumenten voor maar ook argumenten tegen. Onbeslistheid. Onbeslisbaarheid.

Ontologie.

In het Antieke Grieks luidt ‘zijnde’, ‘on’. De genitief ervan is ‘ontos’. Vandaar de naam ‘onto.logie’, d.i. het ter sprake brengen van ‘zijn(de)’.

Een werkelijkheidsleer, die zich van de termen ‘zijn’ en ‘zijnde’ (wezen) bedient, voert een nuance in, nl. zij denkt in termen van gehele of gedeeltelijke identiteit. Men heet zulks ‘identitief denken’.

Applicatief model (voorbeeld).

Wanneer ik zeg “Dat meisje daar is toch zo mooi”, dan vereenzelvig ik “dat meisje daar”, (onderwerp, origineel) met “toch zo mooi”. Het woordje ‘is’ duidt een identificering, vereenzelving, aan. Maar hier is zij slechts gedeeltelijk: als vrouwelijke verschijning is dat meisje daar “toch zo mooi”.

Buiten die vrouwelijke verschijning kan “dat meisje daar” allesbehalve “toch zo mooi” zijn.

Terloops: gedeeltelijke identiteit - d.i. al wat deels identisch deels verschillend (niet-identisch) is - heet men ook ‘analogie’. Zo is er, ontologisch gezien, een analogie tussen “dat meisje daar” en “toch zo mooi”.

Het komt wel ongewoon over de dingen onder oogpunt van ‘identiteit’ te zien, maar het loont de moeite.

Het identitieve karakter van ontologisch spreken komt nog duidelijker tot uiting, wanneer wij de zgn. ‘tautologie’ even bekijken. ‘T’auton’, hetzelfde. ‘Tautologie’ is hetzelfde meer dan éénmaal zeggen. Zo b.v. “De waarheid is de waarheid”. Of wiskundiger: “a is a” ($a = a$). Wie zo spreekt, is duidelijk aan identitief spreken toe: iets, immers, valt met zichzelf (‘reflexieve betrekking’, lusvormige betrekking) totaal samen,-- is met zichzelf totaalidentisch. Niet meer ‘analoog’.

Werkelijkheid als toetsbaarheid. Resp. bevindbaarheid.

Waarom houdt allereerst filosofie maar ook en zeer sterk zelfs logica of methodeleer zich met ‘werkelijkheid’ - ‘zijn(de)’ - bezig? Omdat de zorg om na te gaan, te onderzoeken, beide takken van het weten beheerst. Het is te onderzoeken, na te gaan, zijn enkel ‘werkelijkheden’. Al wat werkelijk is, is hoe dan ook toetsbaar (verifieerbaar (bevestigbaar) of falsificeerbaar (ontkenbaar)). Waardoor? Waarom? Doordat/ omdat al wat aantrefbaar en, na onderzoek, bevindbaar is, ergens werkelijk is.

Anders gezegd iets dat niet ‘iets’ (werkelijk) zou zijn (wat een ongerijmdheid, absurdheid!), zou men nooit kunnen aantreffen en zo of zus bevinden. Onderzoek op de werkelijke waarde van zoiets zou onmogelijk blijken.

Ontologie,

Zoals de Eleaten deze stichtten, is dus, meteen, werkelijkheid, (toetsbaarheid, bevindbaarheid,-- dus onderzoekbaarheid) bekijken onder juist één oogpunt, de identiteit (de algehele of de analoge).

Toelichting.

Parmenides, doordat hij ‘zijn(de)’ en onveranderlijkheid (eeuwigheid) te veel identificeerde, komt ertoe al wat wordt (= ontstaat en, gebeurlijk, vergaat), als eerder ‘niet-zijnde’, onwerkelijk, te bestempelen. Iets waartegen reeds Platon, die nochtans sterk Eleatiseert, protesteerde. Ontologie definieert ‘werkelijkheid’ als “niet-niets”, als ‘iets’. Hoe dan ook. “Worden is niet zijn” kan men dus enkel in de niet-ontologische omgangstaal zeggen. De ontoloog zal zeggen dat “worden” één mogelijke vorm van ‘zijn’ is.

Men kan mensen horen zeggen: “Ik heb vannacht gedroomd. Maar wat een onwerkelijkheid is toch de droom!”. En toch: ontologisch is de droom ‘niet-niets’, maar dan op een onthutsende wijze (voor ons dagdagelijks bewustzijn).

Men zegt dat het zijnsbegrip ‘alomvattend’ (‘transcendenteel’) is. Niets valt erbuiten. Alles en alles van alles.-- dat is ‘zijn(de)’.

Besluit.

Is ‘werkelijk’ al wat ‘niet-niets’ is in de strengste zin van het woord. Nog eens: ontologische taal is geen omgangstaal, die andere spelregels kent. Dat ‘niet-niets’ als toetsbaar, aantrefbaar en bevindbaar analyseren in identitieve termen,-- ziedaar de traditionele ontologie in enkele van haar hoofdkentrekken.

Opm.-- Pas laat is de term ‘ontologie’ ingevoerd: Johannes Clauberg (1622/1665; Cartesiaan) vormde het woord ... voor een zaak die allang bestond en gekend was.

Aristoteles terzake.

Aristoteles van Stageira (Aristoteles van Stagira, bijgenaamd “de Stagiriet” (-384/-322)) was één der vele leerlingen van Platon. Hij zegt dat metafysica is “de leer omtrent het zijnde als zijnde”. Anders gezegd: “de leer omtrent het zijnde voor zover het zichzelf, d.i. ‘zijnde’, is”. Dagdagelijkse taal: “de leer omtrent de werkelijkheid als werkelijkheid. Men kan ook zeggen: “de leer omtrent de werkelijkheid als zodanig of als dusdanig”. -
- Wat wil men daarmee zeggen?

(a) het origineel (onderwerp) is het zijn, de werkelijkheid.

(b) van dat ‘origineel’ of ‘onderwerp’ zoekt men een (denk)model, d.i. iets dat informatie verschaft over het origineel of onderwerp. Het model hier en nu is het wezen zelf van het zijn of de werkelijkheid.

(c) Dit lijkt op de zo-even vernoemde tautologie: men zoekt van het zijn wat dat zijn zelf zijn kan,-- het wezen, de wezensvorm, van het zijn. Men zoekt een inzicht in wat zijn nu wel zou kunnen zijn. Dat model is dan gezegde (dat wat men van het onderwerp zegt).

Aristotelische karakteristiek.

In zijn dertien boeken (A/N) van zijn ontologie typeert hij wat, voor hem, ontologie is.

1. “Eerste filosofie” -- Wat hij, in Antieke zin, ‘fysiek’ heette (al wat de buitenmenselijke en menselijke ‘natuur’ (‘fysis’ in het Grieks; ‘natura’ in het Latijn) bestudeert, -- wat wij nu ‘psychologie’ heten, inbegrepen), is in zijn ogen ‘tweede filosofie’. Op deze onderbouw construeert nu Aristoteles zijn ‘eerste filosofie’, d.i. een zijnsleer.

2.a. “Leer omtrent de ‘arche’ (= hupotheseis)”.

De eerste denkers, in Milezië, met Thales zochten één of meer ‘archai’, principia, ‘beginselen’ (beter: vooropstellingen), die de werkelijkheid der natuur begrijpelijk maakten. Dat doet Aristoteles ook: zijn metafysiek is een vooropstellingenleer, maar breder en diepgaander dan die eerste ‘natuurfilosofen’ (in het Antieke Grieks: ‘fusio.logoi’ of ‘fusikoi’).

Terloops: Alle filosofen zochten één of meer ‘archai’, vooropstellingen, die wat zij ervoeren inzake de natuur (= de gehele werkelijkheid), begrijpelijk maakten. Platon inzonderheid benadrukt de hypothetische methode.

2.b. “Wijsheid” of “filosofie”. - *EDM 03* hebben wij dit reeds verduidelijkt. Ontologie is, in de zuiverste zin, wijsheid, resp. wijsheids-liefde. Dat was één der hoofdstellingen van het Paleopythagoreïsme en het Platonisme.

2.c. ‘Theologike’, godheidsleer.-- Het ‘zijn,’ was, in de ogen van Parmenides (*EDM 08*), iets goddelijke. Ook dat in zijn tijd reeds traditioneel gegeven bewaart Aristoteles. -- “Voortbouwen op de traditie is, bij Aristoteles, een methode” (aldus Otto Willmann). Wij zien dit duidelijk afgebeeld in zijn typering van het hoofdvak van zijn filosofie.

Aristoteles is de grote systematicus inzake ontologie. Daarin was hij baanbrekend. De latere oudheid, de Middeleeuwen (S. Thomas van Aquino voorop), de Modernen,-- zij allen verwijzen, inzake werkelijkheidsleer, naar de reus Aristoteles.

Terloops: het eerste systematisch leerboek inzake ontologie is van de hand van *Franciscus Suarez* (1548/1617; één der topfiguren van de Spaanse Scholastiek): *Metaphysicarum disputationum tomi II*, Salamanca, 1597.

Opm.-- Men verwachtte niet dat wij zoals wel vaker, een zoveelste systematische ontologie zullen voorleggen. Neen: als Platoniekers wijzen wij elke radicale systematiek af.

Waarom? Omdat wij slechts over steekproeven (inductieve methode) uit de werkelijkheid beschikken,-- niet over de gehele werkelijkheid zelf. Een radicaal gesloten systeem der ontologie construeren is dan ook zinloos.

Algemeen besluit.

Hiermee sluiten wij het eerder historisch gedeelte.

(1) Het is duidelijk: ontologie is theorie over de werkelijkheid. De werkelijkheid zonder meer. - Vakwetenschap houdt zich bezig met één of meer punten uit de totale werkelijkheid en is, door die wijze van doen, gespecialiseerd. Ja, dermate gespecialiseerd tot en met ‘vakidiotie’ toe (MacLuhan). Zoiets is de echte ontoloog onmogelijk.

(2) Het ‘zijn’ is alomvattend, want het betekent al wat niet-niets is (‘iets’ in, de ruimste zin van dat woord). Zelfs het absurde is nog ‘iets’, nl. iets dat zinloos, ongerijmd, en dus onmogelijk is. Daarop steunen de bewijzen uit het ongerijmde (o.m. in de wiskunde).

2.-- *De ontologische methode. (12/15)*

Men kan op meer dan één wijze een of andere methode inzake zijnsonderzoek (werkelijkheidsanalyse) toepassen. Hier en nu houden wij het bij de Amerikaanse Pragmaticist Charles Sanders Peirce (1839/1914).

Bibliografische steekproef.

-- K. Oehler, *Uebers., Ch.S. Peirce, Ueber die Klarheit unserer Gedanken* (How to Make Our Ideas Clear), Frankf. a. Main, V. Klostermann, 1968, vrl. 105ff.;

-- Elisabeth Walther, *Hrsg., Ch.S. Peirce, Die Festigung der Ueberzeugung und andere Schriften*, Baden - Baden, s.d., vrl. 49ff ..

Peirce terzake heeft het over het funderen (verantwoorden, verrechtvaardigen) van een mening. Hij onderscheidt drie verkeerde en één juiste methode. De juiste richt zich niet op eigzinnig onderhouden meningen, ook niet op rechtzinnig gecultiveerde meningen (die aannemen wat anderen, tijdgenoten of voorgangers, beweren), ook niet wat volgens ons gevoel als ‘redelijk verantwoordbaar’ overkomt (en dat het cultiveren van vooropgezette, ‘aprioristische’ stellingen betekent). Nee: de juiste mening fundeert zich op ‘the real’ (dat wat werkelijk is). Wat neerkomt op ontologie.

A.1.-- *Eigzinnigheidsmethode (method of tenacity).*

Peirce’s voorbeeldje.-- “Ik herinner mij dat men mij, op zekere dag, in alle ernst, trachtte te overtuigen van het feit een welbepaald dagblad toch maar niet te willen lezen, - uit vrees dat ik, beïnvloed door dat dagblad, mijn mening omtrent vrijhandel zou wijzigen (...). “. (E. Walther, o.c., 49).

Inderdaad: de eigzinnige traint er zich in

(i) een probleem

(ii) 1 steevast

(ii) 2 op juist dezelfde manier op te lossen. Zijn zienswijze ziet hij/ zij dan zelf als “de (ware) werkelijkheid”. Deze in de grond simpele methode is, doordat zij - aldus Peirce - het narcissisme (eigendunk, zelfingenomenheid) versterkt, die van velen.

Peirce haalt hierbij die houding van de struisvogel aan: onaangename prikkels weert deze af door de kop in het zand te steken. Evenzo de eigzinnige: hij neemt zijn taaie (‘tenacity’) mening voor ‘de werkelijkheid’. Waardoor hij ‘onwerkelijk’, d.i. niet op de werkelijkheid afgestemd, wordt.

A.2.-- *Rechtzinnigheidsmethode (method of authority).*

Men verwarre, in het Nederlands, niet ‘oprecht’ (zo dat men eerlijk opbiecht) met ‘rechtzinnig’ of ‘orthodox’ (‘rechtgelovig’). De rechtzinnige meent dat de enig-veilige verantwoording van de eigen - persoonlijke - mening gelegen is in het sociale of ‘gemene’ (gemeenschappelijke) aanvoelen. Zoals Peirce zegt: de sociale aanleg, in ieder mens, hoe dan ook, aanwezig, is de bron van de rechtzinnigheidsmethode.

1. Synchronisch.

Neem b.v. de totalitaire staat (Nazistaat, Sovjetstaat): de individuele staatsburgers geven eigen inzichten op - zij geven zelfs het recht op eigen inzichten op -, zodra zij totalitair denken. De tijdgenoten die tot b.v. de 'Partij' behoren of tot een of andere 'Nomenklatura' (lijst van de belangrijkste Sovjetburgers), hebben het "voor. het zeggen" (= gezag).

De machthebbers munten uit door één opvallend middel: het afremmen van informatie (bronnen)! Men verdringt, zodoende, onbewust de hinderlijke waarheden. Zodoende onderdrukt men, vooral, bewust dezelfde hinderlijke waarheden.

Boeken - het hebben en lezen van tijdschriften, boeken -, radio-uitzendingen, met één woord: al wat hinderlijke informatie zou kunnen binnenbrengen, zou juist hetzelfde effect kunnen hebben als dat effect dat de eigenzinnige vreest, nl. het gaan twijfelen (aan degenen die het "voor het zeggen hebben"). De nu door de Roomse kerk zo betreunde Inquisitie - er waren er drie - zijn één vorm van rechtzinnigheids- of orthodoxiemethode. Wie niet de juiste 'leer' ('doctrine') vertoont, is ipso facto verdacht, -- verklikbaar, veroordeelbaar.

"De gezagsmethode - aldus een gelaten Peirce - zal altijd de grote massa der mensen beheersen".

2. Diachronisch.

In dit geval gaat het niet om 'exemplarische' (toonbeeldige) tijdgenoten - b.v. partijmensen -, maar voorgang(st)ers in de tijd: voorouders in een Archaisch-Primitieve cultuur, grote figuren of stromingen in de Klassieke of Moderne of Postmoderne culturen. De macht van de gewoonte (het gevestigde) drijft de mens er nu eenmaal toe vast te houden aan wat hem/ haar is bijgebracht.

Of synchronisch of diachronisch de gezags-mensen - de 'autoritaire' mens - ziet wat de groep, geleid door de anderen (die het weten), denkt, als 'werkelijkheid'. Maar - weermom hetzelfde paradox - juist door zich binnen een groep af te sluiten (een 'zuil' zou men nu zeggen) riskeert de 'rechtzinnige' mens onwerkelijk (van de werkelijkheid vervreemd) te geraken. Dat zagen wij b.v. in de autoritaire systemen telkens weer, -- of zij religieus waren of louter politiek.

A.3.-- Voorkeursmethode (method of apriority. A priori method).

De term ‘a priori’, als vooropstelling, is een oude term, die Peirce in een nieuwe context actualiseert. Luisteren wij hoe hij typeert.

(1) De zgn. ‘natuurlijke’ (evidente,-- althans als evident ervarene) voorliefden late men rustig toe. Maar laat de mensen, “onder invloed van” hun/ haar voorliefdes, met elkander tot dialoog komen. Voorliefden zijn eenzijdig. Maar in de dialoog komen die verschillende voorkeuren door als een grote bundel perspectieven (denk aan Nietzsche’s Perspektivisme) op éénzelfde thema (Elis. Walther, o.c.,52).

(2) Tot nog toe geen probleem. Ernstiger voorbehoud komt in Peirce op wanneer hij vaststelt dat aanhangers van de aprioritaire methode hun meningen - zelfs in dialoogvorm en gezamenlijk - als “de werkelijkheid” bestempelen,-- wanneer zij hun denktipe met “de rede” zonder meer identificeren (d.i. assimileren).

Peirce verwijt niet enkel Platon (*opm.*: op sommige bladzijden geeft Platon, inderdaad, die indruk), maar ook de grote Modernen Descartes (stichter van de Moderne filosofie; René Descartes (1596/1650)), Leibniz (de Cartesiaan; Gottfried W. Leibniz (1646/1716)), Kant (de grote criticus van het Verlichte nationalisme; Immanuel Kant (1724/1804)), Hegel (de dialectieker, leermeester van Marx; Georg Fr. Hegel (1770/1831)) dat zij hun eigen voorkeursdenkbeelden als “agreable tot reason” (in overeenstemming met de rede) overwaarderen.

In hoever Peirce, in zijn kritiek op de vier grootste Moderne denkers, gelijk haalt, laten wij in het midden: Peirce stelt vast dat, in één of andere vorm, zelfs deze gevierde denkers toegeven aan ‘vooropgestelde’ (doch nooit getoetste, laat staan geverifieerd (juist bevonden)) denkbeelden.

Een voorbeeld.-- De stelling dat de mens steeds zelfzuchtig handelt. ‘Zelfzuchtig’ (egoïstisch) betekent, hier en nu, dat sommige handelwijzen de mens, meer genot verschaffen dan andere.-- Die bewering berust op geen enkel vastgesteld feit in onze wereld. Toch gaat zij door als “de enige ‘rationele’ theorie” bij heel wat mensen”. (Elis. Walther, o.c.,53).

Besluit.-- Zoals in de twee vorige gevallen: het risico bestaat dat men, alle dialoog ten spijt, ‘onwerkelijk’, Platonisch: ‘parafron’, nevens de werkelijkheid denkend, wordt. Cf. Platon, *Wettendialoog* 649d, *Sofistes* 228d (parafrosunè).

Opm.-- Wat men heet ‘Pluralisme’ (gelijkberechtiging van meningen en culturen) of ‘democratie’ (gelijkberechtiging op alle gebieden, het denken inbegrepen), heeft hier zijn grondslag: de individuele of particuliere - liefst de universele - voorkeursdenkbeelden gelden zo goed als absoluut. Het begrip ‘multicultuur’, zo geliefd in Postmoderne en, vooral in New-Agemiddens, drukt misschien, op dit ogenblik (1990), het best de voorkeursmethode uit.

B.-- Wetenschappelijke methode (scientific method).

Alle drie de voorgaande methoden lijden aan één groot gebrek: de werkelijkheid wordt geïnterpreteerd, door een of andere vorm van subjectief (individueel subject, ik; collectief subject, wij) inzicht. Dat misschien heel juist kan zijn. Maar dat toetsing (*EDM 09*) mist. Platonisch: het inzicht is, aanvankelijk, in zo’n gevallen, slechts een hypothese, een vooropstelling. Meer niet.-- Peirce: als wij iets als ‘waar’ bestempelen, stelt dit voorop dat wij ons daarbij steunen op iets, d.i. op een werkelijkheid.

1. Is ‘werkelijk’, in Peirce’s ogen, iets waarop onze denkbewegingen (begrippen (denkbeelden),-- oordelen, redeneringen) geen enkele invloed uitoefenen, maar dat - omgekeerd - onze denkbewegingen beïnvloedt, ja, bepaalt. “Das Sein sein lassen” zei Heidegger ooit. De werkelijkheid zichzelf laten zijn. Wat men ook heet ‘objectiviteit’, werkelijkheidsgetrouwheid. Zodoende geraakt men uit het autisme der methoden.

2. Is ‘werkelijk’ - ‘real’ - al wat steevast blijft wat het op zichzelf genomen is, onafhankelijk van onze denkbewegingen. Peirce heet dit ‘external permanency’ (van onze subjectieve kijk onafhankelijk bestaan). Parmenides, terloops, zegt het zo: “het zijnde volgens zichzelf” (kath’heauto).

Kortom: Peirce identificeert ‘werkelijkheid’ met al wat kentrekken (toedracht) vertoont, voor zover deze onafhankelijk zijn van al wat wij ons inbeelden dat zij (zouden moeten) zijn.

Cf. Kl. Oehler, o.c.,80 ff. (Reality/ Realität).

Het is duidelijk dat Peirce ‘wetenschappelijk’ heet wat ontologisch geldig is. Een min of meer onbewuste ontologie ligt aan wat hij zegt, ten grondslag.

Eén opmerking: zo goed als alle mensen vertonen de vier denktypes (objectief, - eigenzinnig, rechtzinnig, aprioritair), - al naar gelang van het punt waarover het gaat.

3.-- Fenomenaal, rationeel, transempirisch/ transrationeel (16/19).

Wij zagen, EDM 09, dat al wat werkelijk is, ipso facto (door dat feit zelf), toetsbaar (zo of zus bevindbaar) is. Nu is er grote discussie omtrent wat toetsing juist is of zijn moet. Grosso modo zijn er drie stellingen.

Bibl. st.:

-- I.M. Bochenski, *Wijsgerige methoden in de Moderne wetenschap* (// Dt.: *Die zeitgenössischen Denkmethode*), Utr./Antw., 1961, 77v. (Wat betekent 'verifieerbaar?');

-- Ant.-Augustin Cournot (1801/1877), *Matérialisme, vitalisme, rationalisme* (*Etude sur l'emploi des données de la science en philosophie*), 1875.

A. -- Hans Reichenbach's stelling.

H. Reichenbach (1891/1953) is één der bekendste figuren van het Neopositivisme (= Logisch of Taalpositivisme; ook Logisch Empirisme). In 1928 sticht hij, te Berlijn, de Gesellschaft für empirische Philosophie. In 1930 sticht hij, met Rudolf Carnap, het tijdschrift *Erkenntnis* (Annalen der Philosophie).-- Hij heeft in empiristische geest een lijst van toetsingsmogelijkheden opgesteld, die, ontologisch, van grote betekenis is.

a.-- De technische toetsing.

Een Positivist (= Empirist) laat zich zeer moeilijk overtuigen. Doch wanneer men hem een technische mogelijkheid biedt om iets op zijn werkelijkheid te toetsen, dan laat hij zich zeer gemakkelijk overtuigen.

In een aantal gevallen is dit echter ondoenlijk (niet 'onmogelijk' in theorie). Zo b.v. is de temperatuur van de zon, zoals van iedere ster van dat type, zeer hoog, zeker in de kern. Maar ze meten, met een of ander instrument (een thermometer), is onuitvoerbaar. Besluit: technische toetsing is ondoenlijk.

b.-- De fysicale ('fysische') toetsing.

Een Positivist is nog wel te overtuigen, wanneer men kan bewijzen dat iets heel en al volgens de wetten van de natuur is.

Een amusant voorbeeldje: wie als strandschone in de zon gaat liggen, ondervindt al vlug dat de zon, inderdaad warmte afgeeft. Tot nog toe is dit met geen enkele natuurwetmatigheid in strijd. De Logisch-Empirist kan het dus wel aannemen als 'werkelijk'.

c.-- De logische toetsing.

Een Positivist, ofschoon zeer empirisch ingesteld (stoffelijke bewijzen overtuigen hem), versmaadt de logica en de methodeleer niet. Wanneer bewezen is dat iets (begrip, oordeel, redenering) geen ongerijmdheden (absurdheden, contradicties, tegenspraken) bevat, dan gelooft hij het als 'werkelijk' - amusant - voort te doen: wie in de zon gebronsd wordt, vertoont, voorlopig, geen enkele logische tegenspraak (is contradictievrij).

d.-- De transempirische toetsing.

Reichenbach zelf - aldus Bochenski - geeft volgend voorbeeld.-

De uitspraak van een aanhangster van een godsdienstige sekte beweert :”Katten zijn goddelijke entiteiten”. Voor Reichenbach, als goed Logisch-Empirist, is het duidelijk: wie van zoiets de ‘werkelijkheid’ wil bewijzen, moet ergens over transempirische toetsingen beschikken. In alle geval: wanneer deze niet strijdig zijn met technische, fysicale of logische zekerheden, dan kan - wij zeggen ‘kan’ - een Logisch-Empirist, in beginsel, aannemen dat er van een zekere ‘werkelijkheid’ sprake is.

Opm.-- A.-A. Cournot - “*le géomètre-philosophe*” (in de stijl van de Sciëntistische XIX-de eeuw) - sprak ooit van ‘transrationeel’, d.i. wat al wat de ratio, rede, kan zeker stellen, overschrijdt.

Besluit.-- De bedoeling van de Positivist, bij deze toetsingsleer, is onze denkbewegingen (begrip, oordeel, redenering) toetsbaar houden. Dit behelst dat men over de mogelijkheid (uitvoerbaarheid) beschikt om uit te maken of zo’n denkbeweging waar (werkelijk, geverifieerd) of onwaar (vals, defalsificeerd) is. Wat reine zinnigheid is.

B. -- Fenomenaal, rationeel, transempirisch (transrationeel).

Wat gaat nu schuil achter zo’n empiristische houding? De volgende drieledigheid,

1. -- Fenomenaal standpunt

‘Empeiria’, onmiddellijke ervaring (waarneming), zegden de Antieke Grieken. Wat zij heetten ‘fainomenon’ (fenomeen, verschijnsel, beter: dat wat onmiddellijk gegeven is) - meervoud: ‘fainomena’ -, is het enige dat in een louter fenomenale houding aangenomen wordt en ‘werkelijk’ verklaard.

Zo de Antieke, Middeleeuwse en Moderne Sceptiekers/ Sceptiekerinnen: de Skeptieker (Scepticus) twijfelt aan alles, behalve aan de fenomenen (hij is Fenomenist, Fenomenalist). Deze zijn, als onmiddellijk evident, ‘zeker’.

De Fenomenologen, in de stijl van Edmund Husserl (1859/1939), twijfelen aan alles, behalve aan de in hun eigen ziele-leven ervaren ‘fenomenen’. De Amerikaanse Behavioristen (Thorndike, Watson) en de Russische Psychoreflexologen (Pavlov, Bechterev) twijfelen aan alles, behalve aan het uitwendig (en dus voor iedereen, in beginsel, waarneembaar) gedrag.

Deze denkwijze heet, in traditioneel-Bijbelse taal, ‘aards’ denken. Deze aarde een haar waarneembaarheden zijn zo goed als alles inzake zekerheden.

2.-- Rationeel standpunt.

Behalve de ‘empeireia’ (directe waarneming), basis van ieder Empirisme (Positivisme), was er, voor de Oude Grieken, ‘logismos’, redenering.

De Rationalist, in de striktere betekenis, houdt zich, behalve aan de fenomenen, aan, wat rationeel bewijsbaar is.

Inderdaad: onze ‘ratio’, rede, rationaliteit, overschrijdt - en zeer terecht - de fenomenen. De rede is, in die beperkte zin, thuis in het onwaarneembare. Er is iets ‘onaards’ aan het consequente Rationalisme doordat het de enge Empiristische grenzen overschrijdt.

3.-- Transempirisch (transrationeel) standpunt.

Het is meteen duidelijk dat de sektedame, die katten tot ‘goddelijke wezens’ verklaart, zeker niet fenomenaal, maar ook niet gewoon rationeel - beide houdingen zijn, traditioneel, ‘aards’ (Bijbels), ‘seculier’ (= seculair, wereldlijk) -, maar transempirisch, trans-rationeel ervaart en redeneert. Alle religies - voor zover zij dit heden nog zijn, gezien de snelle Modernisering - steunen, in haar grond, op transrationele gronden, ‘werkelijkheden’.

Besluit.

Het begrip ‘werkelijk’ heeft, in de loop van de filosofiegeschiedenis, minstens drie varianten gekregen. Wat voor iedereen die kan waarnemen kan, duidelijk is, is ‘werkelijk’ in de fenomenale zin. Wat voor iedereen, die redeneren kan, duidelijk is, is ‘werkelijk’ in de rationele zin (men kan het Empirisme als één type daarvan duiden). Wat, echter, voor iedereen, die transempirische waarnemingen en transrationele redeneringen kent, “duidelijk is, is ‘werkelijk’ in de transrationele zin.

Herlees de volgorde van Reichenbach’s lijstje: na het fenomenale (technisch, fysicaal) het rationele (logisch); na het logische (dat al transempirisch’ is, in zekere zin) het transempirische.

Actualiteit.

Sommigen, onder de invloed van het Verlichte rationalisme, denken dat het transempirisch-transrationele geen rol meer te spelen heeft, -- gezien de Moderniteit.

Maar luisteren wij, geduldig, naar wat prof Pedru Radita, een specialist in zigeunercultuur en -geschiedenis, recentelijk (midden 1990) onthulde. Met name: Nicolae Ceausescu en diens vrouw Elena waren zigeuners. Elena b.v. was een vermaarde analfabete, die ooit zonnebloemzaad verkocht.

Volgens zigeunerleider Pedru Radita (hij kwam, in Roemenië, op na Ceausescu's val) was dubbelhartigheid een hoofdkentrek der Ceausescu's.

a.-- Nicolae en Elena waren doodbeschaamd over hun afkomst. Meer nog: toen zij de macht in handen hadden, trachtten zij de hele zigeunerwereld uit te schakelen. Daarbij werden zij gesteund door een traditioneel anti-zigeunercommensalisme, dat sedert de XIII-de eeuw o.m. in Roemenië aanwezig was.

b1.-- Het is bekend dat vele zigeuners nog steeds, in hoge mate, in het mythische stadium leven en magische praxis kennen (*EDM 05*). "In 1964 bezochten Nicolae en Elena, dan ook, een zwart-magiër (*opm.*: een toverkrachtige, die desnoods niet terugschrikt voor krasse, ja, immorele praktijken) in Egypte.

Tegen zware betaling - tienduizend dollar - beloofde deze, o.g.v. 'occulte' (= buitennatuurlijke, paranormale) arbeid, te maken dat van het echtpaar Ceausescu een magisch vermogen uitging zo dat b.v. het volk, bij het zien van de Ceausescu's, automatisch toejuichte". Aldus Radita. De toverkracht werd, te dier gelegenheid, voor een kwart eeuw toegezegd.

b2.-- Ter verlenging voor één jaar bezochten de Ceausescu's de wijman. Nu was - december 1989 - de conducator (leider) op officieel bezoek in Iran. Meteen werd het bezoek aan de magiër in Egypte uitgesteld.

Gevolg - aldus Radita - : toen Nicolae op 20 december op het traditionele balkon verscheen, werkte de toverkracht niet meer. "Ziedaar de verklaring voor zijn val". Aldus steeds Radita.

Toelichting.

(i) Dat de Ceausescu's zigeuners waren, - dat zij naar Egypte, bij een wijman, gingen,-- dat zij regelmatig toegejuicht werden -- dat alles is fenomenaal vaststelbaar en, in beginsel, bewijsbaar (= toetsbaar). Dat zij ten val gebracht zijn, weet de hele planeet.

(ii) Dat hun gedrag - b.v. het raadplegen van buitennatuurlijk begaafden ergens rationeel verklaarbaar is, zal wel zijn. Dat hun val ergens door veroorzaakt werd, is historische wijsheid,-- rationeel.

(iii) Dat het regelmatig toegejuicht worden allereerst aan de wijman en zijn inwerking te danken was,-- dat hun val enkel of althans in hoofdzaak te wijten was aan nalatigheid inzake vernieuwingsbezoek,-- dat overschrijdt en het fenomenale en het rationele. Een transrationeel gegeven heeft wellicht gewerkt. Maar wie zal daarvan het strenge rationele bewijs leveren?

4.-- *Tropologie (tropenleer): metafoor, metonymie, synecdoche. (20/ 27)*

Oorspronkelijk betekent in het Antieke Grieks ‘tropos’, troep (trope), wending. Binnen een tekst betekent ‘troep’ een zegswijze (zinswending),

Bibl. st.:

- A. Mussche, *Nederlandse poëtica*, Brussel, 1948, 34/75 (Het beeld);
- H. Morier, *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*, Paris, 1981-2, 670/742 (*Métaphore*), 743/793 (*Métonymie*), 1102/1119 (*Synecdoque*);
- Nicoals Ruwet, trad., *Roman Jakobson, Essais de linguistique générale*, Paris, 1963 (*opm.*: grondige analyse van metafoor en metonymie; R. Jakobson (1896/1982; Amerikaans linguïst (taalkundige), van Russische afkomst, stichtte, in 1915, de beroemde Taalkundige Kring van Moskou, waarbinnen het Russische Formalisme (inzake tekst) van de grond kwam);
- *Groupe Mu* (‘Mu’ is een Griekse letter) (= J. Dubois e.a.), *Rhétorique générale*, Paris, 1982-2 (vrl. 91/122 (*Les métasèmes 1. Synecdoche* (102/106),- **2.a.** Metafoor (106/117) en **2.b.** Metonymie (117/120)).

Let wel: in een tekstwetenschappelijke strekking heet men ‘metaseem’ (Fr.: ‘*métasème*’) “een stijl- of zegsfiguur, die een semeem (= talige uitdrukking) door een ander semeem vervangt”.

Opm.-- Niet enkel in de tekstwetenschap (taal- en letterkunde), maar in alle menswetenschappen en de aaneensluitende filosofische vakken staat de troep op de voorgrond. Denk b.v. aan Jacques Lacan (1901/1981; Frans psychoanalyticus, die sterk eigenzinnig Freud om duidde), die de definities van Jakobson overnam.

A.-- De metafoor.

C. Stutterheim, jr., *Het begrip ‘metafoor’*, Amsterdam, 1941 (in A. Mussche, o.c.,40, aangehaald) geeft, op schitterende wijze, de methode aan, die in b.v. een metafoor, een metonymie of synecdoche schuilgaat.

Een kleurloze zegswijze wordt **(i)** vervangen en **(ii)** vooral verkort tot een kleurrijke metafoor.

a.-- Kolonel A. vocht, in Atjeh, zo dapper als een leeuw.

Kolonel A. was, in Atjeh, zo dapper als een leeuw.

Een analogie (gedeeltelijke gelijkenis, gedeeltelijk verschil) werkt hier: kolonel A. vertoont minstens één kentrek (gemeenschappelijke eigenschap), die ook bij de leeuw voorkomt (‘dapperheid’). Deelidentiteit .

b.-- Kolonel A., in Atjeh, vocht als een leeuw.

Kolonel A., in Atjeh, was als een leeuw.

De analogie laat een vervanging door een verkorte uitdrukking toe.

c.-- Kolonel A., in Atjeh, was een leeuw.

Hier ziet men de identitieve aard van het werkwoord ‘zijn’ (*EDM 08*) aan het werk: aangezien er gedeeltelijke identiteit (analogie) is, kan men het spreken vervangend verkorten en zeggen: “Kol. A. Was een leeuw”.

Niet enkel werkwoorden, ook naamwoorden zijn identitief.

d.-- Kolonel A., de leeuw van Atjeh.

Kolonel A., die leeuw! Kolonel A., de leeuw!

Na een reeks transformaties (omvormingen) duikt, ineens, de metafoor, helder en logisch honderd procent verantwoord, op.

Modeltheoretisch.

Modeltheorie spreekt in termen van ‘origineel’ (= onderwerp, thema) en ‘model’ (afbeelding; -- gezegde, identificering). Cf. *EDM 10*.

Het ‘model’ (afbeelding, weergave) verschaft informatie omtrent het origineel, dat men zoekt te karakteriseren.

Hier toegepast: over het origineel, Kol. A., in Atjeh, spreekt de tekst in termen van ‘leeuw’ als model (van het origineel). Anders gezegd: de onbekende kol. A, in Atjeh, het origineel, wordt bekender d.m.v. het bekende, het leeuwmodel.

Applicatief model.

G. Fricke, Volksbuch deutscher Dichtung, Berlin, 1938, 372, haalt, Van Fr. Nietzsche (1844/1900; Nihilistisch denker), een overigens niet onbekend gedicht aan, Ecce homo (de Latijnse woorden, waarmee volgens het Evangelie Pilatus de gefolterde Jezus aan de bevolking getoond wordt),-- “ziedaar de mens”.

Ja, ich weisz woher ich stamme!
Ja, ik weet waarvandaan ik kom!

2.-- Licht wird alles, was ich fasse,
Licht wordt al wat ik aanpak,

Ungesättigt, gleich der Flamme,
Onverzadigd, net als de vlam,

Kohle, alles was ich lasse:
Kool, al wat ik achterlaat:

Glühe und verzehr’ ich mich.
Gloei en verteer ik mijzelf.

Flamme bin ich sicherlich!
Vlam ben ik vast en zeker!

Analogie beheerst deze korte poëtische tekst.

Nietzsche meent dat hij vergelijkbaar is met een verterende vlam, die slechts verbrand materiaal (‘Kohle’) achterlaat,-- hij meent dat hij die vlam ‘is’. “Flamme bin ich”. Ofschoon hij de ‘Destruktion’ (Heidegger) van de grote - vooral Platonische traditie doorvoert, is hij toch zeer traditioneel in het toepassen van analogieën,-- hier de metaforische analogie.

B.-- De metonymie.

Wij nemen Aristoteles' model.

a.-- Het eten van appels veroorzaakt, mede, gezondheid.

Het eten van appels is mede oorzaak van gezondheid.

De analogie, hier, is metonymisch: tussen het eten van appels en de gezondheid bestaat, immers, een verband, ja, een oorzakelijke (causale) samenhang. Niet meer de gelijkenis, zoals in de metafoor, maar de samenhang is hier de analogie (deelidentiteit).

Opm.-- Men ziet dat de verzameling (een stel elementen met identische kentrekken (gemeenschappelijke eigenschappen), die stevast gelijkenis vertegenwoordigen) de basis is van metafoor.

Het systeem (stelsel), d.i. een stel elementen met één identische kentrek (gemeenschappelijke eigenschap), nl. tot dezelfde totaliteit (geheel) behoren, is de basis van metonymie. Met name: de appels, het eten ervan, het gezonde effect,-- deze drie vormen een dynamisch systeem of samenhang.

b.-- Appels veroorzaken, mede, gezondheid. Of appels maken iemand gezond.

Appels zijn gezond(heid).

Tropen zijn **(i)** vervangingen (van één semeen door een ander), **(ii)** die verkorting insluiten. Hier: het eten van appels en die appels zelf vormen één samenhang (van de act (het eten) en het object (de gegeten appels)); dat is een eerste metonymie; het eten van appels en het effect gezondheid vormen één samenhang (van oorzaak en gevolg); dat is de tweede metonymie.

c.-- Het gezonde eten (van appels).

De gezonde appels.

De omvormingen, in Stutterheim's stijl, leiden tot een perfect logisch fundament van de metonymie.

Opm.-- Merk op hoe het werkwoord 'zijn' behalve gelijkenis, ook samenhang weergeeft. 'Zijn' is zowel metaforisch als metonymisch. Anders gezegd: het begrip 'zijn' omvat zowel verzameling als stelsel (systeem).

Modeltheoretisch.-- Over appels, -- over het eten ervan (origineel, onderwerp) spreekt men in termen van gezondheid (veroorzakend) (model, gezegde).

Applicatief model.

Heribert Menzel (1906/ ...), *Die Fahne der Kameradschaft* (in: G. Fricke, *Volksbuch deutscher Dichtung*, Berlin, 1938, 408). Hier wordt zowel gelijkenis als samenhang, met de nadruk op samenhang, weergegeven.

Het gedicht is, op zich, niet zo denderend, maar het laat, op ‘existentiële’ (sterk doorleefde, bewogen) wijze, het metonymisch verband (samenhang) aanvoelen.

1. In dieser Fahne, Kamerad,
Sind du und ich verbunden.
Wo sie uns leuchtet, Kamerad,

Ist Deutschland auch verbunden.

In dit vaandel, kameraad,
Zijn gij en, ik verbonden.
Waar dit (vaandel) ons tot licht is,
kameraad
is Duitsland ook verbonden.

2. Wo, immer, die Fahne weht,
Kamerad trifft Kameraden.
Wer treu und froh zur Fahne steht,

Ist in den Kreis geladen.

2. Waar, ook, het vaandel wappert,
Treff de ene kameraad de andere.
Wie trouw en blij rond het vaandel
staat,
Is in onze kring welkom.

3. So ist nicht einer heimatlos
Und ohne Ziel und Streben.
Wer schwor, der sucht die Fahne blosz

Und tritt ins helle Leben.

3. Zodoende is niemand zonder tehuis
Noch zonder doel en streven.
Wie (de eed van trouw) zwoer,
Hij zoekt gewoon het vaandel
En komt in het heldere leven terecht.

Dit gedicht heeft Nazi-achtergrond: één hoofdgedachte, Duitsland; één samenhang, het vaandel (als zinnebeeld). In dit gedicht treffen wij een metonymie aan, die ‘onderweg’ is. De beleving is metonymisch, want men doorleeft de vlag als éénheid - van - velen, die Duitsland als ‘kameraden’ dienen. Maar de uitdrukking is slechts metonymie in wording: men zegt “In het vaandel zijn wij verbonden” en niet “Dat vaandel,-- dat zijn wij”. “Die Fahne der Kameradschaft” wordt “Die Fahne” zonder meer, wanneer de metonymie volledig wordt. Zo gezien is dat gedicht niet erg gelukt: de verkortende vervanging is er te weinig.

C.-- De synecdoche.

Deze Antiek-Griekse term ‘sun.ek.dochè’ betekent Medebetekening. De vraag is: wat juist wordt medebetkend?

K.A. Krüger, Deutsche Literaturkunde (in Charakterbildern und Abrissen), Danzig, 1910, 155, zegt het als volgt.

Ofwel wordt de verzameling met één van haar elementen omgewisseld (“das Einzelne”, het singuliere, is het element). Ofwel wordt het systeem (geheel) met één van zijn subsystemen (onderdelen) omgewisseld. Maar zo dat bij hst vernoemen van het ene het andere mede bedoeld (= medebetekening) wordt. Deze abstracte, maar juiste verwoording wordt duidelijk in de voorbeelden.

Metaforische synecdoche.

“Appels zijn gezond” kan even goed vertolkt worden door “Een appel is gezond”. Waarom? Omdat in zin 2 ‘appel’ staat voor ‘appels’ (nl. als één element van de gehele verzameling appels) uit zin 1. Alle niet-vermelde appels (complementering) worden, immers, o.g.v. analogie (gelijkenisanalogie), mede betekend in de term ‘appel’.

Een inspecteur, op bezoek in de school, zegt: “Een leerkracht is, ‘s morgens, op tijd aan de schooldeur”. Hij betekent, natuurlijk, via dit ene geval (element), de universele verzameling leerkrachten.

De metaforische synecdoche kan ook omgekeerd: de inspecteur ziet één leerkracht, die een fout begaat (het exemplaar of element) en zegt: “Nu ja, zo zijn nu eenmaal leerkrachten”. In de universele verzameling zijn de elementen mede bedoeld, -- hier: die éne leerkracht-in-fout.

Metonymische synecdoche.

Men kan één deel (subsysteem, hyposysteem: vernoemen en het geheel (stelsel, systeem) mede betekenen. Of omgekeerd, -- een kandidaat-koper van een winkel zegt, bij het onderhandelen: “Wat vraagt gij voor het overnemen van de drempel”?

De kooplustige zegt ‘drempel’, maar hij bedoelt mede het geheel (de hele winkel), waarvan de drukke drempel de economische waarde uitmaakt. Men kan het ook omkeren: “Wat vraagt gij voor het hele huis?”, waarbij mede betekend is natuurlijk de drempel (de winkel), een onderdeel van het geheel.

Een zielzorger zegt dat hij de zorg heeft over vijfduizend ‘zielen’. In de term ‘zielen’ zijn de (gehele) mensen mede betekend, waarvan de onsterfelijke zielen slechts één aspect uitmaken. Omgekeerd: de priester kan zeggen dat “hij zich met de mensen bezig houdt” (mede betekend: hun zielen als formeel object (specialisatie) van zijn leven als zielzorger)

Besluit.

De identitieve draagwijdte van ‘zijn’, als werkwoord kan als volgt verduidelijkt.

a. Metaforische synecdoche: “Eén leerkracht -- dat is alle leerkrachten” (omgekeerd: “Alle leerkrachten, -- dat is deze hier en nu”).

b. Metonymische synecdoche: “De drempel,-- dat is het hele huis” (omgekeerd: “Dat huis daar,-- het is de drempel (onder verstaan, mede betekend: die er de waarde van uitmaakt).

De term ‘zijn’ is, behalve, toetsbaarheid, ook verzameling en stelsel (gesteund op gelijkenis en samenhang als verband (= betrekking, verhouding). De totale en vooral de partiële identiteit’ wordt door ‘zijn’ uitgedrukt.

Modeltheoretisch.

Over het mede betekende (origineel) spreekt men in termen van het vernoemde ('betekende') (model), dat informatie verschaft omtrent het mede betekende.

Tropologisch.

Zo spreken, doordat het verzwijgt en slechts zijdelings zegt, verkort terwijl het vervangt. Het bevat dus een metaseem, dat een semeem (het mede betekende) vervangt door een ander semeem (het duidelijk betekende of vermelde). Cf. EDM 20.

Het 'zijn', niet eenzinnig. Ook niet veelzinnig. Maar identitief.

De grote wiskundige-logicus Gottlob Frege (1848/1925) en de Taalpositivist Bertrand Russell (1872/1970) beweerden dat de termen 'zijnde' en 'zijn' dermate aan veel-zinnigheid lijdten dat zij - zeker in de exacte wetenschappen - totaal onbruikbaar zijn.

Argumentatie.

De beschrijvende betekenis.

1. Totale identiteit:

"Grietje is nu eenmaal Grietje" (denk aan Pilatus' woorden: "Wat ik geschreven heb, dat heb ik geschreven").

2. Deelidentiteit (analogie):

"Jan is een jongen" (behoort tot de verzameling 'jongens'); "De drempel,-- dat is het hele huis" (behoort tot het geheel van het huis).-- Verdere betekenissen:

a. het naakte bestaan (feitelijk 'zijn'): "God is" (in de zin, van "God bestaat feitelijk");

b. "Grietje is een meisje" (heeft de zijnswijze van 'meisje') (wij hebben hier het koppel 'existentie (feitelijk bestaan)/ essentie (zijnswijze)).-- Een waardeoordeel uitdrukken (= axiologische) betekenis: "Eerlijk zijn is goed (zedelijk goed)".

Besluit.

De termen 'zijn' en 'zijnde' (en hun equivalenten) zijn zo veelzinnig dat zij daardoor vaag worden en totaal onbruikbaar voor welk exact of zelfs gewoon nauwkeurig denken.

Het antwoord.

O. Willmann, *Abriss*, Wien, 1959-5, 453, geeft op die opwerping het Aristotelische antwoord.

Aristoteles, waar hij het heeft over alomvattende begrippen - 'on', ens, zijnde,-- 'einai', esse, zijn,-- 'eenheid', enz. - zegt zeer uitdrukkelijk, als ontoloog, dat zij dermate algemeen (transcendenteel of alomvattend,-- op ieder gegeven toepasselijk) zijn dat zij, ter beschrijving van iets singuliers of particuliers of zelfs gewoon universeels (in de niet alomvattende zin), onbruikbaar zijn.

Cf. *Metaph. 10: 2; Peri Herm.* (= de interpret.) 3, *in fine*.-- Dat hadden Frege en Russell kunnen weten.

Een voorbeeldje van overtollig vernoemen van ‘Sein’, ‘Seiendes’, -- ‘Dasein’, enz., is aantrefbaar op sommige bladzijden van Heidegger, die het traditionele Westen verwijt “het zijn vergeten te zijn”. ‘Seinsvergeessenheit’ zegt hij.

Dat is mogelijk. Maar of het ‘zijn’ uit die eeuwenlange vergetelheid geraken zal, wanneer men in Heidegger’s stijl telkens weer ‘jongleert’ met de termen der ontologie, vooral ‘zijn(de)’, dat is een andere kwestie.

In die zin hebben Frege en Russell zeker overschot van gelijk.

Het antwoord.

Dr. Simo Knuutila/ Prof. Jaakko Hintikka, ed., The Logic of Being (Historical Studies), Dordrecht, 1985, gaat op onze kwestie in.

De Oudheid (o.m. Aristoteles’ leer over de ‘categorieën’ (= grondbegrippen, basisbegrippen), de Middeleeuwse Scholastiek (o.m. de Middeleeuwse theorieën over de predicatie (gezegdeleer) en de theorie omtrent de analogie van Sint Thomas, de topfiguur der Kerkelijke Middeleeuwen), de Moderne tijden (o.m. Imm. Kant, de Aufklärer, die beweerde dat “het feitelijk bestaan geen predicaat (gezegde) is”) komen ter sprake.

Dit boek bekritiseert de stelling dat het begrip ‘zijn’ en ‘zijnde’ totaal onbruikbaar, want al te veelzinnig is.

In onze termen komt de weerlegging van Frege/ Russell hierop neer:

a. ‘zijn(de)’ is niet veelzinnig (het drukt, behalve toetsbaarheid (existentie/ essentie), verbanden uit (metaforische en metonymische));

b. ‘zijn(de)’ is ook niet éénzinnig (het drukt, behalve toetsbaarheid, verschillen en kloven uit tussen de gegevens)

c. ‘zijn(de)’ is wel analoog, d.i. het drukt én veelheid (niet-identiteit) én eenheid (identiteit) uit, tegelijk, behalve wanneer het totale identiteiten uitdrukt (zoals “Grietje is nu eenmaal Grietje”).

Cf. *EDM 08*: ‘zijn(de)’ is identitief, d.i. en totaalidentiteit én - meestal - deelidentiteit uitdrukkelijk.

Het antwoord.

Een derde antwoord op Frege/ Russell is wat volgt.

Frege en Russell achten zich de vertegenwoordigers van Moderne rationaliteit (*EDM 05*). Welnu, de neo-retoriek van b.v. een Chaim Perelman (1912/1984; prof van logica, ethiek (moraal filosofie) en metafysiek aan de ULB (Univ. Libre de Brux.), tot in 1975) stelt voorop dat, behalve het exacte type van rede (rationaliteit), gangbaar in de vakwetenschappen, er een niet-exact maar zeer geldig type van rede (rationaliteit) bestaat.

De natuurlijke, dagdagelijkse rede bezit een eigen nauwkeurigheid, die, natuurlijk, niet de exacte graad van akribiea (nauwkeurigheid) heeft, eigen aan de wiskunde en de gemathematiseerde vakwetenschappen (het toonbeeld bij uitstek van precisie), maar die, niettemin, toelaat dat, in de omgangstaal, de mensen dag in dag uit mekaar uitstekend en uiterst nauwkeurig verstaan.

1. Terloops: de traditionele ontologie verlaat eveneens het dagdagelijkse taalgebruik en rationaliteit, maar gaat, gewoonlijk, niet zover een wiskundige akribiea in te voeren. In die zin zit de ontologie tussen het exacte en het dagdagelijkse rationele taalgebruik in.

2. Er is meer en iets paradoxaals: om de juiste ('exacte') betekenis van de wiskundige en gemathematiseerde uitdrukkingen verstaanbaar te maken, gebruikt een prof of een handboek van wiskunde of gemathematiseerde wetenschap... (verschiet niet) de omgangstaal, die iedereen gebruikt. Die omgangstaal, al of niet gecombineerd met gespecialiseerde talen, is dus zo onbruikbaar niet.

Besluit.

Om **(1)** ontologische redenen (Aristoteles waarschuwt tegen 'overtollig' gebruik van 'zijn' en 'zijnde'); Knuutila/ Hintikka analyseren historisch het taalgebruik) en

(2) neo-retorische redenen (Perelmanianse kritiek op het éénnig taalgebruik inzake rede en rationeel gedrag in naam van een 'nieuwe retoriek', die, ofschoon niet exacte talen gebruikend, toch aanspraak maakt - en terecht - op rationele akribiea (nauwkeurigheid)) stellen wij dat 'zijn' en 'zijnde' - alsook alle termen die, met een andere klank, hetzelfde uitdrukken - identitief zijn en dus wel degelijk bruikbaar ... tot op zekere hoogte.

Een voorbeeldje.

Een Marioloog, indertijd, besteedde er een hele les aan om te bewijzen (!) dat O.L. Vrouw, Maria:

- (i)** wel degelijk 'zijnde' was en
- (ii)** dus ook 'een', 'waar', 'goed (= waardevol').

Als men weet dat al wat 'is', eenheid, waarheid (zinnigheid, begrijpelijkheid) en 'goedheid' (in de zin van 'waarde') vertoont, dan is het een koud deductief kunstje om daaruit af te leiden dat b.v. Maria, zoals al wat bestond, bestaat en bestaan zal, ontologisch één, waar en 'goed' is. Net als het redundant taalgebruik van een Heidegger, was ook het taalgebruik van die Marioloog redundant (overtollig,-- niets nieuws bijlerend). Op het gevaar af tot 'ontologisch gezaag' te ontaarden.

5.-- *Ontologische begrippen zijn transcendentale begrippen.* (28/35)

Wij zijn bezig de denkleer en haar toepassingen (methodes) te ‘funderen’, d.i. van een grondslag (vooropstelling, hypothese) te voorzien.

Het eerste punt daarin - na de inleidende begrippen - is de begripsleer. Immers, de logica, althans traditioneel gezien, begint met een theorie omtrent het begrip (concept, denkbeeld).

1.-- *Algemene begripsleer.*(28/31).

Ch. Lahr, Cours de philosophie, I (Psychologie/ Logique), Paris, 1933-27, 491, zegt dat een begrip is “een voorstelling in de geest (= verstand en rede alsook gemoed) en wel de voorstelling van een of ander denk- of kenobject”.

Fenomenologisch (d.i. rekening houdend met wat de directe beleving voorrang verleent) ware het beter deze definitie (begripsbepaling) anders te schikken:

- (1) een object (= gegeven, iets, toedracht),
- (2) voor zover het in onze geest in de vorm van een voorstelling (weergave, afbeelding) ervan aanwezig is.

Of, met de Eleaten (*EDM 08*): “(1) zijn(de), (2) voor zover in onze geest”. Voor zover ‘werkelijkheid’ in onze geest opduikt, is er begrip van die werkelijkheid.

Opm.-- Waarom verbeteren wij lichtjes de formulering van Pater Lahr? Om reden van onze ontologische basis! *Silvio Senn, An sich (Skizze zu einer Begriffsgeschichte), in: Philosophica Gandensia, New Series, 10 (1972), 80/96, legt er de nadruk op dat, vanaf Parmenides’ Leergedicht - 8: 29 - de objectiviteit de grote inzet is.*

Of, zoals *EDM 15* ons leerde: “wetenschappelijke methode”, die op werkelijkheid afgestemd is. “Het zijnde (...) keitai kath’heauto” (Het zijnde is aantrefbaar op zich (Cf. het Duitse ‘an sich’; letterlijk “volgens zichzelf”).

Overigens: hoe zouden wij de vraag kunnen stellen naar de werkelijkheidsgetrouwheid van onze ken- en denkinhouden (begrippen), indien wij enkel over een weergave in onze geest beschikten, zonder enig contact (hoe dan ook) met dat wat weergegeven wordt? Neen: de werkelijkheid zelf (“kath’ heauto”) is, in onze geest aanwezig in de vorm van denkbeelden, die ze min of meer juist weergeven.

G. Jacoby’s standpunt.

G. Jacoby, Die Ansprüche der Logistiker auf die Logik und ihre Geschichtschreibung, Stuttgart, 1962, stelt voorop dat de traditionele logica en haar toepassingen alle gesteund zijn op

- (1) werkelijkheden (‘toedrachten’ zegt hij)
- (2) voor zover zij identitief analyseerbaar zijn.

Wat ‘identitief’ is, hoeven wij nu wel niet meer te zeggen. M.a.w.: G. Jacoby, kenner van de traditionele logica, legt er, met de grote traditie, de nadruk op dat

- (1) de werkelijkheid (= ontologie),
- (2) onderzocht op haar totale of gedeeltelijke identiteiten, het wezen van logica uitmaakt.

De term.

Verwar ‘term’ niet met ‘woord’: een term kan een heel stel woorden omvatten. De term is de gesproken of geschreven uitdrukking (verwoording, formulering) van een begrip.

In de taal van de Pragmaticist Ch. S. Peirce: het denkteken (= begrip) wordt in spreek- of schrijftkens vastgelegd.

Zo b.v. het begrip ‘mooi meisje’ omvat, in woorden uitgedrukt, meer dan één woord, maar vormt er één term.

Inhoud en omvang.

In hetmiddeleeuws Latijn: comprehensio (inhoud) en extensio (omvang).

A -- De begripsinhoud.

Dat is wat onze geest kent en denkt (Peirciaans: het denkteken). Zo b.v. “mooi meisje”.

B. -- De begripsomvang.

Dat is de verzameling gegevens (‘toedrachten’ in G. Jacoby’s taal; ‘zijnde’ in Eleatisch taalgebruik), waarvan de inhoud van het begrip kan beweerd, ‘uitgezegd’ worden. Zo b.v. alle mooie meisjes, die aan de inhoud “mooi meisje” beantwoorden,-- waarin die inhoud geverifieerd kan worden (*EDM 09*: toetsbaarheid).

Besluit.

De inhoud en de omvang worden gemakkelijk weergegeven in de uitdrukking: “al wat mooi meisje is” (1. “mooi meisje” in het midden is inhoud; 2. “al wat ... is” is omvang). De woorden “al wat ... is” duiden de verzameling aan, waarop het begrip ‘slaat’; de woorden “mooi meisje” duiden de gemeenschappelijke eigenschap (wat in alle meisjes, hoe verschillend ook, identisch (deelidentisch) is) aan.

Henologie.

‘Hen’ in het Antieke. Grieks betekent ‘één’. ‘Henologie’ betekent de leer omtrent al wat een is. -- Welnu, wij kunnen hetzelfde ook henologisch (eenheidsleerstellig) zeggen: “in de veelheid van de mooie meisjes (omvang) is de begripsinhoud ‘mooi meisje’ de eenheid (inhoud).

Inhoud/ omvang.

Het zal wel duidelijk zijn dat hoe rijker de inhoud hoe armer de omvang is: de inhoud ‘meisje’ slaat op veel meer enkelingen (elementen) dan de inhoud “mooi meisje” waarvan de omvang duidelijk kleiner is.

De begripsomvangen.-- transcendenteel (universeel/ particulier/ singulier).

Traditioneel onderscheidt men twee hoofdtypes van denkbeelden, nl. ‘categoriale’ (niet-alomvattende) en ‘transcendentele’ (alomvattende) begrippen.

a.-- De categoriale begrippen.

‘Categorie’ in het Antieke Grieks betekent ‘(grond)begrip’.

a.1.-- Het verenkeldde (individuele, singuliere) begrip.

De eigenaam, gewoonlijk met hoofdletter, is de term die weergeeft dat men juist een enkel individu (element van verzameling) bedoelt. ‘Singleton’.

a.2.-- Het particuliere begrip.

Dit slaat op meer dan één lid van een verzameling, maar niet op alle,-- wel op sommige elementen der verzameling.-- Zo b.v. “Sommige meisjes zijn mooi”.

a.3.-- Het universele (algemene) begrip.

Zo’n denkbeeld slaat op alle, ja, alle mogelijke elementen van de omvang van een begrip.-- Zo b.v. “Alle meisjes, die naam waardig ...”.

Opm.-- Waarom verbeteren wij ‘alle’ door ‘alle mogelijke’? Omdat ‘alle’ minder duidelijk uitzegt dat het over “alle mogelijke” gevallen (exemplaren, elementen) gaat. Wat, gebeurlijk, een ‘oneindige verzameling’ behelst.

Opm.-- Altijd al heeft men geweten dat - buiten onze geest vooral - de verwerkelijkte dingen singulier zijn. Maar de Romantiek (einde XVIII-de eeuw en later) had een bijzonder oog voor al wat individueel was (een cultuur, een persoonlijkheid, een volksgebruik, enz.).

Zij cultiveerden een idiografische (het unieke, het enige, het singuliere weergevende) begripsleer. Men heeft, daartegenover, gesteld (wat men heet) een nomothetische begripsleer (de klassiek-traditionele).

‘Nomos’ in het Antieke Grieks betekent ‘wet’, regel die voor alle gevallen geldt. ‘Nomothetisch’ betekent “al wat het universele (desnoods: particuliere) vooropstelt”.

Opm.-- Vakwetenschappen als de geschied(en)wetenschap en de aardrijkskunde bevatten een zeer grote dosis idiografische begrippen: Napoleon b.v. of de Schelde (er zijn geen meer dan één Napoleon’s of meer dan één Schelde’s!).

Cf. M. Müller/ A. Halder, Herders kleines philosophisches Wörterbuch, Basel/ Freiburg/ Wien, 1959-2, 28 (de Romantiek en haar idiografische begripsleer).

b.-- De transcendentele of alomvattende begrippen.

EDM 09 leerde ons dat (en hoe) b.v. het begrip ‘zijn(de)’ alomvattend is.

Men verwarre niet het Scholastische ‘transcendenteel’ met b.v. het Kantiaanse ‘transcendentiaal’ (dat wat voor ieder bewustzijn van de werkelijkheid gelegen is, terwijl het toch de mogelijkheidsvoorwaarde (= vooropstelling) van het bewustzijn uitmaakt).

‘Transcendenteel’ is één soort ‘universeel’. Al wat zijn(de) is, omvat alles en alles van alles. Dit, doordat het niet-niets, maar iets is. Zoniet was het absoluut ‘niets’ (het absolute niets).

c.-- De verhouding “transcendenteel/ categoriaal”.

Dit punt werd reeds aangeraakt EDM 27. “Bruikbaar ... tot op zekere hoogte”.

a/ Men zegt b.v. “Een mooi meisje is ‘iets’ dat ...”. In zo’n zinnetje heeft de term ‘iets’ (zijn(de)) zin, want hij wacht op een categoriale precisering.

b/ Wanneer men zegt dat “een meisje iets is”, dan vervalt men in het overtollige (redundantie), -- tenzij men wil aantonen dat het begrip ‘iets’ (zijn(de)) ook dat omvat, in zijn alomvattendheid.

Men kan zodoende ook ontologische humor verkopen: “Een meisje is iets”. Wat, natuurlijk, iedereen weet.

II.-- Ontologische (transcendentele) begripsleer (31/35).

O. Willmann, Die wichtigsten philosophischen Fachausdrücke in historischer Anordnung, Kempten/ München, 1909, 61f., vernoemt de traditionele lijst der ‘transcendentaliën’.

A.-- 1. On, ens, zijnde.-- Voegen wij daaraan onmiddellijk toe de hoofdinhoud van ‘zijn(de)’, nl. existentie en essentie (EDM 25), d.i. feitelijk bestaan en zijnswijze.

2.a. Ti, aliquid, iets,-- d.i. zijnde, voor zover het onderscheidbaar is van iets anders.

2.b. Pragma, res, ding,-- d.i. zijnde, voor zover het op zich, onafhankelijk van subjectiviteit (EDM 15), bestaat; denk aan ‘reëel’, werkelijk, en ‘realiteit’, werkelijkheid.

2.c. Voegen wij daaraan toe: morfè, forma, (wezensvorm, d.i. zijnde voor zover het door zijn zijnswijze onderscheidbaar is van de rest.-- doordat het een eigen ‘wezen(heid)’ of essentie bezit.

Opm.-- Het begrip ‘vorm’. -- Men verwarre niet met de ruimtewiskundige vorm, die men, b.v. in de meetkunde of de mechanica, stelt tegenover de ‘inhoud’ of de ‘materie’ (stof). Zo: een gouden beeldje (beeldje = vorm; goud(en) = materie, stof).

De wezensvorm of vorm kortweg, in het geval van het gouden beeldje, omvat én meetkundige configuratie (ordening der onderdelen) én materie.

Terloops: de wezensvorm heeft, traditioneel, drie rollen (functies):

a. door de wezensvorm heeft iets een eigen uitzicht (eidos of idea), een eigen ‘aanzijn’;

b. diezelfde wezensvorm beheerst dat iets, fungeert als beginsel (vooropstelling), nl.

b1. die vorm is stuurkundig (cybernetisch) en voert doelgerichtheid in (teleologie) - iets is doelgericht doordat het een wezensvorm bezit -;

b.2. die vorm is normatief (‘metron’, mensura, maat, of modus, maat) - iets wordt in zijn gedrag (verloop) beheerst door zijn wezensvorm.

Samengevat: de vorm geeft onderscheidbaarheid (van de rest, tweedeling of complementeren) en beheerst zowel het doelgerichte verloop als het gedrag.

B.-- 1. Hen, unum, het ene.

Al wat een wezensvorm bezit (iets is, een ding is), vertoont gelijkenissen en samenhangen. Zie hoger *EDM 20 (metafoor: gelijkenis)*, *22 (metonymie: samenhang)*, *23 (synecdoche: gelijkenis en / of samenhang)*.

Dat de begrippen ‘verzameling’ en ‘stelsel’ (systeem) toepasselijk zijn op al wat is, ligt aan de eenheid in al wat is. Let wel: de eenheid in de veelheid! Want veelheid is er: verschillen allerhande, kloven allerhande. Toch gelukt het ons werkelijkheidsbesef (ontologisch vermogen, zijnsinzicht) éénmakende gezichtspunten te ontwikkelen. De tropen zijn daarvan één helder voorbeeld.

Anders uitgedrukt: zijn (werkelijkheid) is identitief. De henologie (eenheidsleer) of, beter, de harmologie, orde(nings)leer, is de tak der ontologie die zich met de eenheid-in-de-veelheid of ook de veelheid-in-de-eenheid bezighoudt. Zij is één der hoofdvooropstellingen van logica.

2. Alèthes, verum,

het ware (beter: het zinnige, begrijpelijke, ken- en denkbare).-- ‘Waar’ in de antieke talen betekent, behalve “met de werkelijkheid overeenstemmend” (logische waarheid, - - beter: ‘epistemologische’ waarheid), ook “wat van geest getuigt” en, dus, begrijpelijk is,-- niet-absurd (‘ontologische’ waarheid).

Men onderscheide deze ontologische waarheid ook van de ethische (deontische, normatieve) : een gedrag is ‘waar’ in de mate dat het de regels van het gewetensvolle gedrag b.v. ‘waar’ maakt, eerbiedigt, in werkelijk omzet.

De gnoseologie (kennisleer)

is het filosofische vak dat als object de ontologische waarheid heeft. De ‘epistemologie’ (wetenschapsleer) is daarvan één tak.

Wat men gemeenlijk heet ‘rationaliteit’ - zowel in de zin van ‘met rede begaafd zijn’ als ‘zinnig/ begrijpelijk zijn’ - heeft hier zijn grondslag. Was de werkelijkheid - het zijn(de) - niet, in de Antieke zin, ‘waar’, d.i. zinnig, begrijpelijk, van geest getuigend, dan zou van de hele Moderne ‘rationaliteit’ geen sprake zijn. Aangezien de werkelijkheid op zich ‘rationeel’ (‘waar’) is, kan zij op rationele wijze geanalyseerd worden. Geest en werkelijkheid passen bij elkaar.

3. *Agathon, bonum, het goede (waardevolle).*

Al wat is, is op de ene of andere wijze vatbaar voor waardering. Het is m.a.w., in Antieke taal, een ‘goed’, -- iets dat waarde vertegenwoordigt.

Terloops: daarom hebben wij de term ‘geest’ gedefinieerd als (intuïtief vattend) verstand en als (discursieve, uiteenzettende) rede, maar ook als gemoed (waardevoelen).

De waardeleer of axiologie is die tak van de wijsbegeerte die tot voorwerp heeft al wat ‘goed’ (waarde) is.

Historisch gegroeid.

De lijst door *Willmann* vermeld (en enigszins door ons aangevuld) is niet ineens uit de lucht gevallen.

In zijn *Geschichte des Idealismus, III (Der Idealismus der Neuzeit)*, Braunschweig, 1907-2, 1036, zegt *Willmann* dat de transcendentaliën ontstonden uit:

(1) de filosofie der Paleopythagoreeërs (*EDM 03*), die al wat is, bestudeerde onder oogpunt van eenheid (identiviteit) en ‘waarheid’ (begrijpelijkheid, rationaliteit),-- punten, die voor de pythagoreeërs ineenliepen (wie de eenheid-in-de-veelheid kent, kent meteen het wezen der dingen) en

(2) de filosofie der Platoniekers, die al wat is, bestuderen onder oogpunt van waarde (goedheid) en zijn(de),-- punten, die, voor een Platoniker(in),. ineenlopen (wie het zijn kent, kent de waarde)

De Mikrosocratieker (Kleinsocratieker) Eukleides (= Euclides) van Megara (-450/-380), één der zeldzamen die zijn denkgenoot Socrates van Athene op het laatste bijstond, stelde de transcendentaliën “zijn(de), eenheid, waarheid, goedheid” centraal in zijn zeer Eleatische filosofie.

Existentie/ essentie.

‘Zijn(de)’ vertoont een tweeledigheid. *M. Heidegger, Einführung in die Metaphysik*, Tübingen, 1953, 138, zegt: “(In Platon’ s taal) kan ‘ousla’ (essentia + existentia) twee dingen betekenen:

- (1) ‘Anwesen’ (aanwezigheid) van iets dat ‘aanwezig’ (gegeven) is, én
- (2) dit aanwezige (gegevene) in het ‘wat’ van zijn wezensvorm (“im Was seines Aussehens”).

P. Fürstenau, *Heidegger (Das Gefüges eines Denkens)*, Frankfurt a.M., 1958, 118, voegt hieraan toe: “Hier ligt de oorsprong van het onderscheid tussen ‘existentia’ (*opm.*: feitelijk bestaan) en ‘essentia’ (*opm.*: zijnswijze).-- ‘Daszsein’ en ‘Wassein’ “. De termen ‘existentia’ en ‘essentia’ zijn ons als tegenstellingspaar (systechnie) door de Scholastici (800/1450) overgeleverd.

Appl. model.-- Nemen wij de ‘helden’ (actoren) uit de Laatantieke avonturenroman van *Hèliodoros van Efesos* (= Efese; tussen +300 en +400), *Aithiopika* (letterlijk: Ethiopische geschiedenissen). Een zeer mooie (Platonizerende) liefdesgeschiedenis is erin verweven, waarvan de actoren zijn Theagenes en Charikleia.

Ontologisch - en nu eens niet overtollig (redundant) - kan men een tweeledige - niet een ‘dubbele’, want zij is één - vraag stellen.

(a) ‘Wat’. -- “Wat zijn Theagenes en Charikleia?”. Mogelijke antwoorden: “Het zijn in Egypte verdwaalde Grieken” of “Het zijn de helden van een Laatantieke avonturenroman”.

(b.) Of (= dat).-- “Bestaan die helden wel degelijk?”. -- Mogelijke antwoorden: “Ja, want de tekst van *Aithiopika* handelt er (doorlopend zelfs) over” of “Misschien zijn zij slechts een fictie (ingebeelde werkelijkheid) van de schrijver van *Aithiopika*”.

Samengevat: (1) wat iets is en (2) of iets er is (dat het er is). Zodat Platon wel degelijk juist heeft gezien, wanneer hij de inhoud van het zijnsbegrip (d.i. van al wat ‘werkelijk’ is) definieert als ‘er zijn’ en ‘zo zijn’-- als “wat er is” en als “dat het er is”.

“Dasz ueberhaupt etwas sei” (dat er zonder meer iets is).

Let erop: deze zin van Max Scheler (1874/1928; met Husserl medestichter van de Fenomenologische methode) verraad niet een dubbelheid, maar een tweeledigheid.

(1) Men kan b.v. niet zeggen “dat er zonder meer ...is”, tenzij om de existentie af te zonderen.

(2) Men kan ook niet zeggen “... Iets ...”, tenzij om de essentie af te zonderen. De Paleopythagoreeërs spreken in dat geval van een ‘su.stoichia’, een tweeledigheid (paar). Ofschoon onderscheiden (veelheid), toch zijn zij nooit gescheiden (eenheid).

Daarvan hangen toetsbaarheid en wat daarmee samengaat (*EDM 09*) af. Welke existentie iets (een essentie) ook heeft,-- een ingebeeelde of een buiten onze geest geverifieerde, ‘existentie’ is er altijd.

Zijnsinzicht.

Aan “dat er zonder meer iets is”, beantwoordt ons begripen van het ‘zijn’ (ons werkelijkheidsinzicht).

M. Heidegger, Sein und Zeit, I, Tübingen, 1949-6 (1927-1), 17, zegt het als volgt.-”Mens zijn (‘dasein’) is **(i)** zijn **(ii)** op een bepaalde wijze, nl. **(a)** terwijl hij zelf ‘is’, **(b)** verstaat de mens meteen “zoiets als zijn”.

In gemeenverstandelijke taal:

(a) doordat wij zelf feitelijk bestaan (‘wij zelf’ = essentie; ‘feitelijk bestaan’: existentie),

(b) beseffen - weten, verstaan - wij enigszins wat zijn over het algemeen is. (‘zijn over het algemeen’ = onderwerp; ‘wat (het is)’ = gezegde, model).

M.a.w.: doordat wij zelf werkelijkheid ‘zijn’, is ons een minimaal en essentieel inzicht meegegeven in wat zijn zonder meer is.

Natuurlijk kan tegen Heidegger ingebracht worden dat hij het zijnsbegrip zeer ‘reflexief’ (lusvormig) tracht te duiden. *EDM 04* leerde ons het Paleopythagoreïsch fallibilisme (feilbaarheidsbesef) kennen: wij beschikken niet over het geheel, de totaliteit van de werkelijkheid, maar enkel over steekproeven (= inductieve methode).

Heidegger legt, aanvankelijk, zeer sterk de nadruk op het feit dat ons mens-zijn-met-anderen-in-de-wereld ‘de’ toegang ‘bij uitstek’ is voor een ontologie.

Dat is a-priori mogelijk. Maar feit is en blijft dat wij, als ‘existerenden’ (= als mensen in deze wereld), slechts één klein onderdeel uitmaken van het heelal,-- heelal, dat een andere naam is voor “de totaliteit van al wat is”.

M.a.w.: de ‘existentiele analytiek’ (d.i. de analyse van ons mens-zijn-met-anderen-in-de-wereld), als basis van een ontologie, is slechts een tussen vele mogelijke andere steekproeven.

Positief denken.

(1) ‘Positief denken’ heeft in New-Agemiddens de betekenis van “stel u de dingen des levens goed, gelukt, voor, en gij zult zien dat zij zo uitkomen in werkelijkheid”. De macht van onze ken- en denkinhouden over ons lot.

(2) Maar ‘positief denken’, in de XIX- de eeuw, heeft twee betekenissen:

a. A.Comte (1798/1857; stichter van “la philosophie positive” (*Positivisme, EDM 16*), die de nadruk legt op positieve (d.i. vakwetenschappelijk vaststelbare) feiten.

b. W.J.Schelling (1775/1854; Romantisch denker), die de nadruk legt op de ‘positieve’ (d.i. door geschiedwetenschap vaststelbare) feiten.

Beiden stellen, willens nillens, het aspect ‘existentie’, eigen aan ‘zijn: voorop, maar dan vooral begrepen als ‘buiten onze geest bestaan’.

6.-- Uitweiding: categorieën (gemeenplaatsen). (36/42)

Wij onderbreken, geheel even, de draad. Wij staan stil bij het feit dat wij grondbegrippen ('categorieën', filosofisch; 'gemeenplaatsen', retorisch) nodig hebben om te kunnen denken (en handelen).

(1) Tot nog toe hebben wij ontologische grond- of basisbegrippen opgedaan - 'zijn(de)',-- waarheid (zinnigheid, begrijpelijkheid,- 'rationaliteit'),-- goedheid (waarde),-- vooral eenheid (identiviteit) -.

(2) Maar zowel in de retoriek (welsprekendheidsleer), waar grondbegrippen 'topoi koinoi', loci communes, gemeenplaatsen heten, als in de wijsbegeerte, waar zij, sedert Aristoteles vooral, 'katègoriai', praedicamenta, grondbegrippen heten (denk aan het onderscheid tussen 'categoriaal' en 'transcendenteel'), beschikken wij nog over vele andere basisbegrippen. Zij zijn, als begrippen, van beperkter omvang, maar van rijker inhoud (*EDM 29*) dan de alomvattende (ontologische, transcendentele) en, daardoor, veel bruikbaar.

Herlees nu *EDM 30 (omvangen)*.-- Categoriale begrippen (gemeenplaatsen) zijn algemene begrippen. Ja, gewoonlijk heel algemeen. Zodat vele ondergeschikte begrippen erin opgenomen zijn. Zij hebben samenvattende waarde.

Rol in het leerproces.

Leren - vooral filosofie en grondslagenonderzoek van de vakwetenschappen leren (wat wij nu gedurende drie jaren zullen doen) - staat of valt, voor een zeer groot deel, met - wat men heden, in aansluiting bij Thomas Kuhn (epistemoloog) heet - 'paradigmata', schoolvoorbeelden.

Het Antieke Grieks 'para.deigma' betekent 'model', 'toonbeeldig model'. Maar dan niet zozeer een singulier of particulier model of toonbeeld, maar een algemeen model,- - veel algemener dan vele andere algemene modellen.-- Hoe dit nu werkt, leggen wij even uit.

Voorbeeld.-- In de Oudheid schrijft men, misschien ten onrechte, aan de Paleopythagoreër Archutas van Taras (Archytas van Tarantum) een lijst van categorieën toe, die wij zeker bij Aristoteles terugvinden.

- A. Ding (*EDM 31*),-- 'hupostasis', substantia, zelfstandigheid (substantie).
- B. Betrekking (verhouding ,-- 'pros ti', relatio).
- C. Behalve deze twee basisbegrippen vertoont de lijst nog een aantal begripkoppels of -paren.

Hier volgen zij:

1. Kwantiteit/ kwaliteit (hoegrootheid/ eigenschap).
2. Plaats/ tijd,
3. Activiteit/ passiviteit (handelend optreden/ lijdelijk toezien of ondergaan),
4. Situs/ habitus (deze Latijnse vertaling van Griekse termen is de gebruikelijke (moderne toepassing: in een bepaalde situatie geworpen neem ik een bepaalde houding, reactie, aan).

Let erop hoe dikwijls wij deze en andere grondbegrippen gebruiken om iets uit te leggen b.v.. Of wij veronderstellen ze: als wij zeggen “Dat klikt niet tussen die twee”, dan veronderstellen wij het grondbegrip ‘betrekking’ (tussen b.v. twee gehuwden).

Opgelet: het is niet omdat wij dergelijke gemeenplaatselijke grondbegrippen niet uitdrukkelijk vernoemen, dat wij er niet over beschikken. Zij spelen de rol van (soms zeer onbewuste, ja, geheime en verraderlijke) vooropstellingen (in Platonische taal: hypothesen; *EDM 02*).

Toepassing.-- Welke grondbegrippen zijn vooropgesteld (verondersteld) in volgende zinnestelsels:

1. Danig ziet hij zijn vrouwtje gaarne”;
2. “Jantje kwam daar juist op tijd aan”.
3. “Hij liet hem maar doen”;
4. “Geworpen in de moderne wereld, ontwerpen wij een of andere moderne leefwijze”.

Begrippen en begripkoppels.

Met *R.R.Skemp, Wiskundig denken*, Utrecht/ Antwerpen, 1973 (// *The Psychology of Learning Mathematics*, Penguin Books, 1971), kan men, inzake grondbegrippen, onderscheiden tussen enkelvoudige en samengestelde categorieën (die Skemp nu eens ‘structuren’ dan weer ‘schema’s’ heet)).

Staan wij, grotendeels met Skemp, even stil bij de kleinste vorm ervan, nl. tweeledigheden - Grieks: ‘dyaden’ -, paren, koppels. De Paleopythagoreeërs hadden daar een woord voor: ‘sustoichia’, systechie. Letterlijk ‘su-’, het samengaan van, en ‘-stoichia’, elementen. Opgemerkt zij dat de Pythagoreïsche term ‘systechie’ vaak een bijbetekenis heeft. Wanneer twee termen (elementen) van een tweeledigheid elkaars’ tegengestelde (negaten van elkander) zijn, dan is er van systechie sprake in de zin van tegenstellingspaar.-- Staan wij nu stil bij een aantal applicatieve modellen.

(a).-- *synchronische modellen.*

De elementen hier zijn gelijktijdig.

I.-- *Wiskundige modellen.*

1. Kijk naar de elementen, één voor één, van volgende verzameling (reeks) en let op de analogie der elementen: (1/2, 2/4), (1/3, 2/6), (1/4, 2/8).

Wat wij met Ed. Husserl, stichter van de intentionele Fenomenologie, heten “het identische algemene” in een veelheid van gegevens, -- met Georg Cantor, stichter van de Moderne verzamelingenleer, “de gemeenschappelijke eigenschap van een reeks elementen”, -- met demiddeleeuwse Scholastici “de analogie, één type van identiviteit”; is hier, in dit geval, “is evenwaardig (equivalent) met”. Zo is b.v. $1/2$ evenwaardig met $2/4$, enz..

2. Analyseren wij de analogie

En dit in de reeks (6,5), (2,1), (9,8), (32,31). De geheime vooropstelling hier is “is (één eenheid) groter dan”. Het oplossen van dergelijke vraagstukjes in de huidige wiskunde komt neer op vooropstellingenanalyse. Typisch Platonisch ten andere.

II. -- Niet-wiskundige modellen.

1. Het stel “kalf/ koe, veulen/ paard, kuiken/ kip”.

Hoe niet-identisch ook, toch vertonen de paren hier één identisch aspect, nl. de vooropstelling “is jong van”. Indien men vooropstelt dat de betrekking “is jong van” aan het werk is, dan wordt die op het eerste gezicht obscure reeks doorzichtig,-- ‘waar’, d.i. van verstand en rede getuigend, begrijpelijk, ‘rationeel’.

2. Het stel “Antwerpen/ België, Marseille/ Frankrijk, Rotterdam/ Nederland”

Dit vertoont, bij bewustwording van de geheime vooropstelling, de kentering “is havenstad van”. Het vraagstukarakter ligt in het feit dat men, in deze reeksen, de gemeenschappelijke eigenschap, die vooropgesteld is, verzwijgt.

(b). -- Diachronische modellen.

Hier zijn de elementen niet gelijktijdig, maar naeen.

Processen - Antiek Grieks: ‘kinèseis’ (‘kinèsis’ is enkelvoud), Lat.: ‘motus’, verloop - kunnen gezien worden als toepassingen van systechnieën.

1. “Onze collega is de opvolger van de vorige directeur” (opvolger van),
2. “Die koude steen daar in de morgenzon wordt warm” (koud slaat om in zijn negaat (tegendeel) warm),
3. “Plots viel Erna van de hoge berg de diepte in” (hoogte/ diepte).

Opm.-- In de wiskunde en algemener in de logistiek (gemathematiseerde wiskunde) heet men dat ‘proces’ transformatie (omvorming), de kern van het begrip ‘functie’.

Informatieve draagwijdte.

Wij hebben telkens weer algemene begrippen - categorieën, gemeenplaatsen - aangetroffen. Welke leerwaarde hebben dergelijke - meermaals louter vooropgestelde - basisbegrippen nu?

a. --Terugwaartse informatie.

Regressief gezien staan wij hier voor summatieve inductie.

(i) Eerst overloopt men één voor één een stel gegevens (de elementen van een verzameling), waarbij men, telkens weer, juist dezelfde eigenschap (kentrek) vaststelt. Denk aan een leraar die nagaat of hij wel degelijk alle schriften heeft verbeterd.

(ii) Men kan dan zeggen:

1/ “Ieder element afzonderlijk - iedere - vertoont dezelfde kentrek”(de leraar: “iedere kopij is verbeterd”);

2/ “Alle elementen gezamenlijk vertonen dezelfde eigenschap (de leraar: “alle kopijen zijn verbeterd”).

De denkbewerking “van ieder afzonderlijk naar alle gezamenlijk” heet men samenvattende veralgemening (= summatieve inductie). Of: van alle steekproeven besluit men tot de gezamenlijkheid van die steekproeven. Het samenvatten is wezenlijk.

b.-- Voorwaartse informatie.

Progressief gezien slaat deze terugblik om in een ‘prolèpsis,’ anticipatio, of ‘prolèmma,’ een anticiperen van wat de toekomst, inzake dezelfde gegevens, opleveren kan. De Antieke Stoiekers (-320+) en Epikoereërs (-320+) noemden een gemeenschappelijke eigenschap van een reeks ervaringen ‘anticipatie’. Eens dat men zo’n categorie of verzameling categorieën gevat heeft, beschikt men, voortaan, over een paradigma, een reeds voorafbestaand toonbeeldig model, dat geldt voor de komende gevallen.

Skemp, o.c., 41v., vermeldt het grote verschil (en dus onderscheidbaarheid) inzake leerresultaat. Bij een wedstrijd inzake onmiddellijk onthouden van gegevens, waarbij de ene groep de geheugen oefening aanpakte zonder gemeenplaatsen en de andere met gemeenplaatsen, bleek wat volgt: zonder: 32%; met: 69%.

Dit kan men de heuristische of vindingswaarde heten.

Besluit: -- Het samenvatten (summatieve inductie) en het beschikken over een paradigma (heuristische anticipatie) maken samen de informatie eigen aan grondbegrippen uit.

Een wijsgerige toepassing.

Een schema (samengesteld grondbegrip) inzake cultuur- en filosofiegeschiedenis is een kostbaar gegeven.

(i) De geschiedenis kan geduid worden als een reeks transformaties van elementen (b.v. leerpunten van wijsgeren).

(ii) Maar de keuze van de elementen in kwestie verschilt van wijsgerige strekking tot wijsgerige strekking.-- Zo kiezen de modernen andere de leerpunten dan de postmodernen.

Terloops: de moderniteit daagt, na de Oudheid (-600/+600) en de middeleeuwen (800/1450), op na +/- 1450. Indien men de Amerikaanse Beatnik's als norm neemt, dan komt de postmoderniteit rond 1950 van de grond. -- Vergelijken wij nu beide historische schemata.

(a) *Het moderne schema.*

Een stel vooropstellingen leidt de Modernen ertoe vooral vakwetenschappen en grondslagenonderzoek der vakwetenschappen sterk te waarderen, ja, exclusief voor te staan.

a. *De Antieke filosofie.*

Aangezien in de ogen van de Verlichte Rationalist, een Thales van Milete (*EDM 05*) 'rationeel' begint te denken - hij was behalve de eerste filosoof ook geïnteresseerd in allerlei vakwetenschappen -, neemt men hem voor het begin van "het antieke Rationalisme", voor zover dit 'ontmythologiseert' (van de mythen ontdoet) en 'aards' redeneert. -- Dit van -600 tot +600.

b. *De middeleeuwse filosofie.*

Van 800 tot 1450 beheerst, op merkbare en sterk nawerkende wijze, de Kerk, in het Westen althans, het denken. Zij sluit vooral aan bij religieuze (pythagoreïsme, Platonisme,-- ook wel de stoa) en zelfs 'theosofische' (*EDM 04*), d.i. magisch-mystische, denkwijzen, zoals het Neo-Platonisme in zijn varianten.

Om deze laatste reden vooral worden de Middeleeuwen door de modernen, de Romantici uitgezonderd, eerder geminacht, ja, belachelijk gemaakt (o.m. als "de duistere middeleeuwen").

Dit belet niet dat de Scholastiek, in allerlei verder levende transformaties (herstichtingen), b.v. het Neothomisme (naar S. Thomas van Aquino (1225/1274), topfiguur van de Middeleeuwse denkwijze), tot op onze dagen voortleeft en, o.m. door het Vaticaan, als de filosofie bij uitstek gewaardeerd wordt. Dit,-- tegen de 'Verlichting' in.

c. *De Moderne filosofie.*

De rijzende Moderne vakwetenschappen - de wiskundige natuurkunde op de eerste plaats als 'exacte' wetenschap - denk aan Copernicus, de Poolse kanunnik, die het heliocentrisme sticht (1473/1543), aan Tycho Brahe (1546/1601; leermeester van Kepler; bekend om zijn Inleiding tot de 'nieuwe' sterrenkunde (1588/1602) en Johannes Kepler (1571/1630; kosmologie), vooral aan Galileo Galilei (1564/1642; exacte natuurwetenschap) - stichten, plots, te midden van de Laatmiddeleeuwse onzekerheden (met het nodige Scepticisme), zekerheden.

In dat spoor hersticht René Descartes (Lat.: Cartesius; 1596/1650) de wijsbegeerte.-

In datzelfde spoor gaat John Locke (1632/1704; vader, in de striktere zin, van the Enlightenment (= les Lumières, die Aufklärung, de Verlichting)), maar dit geldt allereerst voor de Angelsaksische landen. De naam ‘rationalisme’ knoopt aan bij de enorme nadruk op de ‘rede’, het aardse redeneervermogen, -- rede, die als norm, in de plaats van het Kerkelijk gezag, optreedt en regelmatig tot conflicten met het ‘geloof’ komt. Sedert de XVIII-de eeuw leven wij, gaandeweg meer, in een radicaler wordend ‘Verlicht’ klimaat. In het onderwijs dook de term “opklaring na de duistere midden-eeuwen” op.

Besluit -- Na het mythische, ja, magisch-mystische ‘geloof’ de gedemythiseerde, ja, anti-magische en anti-mystieke ‘rede’ (het woord niet in de brede filosofische zin, maar in de engere Verlichte zin). Ziedaar de hypothese (het stel vooropstellingen) met het cultuurhistorisch schema, eigen aan de moderniteit (d.i. de Moderne cultuur). De begrippen ‘rede’, ‘rationeel’ b.v. zijn ‘categorieën’ en, meteen, gemeenplaatsen van de moderniteit. Meteen is bovenstaand driefasig schema een soort ‘historisch paradigma’.

(b).-- Het postmoderne schema.

Uitgaande van gedeeltelijk andere vooropstellingen, vooral omtrent ‘rede’ en ‘rationaliteit’ (daarvan én de grenzen én vooral de vergissingen (denk aan de milieu-bezoedeling ten gevolge van de toegepaste vakwetenschappen)), samen met de nadruk op het, - gebeurlijk voorwetenschappelijke leven - door de Verlichters irrationeel’ geheten - en op de magisch-mystische zijde van datzelfde leven, komen de Postmodernen tot een ander cultuurhistorisch schema.

(1) Blijft enigszins bewaard bovenstaand Verlicht schema.

(2) Maar correctieven worden ingevoegd. Wij leggen, even, de nadruk op twee aanvullingen.

a. Het Archaische (= Primitieve) denken (EDM 03).

De volkenkunde (etnologie) ontdekt gaandeweg een pre-rationeel stadium van denken en leven waarin natuurleven, gedragen door magie en mystiek en verhaald in de mythe (EDM 05), overheersend zijn.

Waar de Verlichte geest dit als pre-rationeel, ja, irrationeel afwijst, daar doorleeft de Postmoderniteit dit als een andere, niet minder geldige vorm van ‘rede’. Cf. EDM 18: *transempirisch of transrationeel standpunt.*

b. Het Oosterse denken (Oriëntalisme).

O.m. sedert een aantal beatniks (1950+), in de USA, krijgen Oosterse filosofieën - Indische, Chinese, Japanse, een groot gezag.

Men denke b.v. aan het Hindoeïsme en het Boeddhisme (o.a. Zenboeddhisme), alsook aan Tantrisme (Tibet). Voor de Verlichter ‘pre-rationeel’, ja, ‘irrationeel’ (en dus ongeldig, tenzij als poëzie; maar voor de Postmoderne én een andere vorm van rationaliteit én een zaligmakend correctief op het eenzijdig ‘rationeel-Verlichte’ leven.

Besluit -

(a). De Moderne denker, sinds Descartes en Locke, tracht uit het ‘moeras der religies’ te geraken door middel van wetenschap en rede als leidraden van leven.

(b). De Postmoderne denker, echter, tracht uit ‘het moeras van het ‘rationalisme’’ te geraken door “de grenzen te verleggen”.

Is de Rationalist exclusief inzake (vakwetenschappelijke en ‘filosofische’) rede, de Postmoderne is insluitend, inclusief: dingen die ‘rationeel’ (in de Verlichte zin) onaanvaardbaar zijn en uit te bannen zijn (denk aan de religievolvingen van het Marxisme in de Communistische landen), komen hem/ haar voor als niet zo ‘irrationeel’ en verachtelijk.

Wel integendeel: door de magisch-mystische natuurgebondenheid van de mens ... bewust te onderdrukken of ... onbewust te verdringen, heeft het Verlichte Rationalisme der Moderne tijden de algehele gaafheid van de mens geschonden en, meteen, ‘mogelijkheden’ (Potentialities) in de diepere lagen van de mens afgeremd. Vandaar het sentiment van grondige onvoldaanheid en ondoorzichtigheid van het ‘rationele’ leven, sedert de industrialisering b.v..

Weerom: nieuwe categorieën, nieuwe gemeenplaatsen, nieuwe paradigmata! Samengevat: een nieuwe hypothese, in Platonische termen. En dus ook een nieuw cultuurhistorisch paradigma.

Modeltheoretische opmerking.

EDM 38 leerde ons dat het oplossen van wiskundige vraagstukken erin kan bestaan gemeenschappelijke eigenschappen als (geheime) vooropstellingen bloot te trekken.

Welnu, iets analogoos doet zich ook hier voor.

1/ Het origineel is het onbekende, dat onderwerp van de zin wordt.

2/ Het model is het bekende, dat informatie verschaft omtrent het origineel, doordat het erop gelijkt (*metaforisch model; EDM 21*) of ermee samenhangt (*metonymisch model; EDM 22*).

Beide cultuurhistorische schemata zijn modellen, die ons omtrent hun originelen (Moderne vooropstellingen, Postmoderne vooropstellingen) inlichten. In die schemata zijn Moderniteit en Postmoderniteit afgebeeld.

7.-- De alethische ('fysische') modaliteiten. (43/49).

Wij hernemen de draad der uiteenzetting op blz. EDM 35.

Wij beschikken nu over de ontologische basisbegrippen (en over het begrip 'categorieën (zie uitweiding)) - zijn(de), met zijn inhoud,-- één, waar (zinnig en goed (waardevol) -. Maar wij kunnen het begrip 'werkelijkheid' ook nog 'modaal' bekijken en oog verwerven voor "de modaliteiten".

Men onderscheidt:

(1) aletische of fysische modaliteiten, nl. Werkelijk, enerzijds, en, anderzijds, een aantal modaliteiten, die een kentrek invoeren omtrent de 'wijze' waarop iets 'werkelijk' kan zijn. Dat zijn, strikt genomen, 'modaliteiten' (Ontologische modaliteiten dan).

De alethisch belangrijkste zijn 'mogelijk' (waartegenover 'onmogelijk' als het negaat) en 'noodzakelijk' (waartegenover 'niet-noodzakelijk' of, ook, 'toevallig' of 'contingent', alsook 'noodzakelijk niet' (onmogelijk)).

(2) Onderscheiden worden ook ethische (morele) modaliteiten, nl. "verplicht (moeten)/ niet-verplicht (mogen)/ verplicht niet (niet mogen, verboden)". Kortweg: "moeten/ mogen/ niet mogen". Over deze zedelijke modaliteiten hebben wij het later.

De alethische modaliteiten dragen die naam, doordat zij het 'alèthes' (verum, waar) in de logische zin uitdrukken. 'Fysisch' heten zij doordat zij de werkelijkheid als verwezenlijkte of verwezenlijkbare, resp. onverwezenlijkbare werkelijkheid aanduiden.

A -- het Omgangstalg woordgebruik.

Heel al gemeen gezien duidt de term 'modaliteit' in de omgangstaal onderdelen, aspecten van iets aan.

(i) Er is dus iets.

(ii) Er zijn onderdelen of aspecten van dat iets: dat zijn er 'modaliteiten' van.

Appl. model. -- Juridisch (rechtskundig) gezien: een rechtshandeling - b.v. een huwelijkscontract - krijgt een 'beding' toegevoegd als aspect of onderdeel. Dat is er een modaliteit van.

Spaakkundige (grammaticale) modaliteiten.

Nemen wij, als *G.S. Overdiep, Moderne Nederlandse grammatica*, Zwolle, 1928, 13v.. Onderscheiden worden objectieve en subjectieve modaliteiten.

a.-- Objectieve modaliteiten.

Een toedracht wordt in een uitspraak weergegeven.

a.1.-- Enkelvoudige zin.

i. Dubitativus, twijfel uitdrukken modaliteit: "Zou er een meisje uit de boom vallen?".

ii. Interrogativus, vragende modaliteit: “Valt daar een meisje uit de boom?”.

iii. Potentialis, mogelijkheid uitdrukken: modaliteit:

“Mogelijkerwijs (waarschijnlijk, wellicht) valt er een meisje uit de boom”.

iv. Realis, feitelijkheid aanduidende modaliteit

“Er valt een meisje uit de boom”.

a.2.-- Samengestelde (of vol)zin.

i. Conditionalis, voorwaarde-uitdrukken: modaliteit: “In dat geval (of: indien ..., dan) valt een meisje uit de boom”.

ii. Irrealis, niet-feitelijkheid uitdrukken: modaliteit: “In dat onmogelijke geval valt een meisje uit de boom”.

iii. Concessivus (toegeving): “Al lijkt het onmogelijk, toch valt er een meisje uit de boom”.

Opm. -- EDM 37 leerde ons dat categorieën (= basisbegrippen) niet noodzakelijk moeten uitgedrukt worden, maar dat zij, als hypothesen (vooropstellingen), actief zijn en voorlichten. Zo ook de modaliteiten: vele taalgebruikers kennen de term (en de theorie omtrent de term) ‘modaliteit’ niet. Toch spreken zij zo alsof hij hun radicaal bekend was. Dat blijkt uit de zinnestelsels hierboven. Modaliteiten steken, meestal, als verborgen, - soms verraderlijk verborgen - vooropstellingen in ons taalgebruik. De Platonische hypothetische methode (*EDM 02*) is uitstekend geschikt om ze bloot te trekken.

Opm. -- Andere spraakkunsten hebben het direct over de werkwoorden, die modaliteiten weergeven, nl. ‘moeten’, ‘niet moeten’ of ‘mogen’, ‘niet mogen’ (wat ethisch is) of ‘kunnen’, ‘niet kunnen’ (mogelijk, niet mogelijk) (wat alethisch of fysisch is). In dit geval gaat het niet over verzwegen (en vooronderstelde), maar over uitdrukkelijke modaliteiten.

b. -- Subjectieve modaliteiten.

Overdiep zegt dat men een subjectieve houding - een duiding of zingeving - uitdrukt. Zo de gevoelsmodaliteiten.

Appl. model. -- De optativus of wenszin: “Mocht er een meisje uit de boom vallen”. Doch er is meer: verwondering, begunstiging of vijandigheid, instemming of ergernis, rustigheid of opwinding e.d.m. worden ofwel uitdrukkelijk uitgezegd ofwel onderverstaan (doorschemerend).

Dergelijke modaliteiten situeren zich eerder in het domein van onze waardeoordelen.

Logistische modaliteiten.

De logistiek of rekenende logica, sedert verleden eeuw van de grond gekomen, wordt onderverdeeld in takken.

(1) De ‘klassieke’ logistiek.

Deze heet men ‘tweewaardig’: zij kent, inzake oordelen (ook: uitspraken, proposities, -- daarvandaan propositielogistiek), slechts twee waarden (*EDM 33*: het goede, wat hier vertolkt wordt in logistische ‘waarden’), nl. ‘ware’ oordelen en ‘onware’ (‘valse’) oordelen.

Terloops: de antieke Stoïci (= Stoïcijnen, Stoiekers; vanaf Zenon van Kition (Lat.: Zeno van Citium; +/- -336/-264)) hebben een eigen logica uitgewerkt, die nogal van de Pythagoreïsch-Platonische verschilt; zij werkten met de logische geldigheidswaarden ‘waar/ onwaar’. Zo b.v.: “De stad Rome bestaat”(als verifieerbaar is deze zin waar); “De stad Rome bestaat niet” (als falsificeerbaar is deze zin onwaar).

(2) De ‘modale’ logistiek.

Deze is meerwaardig.-- Behalve de waarden ‘waar/ vals’, kent zij de waarden “mogelijk/ noodzakelijk”. Dingen, waarmee reeds Aristoteles werkte.

Besluit.-- Uit het feitelijke taalgebruik van de rekenende logica blijkt overduidelijk dat er een minimum aan ontologische begrippen of uitdrukkelijk aangewend of onuitdrukkelijk vooropgesteld worden. Zo hier de ontologische ‘goedheid’ (waarde).

Maar ook het aanwenden van modaliteiten is van ontologische oorsprong en wezen.

Nu verstaat men beter waarom wij, te allen prijze, voor iedere logica en haar toepassingen, ontologie vooropstellen: die ontologie is - uitdrukkelijk of niet, met of zonder instemming - voorondersteld in het logisch taalgebruik. Dan het maar zeer uitdrukkelijk en op toegegeven wijze doen.

B.-- Het ontologisch taalgebruik.

G. Jacoby, Die Ansprüche der Logstiker auf die Logik und ihre Geschichtschreibung, Stuttgart, 1962, herleidt categoriek de vele modaliteiten (strikt logisch gesproken) tot de noodzakelijkheid en de eraan verbonden negaten (ontkenningen): noodzakelijk en **(i)** niet-noodzakelijk of **(ii)** noodzakelijk niet.

Identitief: een identiteit (wezenheid, wezensvorm, zijn(de)) wordt ofwel als noodzakelijk ervaren ofwel als noodzakelijk-met-negaten ervaren.

Opm.-- De termen ‘problematisch’ (mogelijk/ onmogelijk), ‘assertorisch’ (werkelijk/ onwerkelijk) en ‘apodictisch’ (noodzakelijk) mengen aldus Jacoby - logische (noodzakelijk, mogelijk, onmogelijk) met ontologische (werkelijk, mogelijk (toevallig, niet-noodzakelijk), onwerkelijk) modaliteiten en vertroebelen, de analyse ervan.

God werd als noodzakelijk, zijn ‘ideeën’ als mogelijk en de feitelijke wereld als werkelijk bestempeld. Daarvandaan de traditionele lijst der modaliteiten.

Het begrip ‘wellicht’, ‘waarschijnlijk’.

Hier staan wij voor een submodaliteit van ‘mogelijk’. Beginnen wij met een situatieve beschrijving van een mogelijkheid-in-de-vorm-van-waarschijnlijkheid. Dit,-- om de kwestie zeer scherp te doen aanvoelen.

Het zinnetje “Het is waarschijnlijk dat “naakte Cicciolina” (*opm.*: Ilona Staller, porno-vedette in Italië maar van Hongaarse oorsprong, lid van de Radicale Partij, sinds Juni 1987 volksvertegenwoordigster) - om reden van haar naaktvoorstelling te Viareggio, in de nabijheid van Pisa, op 19.06.1987 - een proces oploopt “wegens aanslag op de openbare zeden”.

Terloops: la Cicciolina is een paradoxale figuur. Vóór de tv beweerde zij dat zij katholiek is, die, ofschoon zij niet steeds de zondagsmis bijwoont, toch wekelijks te biechten gaat. Maar zij is ervan overtuigd dat de taboes (zij is tegen de klassieke metafysiek, die zo’ n taboes fundeert) inzake seks in de grond hypocrisie (schijnheiligheid) zijn.

Zij heeft daartoe zeker één argument: telkens wanneer zij, in het verleden, ergens een proces opliep, dreigde zij de namen van beroemde sekspartners bekend te maken. Waarop van een rechtsgeding dan niets in huis kwam.-

Meer nog: het bewuste optreden te Viareggio kende een vloed van voorbehouden plaatsen, waaronder heel wat journalisten, -- zo dat de Showorganisatoren naar een zaal moesten zoeken die gevoelig groter was dan Il Gabbiano (De Meeuw), waar de porno-vedette regelmatig optrad.- Onder de plaatselijke politici koos een Socialistisch gemeenteraadslid partij voor haar.

Maar er zijn tegenargumenten: artikel 528 van het Italiaanse strafwetboek verbiedt “onzedige vertoningen”; onder de plaatselijke politici kozen én Communisten én Christendemocraten tegen haar; een Italiaanse drukkingsgroep “voor de verdediging van de zedelijke waarden” deelde mee dat hij “al het mogelijke (*opm.*: let op de modaliteit) zou doen” om te beletten dat “naakte Cicciolina” daadwerkelijk in het parlement zetelt.

Ziedaar een (al te) beknopte situatiebeschrijving.

Wat vloeit uit zo’ n situatie (die ondertussen geëvolueerd is, natuurlijk) logisch voort? Wij staan stil voor een differentiaal (gamma, waaier) van mogelijkheden: Het is, - zeer (uiterst), echt, weinig, volstrekt niet, waarschijnlijk dat “naakte Cicciolina” een proces oploopt. Of: het lijkt erop dat ... enz. .

Let erop: in dit geval staan wij voor een situatie, die men inschat en waaruit men deduceert (af leidt). Als men wil, hypothetisch: “indien (= gegeven) al de elementen van de totale situatie, dan zeer (uiterst), echt of weinig, volstrekt niet waarschijnlijk dat la Cicciolina een gerechtsgeding oploopt”. - Als men ‘dialectiek’ heet - met Platon - het feit dat men uit vooropstellingen logische gevolgtrekkingen afleidt, dan is dit een geval van situatieve of, breder, historische (uit historische situaties afleidende) dialectiek. Cf. EDM 02.

De duiding (interpretatie) van een term als ‘waarschijnlijk’.

Wat zo-even gezegd werd, lijkt abstract, levensvreemd zelfs. Toch is het niet zo!

Bibl. st.: John Cohen, *Kans, kunde en geluk (De psychologie van het gissen en gokken)*, Utr./ Antw., 1965, 165v..

a. De duidingsproef

Deze wordt uitgevoerd door tienjarige meisjes.

Gegeven: “Wat betekent de zin “Het zal waarschijnlijk regenen?””.

Gevraagd: de juiste zingeving vooral van het bijwoordje ‘waarschijnlijk’.

b. De resultaten.

Ziehier enkele antwoorden.

Meisje 1.-- “Het woord ‘waarschijnlijk’ betekent dat het zou kunnen of misschien zal regenen. Of: dat het zeer aannemelijk is ofwel dat het ook niet zal regenen”.

Meisje 2.a. “Het is erg aannemelijk dat het zal regenen.-- Ik veronderstel dat het zal regenen (...).-- Ik ben er niet zeker van dat het zal regenen (...).-- Ik weet niet of het ja dan nee zal regenen.-- Ik geloof dat het zal regenen”.

Meisje 2.b. “Het zou kunnen gaan regenen.-- Ik denk dat het zal regenen.-- Ik ben er zeker van da het zal regenen.-- Ik twijfel er aan of het zal regenen”.

Meisje 3. “Het zou zwaar kunnen regenen. Er zou donder en bliksem kunnen zijn. - - Het zou leuk zijn: gij zult er waarschijnlijk veel genoeg aan beleven. Hij zal u waarschijnlijk komen halen”.

Opm.-- De proeforganisatoren hebben, waarschijnlijk, geen rekening gehouden met het feit dat de vraag veelduidig is:

(i) wat betekent de zin (...) en

(ii) wat denkt gij er persoonlijk van: “Zal het nu regenen of niet?”. In alle geval: de kinderen hebben die twee duidingen uitgevoerd, zoals uit de antwoorden blijkt.

Statistische inductie.

De resultaten zijn steekproeven. Als men ze samenvat (*summatieve inductie*; EDM 39), komt men op procenten (deelverzamelingen) uit.)

(i) Ongeveer de helft der meisjes duidt het zinnetje als “Het is aannemelijker dat het wel dan niet zal regenen.

(ii) ongeveer vijfenveertig procent zegt: “Het is bijna maar niet helemaal zeker dat het zal regenen”.

(iii) Ongeveer vijf procent: “Het zou evengoed wel als niet kunnen regenen”.

Groep 1 schat juist: “aannemelijker is het dat”.

Groep 2 overschat: “bijna maar niet helemaal zeker is het dat”.

Groep 3 onderschat: “Evengoed wel als niet kan het”.

Weerom een differentiaal of waaier die van de onderschatten over juist schatten naar overschatten gaat.

Terloops: was de uitslag der gezamenlijke steekproeven honderd procent (“alle elementen der totale verzameling”), dan zou men van ‘universele inductie’ gewagen; nu, echter, is hij niet honderd procent (sommige elementen der totale verzameling; deelverzameling); dus zegt men ‘statistische inductie’.

Opm.-- Deze proef geldt nu niet een situatie, maar woorden (talige proef). Hier leidt men uit woorden af wat de duiding zou behoren te zijn. Louter woorden zijn uit de totale levenssituatie afgezonderd. De dialectiek slaat nu slechts op taal.

De term ‘onmogelijk’, resp. ‘ongerijmd’ (‘absurd’).

Wiskundigen vooral gebruiken het begrip ‘ongerijmde’. Laat ons op die modaliteit even ingaan.

Appl. model.-- “Rond vierkant”.

Hoe bewijzen dat zoiets wel met woorden (nominaal) gezegd kan worden, maar niet echt kan gedacht (reëel) worden? M.a.w.: men spreekt de contradictorische termen wel uit, maar kan ze onmogelijk echt als werkelijk denken.

Ch. Lahr, Logique, 495, licht toe.

Lahr deelt de woordelijke of nominale totaliteit op in haar delen.

a. Oppervlak: indien men van ‘oppervlak’ uitgaat, dan stelt men enkel vast dat én rond (kring, cirkel) “n vierkant, beide, een oppervlak zijn. .

b.1. Meetkundige vorm der lijnen: de ronde lijn gaat onmogelijk samen met de vier rechte lijnen van het vierkant (bewijs 1).

b.2. Lengte der lijnen getrokken van uit het middelpunt én van cirkel (rond) én van vierkant: bij de cirkel zijn zij alle even lang (stralen); bij het vierkant verschillen zij (wat contradictorisch of radicaal tegenstrijdig is met ‘alle gelijk’).

B. Russell, in 1905, zegt: “Het is onwaar dat er één en slechts één x bestaat dat tegelijk rond en vierkantig is”. (*D. Vernant, Introduction à la Phil. d.l. logique, 94*).

Tracht eens te bewijzen dat niet-gevoelde pijn of actueel oneindig getal ook onmogelijk zijn. Dat zij innerlijke tegenspraak bevatten.

Appl. mod.-- “Twee plus twee is b.v. vijf”. -- Hoe aantonen - ‘bewijzen’ is een zwaar woord - dat dit ‘onmogelijk’ (ondenkbaar, ongerijmd, absurd) is?

a. Beschrijven wij gewoon.

i. Nominaal (‘nomina’, in het Latijn, is ‘namen’, d.i. klanken, ‘woorden’) is dit mogelijk: zeggen “ Twee plus twee is vijf (b.v.)” is zonder hinder.

ii. Reëel (= zakelijk; cf. ‘res’ als objectieve werkelijkheid; *EDM 31*) is wat anders:

ii.a. “twee plus twee” en (v.b.) “vijf” tegelijk denken, maar als afzonderlijke begrippen,-- dat gaat;

ii.b. maar “twee plus twee” denken als ‘vijf’ (b.v.), d.i. als som van de twee afzonderlijke termen,-- dat gaat niet.

b. Identiteif:

Gesteld dat “twee plus twee toch b.v. vijf zou zijn” (= tegenmodel), dan zou daaruit volgen dat de getallen en de getalbewerkingen geen enkele identiteit (onderscheidbaarheid) meer zouden hebben. Zij zouden niet identificeerbaar zijn. Daaruit zou, terecht, volgen dat b.v. “twee plus twee ook zeven” kan zijn,-- dat “vijfendertig plus twee ook honderddertig” kan zijn.

Reden: eens dat men op één punt de identiteit mag gekraakt worden, dan mag dit ook in alle andere gevallen (een verzameling kent, hier, tweedeling (complementering)). Indien, in een universele verzameling - der getallen b.v. -, één element zijn identiteit verliest, dan verliezen alle andere ze meteen, want zij vormen één systeem (samenhang).-- Wij zullen straks zien: “wat is, is” en “wat zo is, is zo” (identiteitswet). Welnu, dit wordt hier, in dit absurde samentellen, gekraakt.

c. Paleopythagoreïsch.

De kenners van de Oudheid - b.v. W. Jaeger - zeggen ons dat, vanaf het Paleopythagoreïsme, het begrip ‘harmonie’ d.i. ineengevoegdheid,-- meteen ook ‘samenhang’ zonder contradictie (tegenspraak), één der grondbegrippen (‘categorieën’; *EDM 36*) van het Antiek-Griekse denken en leven (b.v. in de Griekse kunst) wordt. Welnu, zo gezien is “twee plus twee is gelijk aan vier” harmonieus, maar is b.v. “twee plus twee is gelijk aan b.v. vijf” disharmonieus. Zij kunnen - de onderdelen, nl. - niet zonder contradictie ineengevoegd worden tot één totaliteit, ‘systeem’ geheten op onze dagen.

Opm.-- Men zegt ook wel - voor Pythagoreïsche ‘harmonie’ - ‘consistentie’, d.i. afwezigheid van tegenspraak, contradictieloosheid.

Besluit.-- Meteen hebben wij twee voorbeeldjes gezien van wat Reichenbach ‘logische toetsing’ heet (*EDM 16*).

8.-- *Het zijn(de) en het niets. (50/57)*

Wij wijken - heel even - af van de modaliteiten in de strikte zin, om stil te staan bij wat - volgens sommige denkers - ook een 'modaliteit' (gebeurlijk van een gedeelte van al wat is, gebeurlijk van al wat is) is, nl. het 'niets'.

a.-- De traditionele leer

Bibl. st.: Désiré Mercier, *Logique*, Louvain, Paris, 1922-7, 107s..

In het Latijn is 'niets' ofwel 'nihil' ofwel 'nil'.

(1) De klassieke stelling terzake

Deze was: **a.** er is al wat is (= het zijn(de)); **b.** buiten dat 'zijn(de) is er absoluut niets (in zakelijke of reële taal); men zegt ook in nominale (louter woordelijke) taal: "buiten het zijn(de) is er slechts het absolute niets" (waarbij uitdrukkelijk gedacht wordt dat dat 'absolute niets' in feite 'absoluut niets' is (*EDM 09: 'zijn(de) is transcendenteeel*). Immers 'zijn(de)' is al wat niet-niets is. Het absolute niets - om die nominale term te gebruiken, die een louters stijlfiguur is - is nergens aantrefbaar en ... bevindbaar (*EDM 09*).

(2) De klassieke stelling

Deze was verder: er is wel degelijk wat men heten kan "het betrekkelijke of relatieve niets" (tegenstelling van "volstrekt of absoluut niets"). Dat is toetsbaar (aantrefbaar, bevindbaar).-- Binnen dat relatieve niets onderscheidt men, hoofdzakelijk, twee types.

i. Nihil negativum (ontkennend niets).

Men ontkent zijnde (nooit het absolute zijn).

Appl. mod.-- Iemand zoekt in een kamer 'iets' en vindt (treft aan) 'niets'. Hij/ zij zegt: "In die kamer is niets". Het gaat hier duidelijk over een relatief niets: men treft er niets bijzonders aan, -- b.v. geen voorwerpen (bemerkt het negaat van 'voorwerpen': 'geen' voorwerpen).-- Streng ontologisch is er wel iets: lucht,-- misschien bacteriën in die lucht enz.. Men zegt dan ook: "Die kamer is leeg".

ii. Nihil privativum (berovinguitdrukkend niets).

Men ontkent zijnde. Maar dan 'zijnde', dat er, normaal, ideaal gezien, zou moeten ('behoren' te) zijn.

Appl. mod.-- Al wat kwaad is - fysisch kwaad (b.v. een natuurramp) of ethisch (moreel) kwaad (zonde, gewetenloosheid) - is het feit dat iets er niet is wat er had behoren te zijn, nl. het fysische of ethische goed (waarde). Het privatieve niets drukt teleurstelling ('frustratie') uit. "Hier is niets dat wij verwacht hadden". Het is een waarderingsnegaat.

Uitweiding.

Bibl. st.:

-- *O. Vernant, Introduction à la philosophie de la logique*, Bruxelles, Mardaga, 1983, 92ss..

-- *B. Russell*, in zijn *Principles of Mathematics*, London, 1937-2.

Russell legde er de nadruk op dat er evidente contradictie ('inconsistentie') gelegen is in het feit dat men beweert dat een object, genoemd 'A', geen enkel 'zijn' vertoont. "De uitdrukking "A is niet" b.v. moet altijd hetzij onwaar hetzij zinloos zijn". Betoog uit het ongerijmde: gesteld dat A niets was (= het tegenmodel), dan zou de zin "A is niet" niet eens kunnen uitgesproken worden. Want "A is niet" behelst dat er (i) een term 'A' is, (ii) waarvan het zijn ontkend wordt.

Gevolg: "A is" -- Commentaar van Vernant: het over een object hebben (= dat object b.v. 'A' noemen) lijkt slechts mogelijk indien en enkel indien dat object een minimum aan 'zijn' bezit.

Tenzij -- zegt hij -- men de termen als een 'flatus vocis' (een loutere luchtverplaatsing door middel van de stem; m.a.w.: louter nominaal) omduidt.

Opm.-- De klassieke theologieën zeggen meermaals (en de traditionele catechismussen meteen): "God scheidt alles uit het niets".

Inderdaad, de Bijbelse (streng monotheïstische) Godheid - Jahweh, Drie-eenheid stelt voorop dat:

- (i) God alles buiten hem scheidt (doet 'zijn') en
- (ii) dat niets buiten hem niet geschapen is.

Wij hebben hier weerom een nominale uitdrukking "God scheidt alles uit zichzelf, d.i. uit niets buiten hem". "Alles uit zichzelf" is zakelijk (reëel); "niets buiten hem" is eveneens zakelijk.-"Uit niets" is nominaal.

Opgemerkt zij dat dit echt Creationisme (scheppingsgeloof) is en niet noodzakelijk Emanatisme (de stelling dat alles wat buiten God bestaat, natuurnoodzakelijk en buiten zijn vrije wil om, "uit hem vloeit" ('ekroè', emanatio, uitvloeiing).

Let wel op: men zegt niet dat "God het hele zijn geschapen heeft of scheidt", want hij scheidt slechts wat buiten hemzelf is; hijzelf is ongeschapen.

Dit belet ook niet dat het geschapene, vooral de vrije en zelfstandige ('autonome') wezens, geen echte 'creativiteit' zou bezitten. Geschapen scheppingsvermogen is 'deelname' aan Gods creativiteit.

Besluit.-- God scheidt alles uit niets - buiten - zichzelf, d.i. uit de hem eigen oneindige zijnsrijkdom.

b.-- *Het niet-ontologische taalgebruik.*

Er zijn, nu, verscheidene spreekwijzen, die afwijken van het klassieke taalgebruik.-
- Wij nemen een paar steekproeven.

b.1.-- *Psychoanalytisch taalgebruik.*

Een gedeelte van de aanhangers (en duiders of omduiders) van S. Freud (1856/1939; stichter van de Psychoanalyse) spreekt als volgt: “Het leven, waarvan één der wezenskernen, misschien zelfs de wezenskern zelf, is ‘eros’, erotiek (in de uiterst brede zin zo dat zelfs een baby enige ‘erotiek’ doorleven zou), is wezenlijk en van meet af aan getekend door ‘nietigheid’, ja, ‘vernietiging’. Dit uit zich, vanuit de diepten van het on- en / of onderbewuste, in:

- i. ‘doodsdrift’ (‘Todestrieb’, de begeerte om zichzelf te doden) en
- ii. de begeerte om anderen te doden (b.v. te verminken, te kwetsen en zo); wat ‘aanvalsdrijf’ of ‘agressie’ heet’. Cf. *Ch. Rycroft, Dictionnaire de psychanalyse*, Paris, 1972, 132.

G. Bataille (1897/1962).

R. Devos, De tranen van Eros (Een introductie tot Georges Bataille), in: *Streven* 1987 (juli), 933/935, merkt op dat in de laatste roman van G. Bataille, nl. *Les larmes d’Eros* (vert.: *De tranen van Eros*, Nijmegen, 1986), de stelling doorklinkt: “Eros en ‘thanatos’ (het Antiek Griekse woord voor ‘dood’) bestaan ineen. Genot en smart - b.v. - bestaan ineen: genot is smart en smart is, ergens, genot. “In de erotiek krijgt dat wat is (het zgn. leven) slechts zijn zin doordat dit zijnde de grens overschrijdt naar wat niet is (de zgn. dood)”.

Ziedaar de stelling van Bataille die reeds in 1923 een Nietzsche-aanhanger was.

Volgens Bataille is het sterk erotisch geduide leven iets ondraaglijks, doordat het op de dood uitgeeft. Hij meent dat men zo’n stelling kan verifiëren o.m. door de kunst en haar geschiedenis, vanaf de voorgeschiedenis tot en met het Surrealisme (een kunst- en levensbeweging, die +/- 1924 van de grond komt en tot op heden voortleeft).

Opm. -- Het is meteen duidelijk dat leven uitdrukken d.m.v. ‘wat is’ en dood d.m.v. “wat niet is” neerkomt op een ontologiserende beeldspraak,-- een stijlfiguur, die onmogelijk in de ontologische, maar slechts in de omgangstalige zin (en dan nog) zinvol is. Een zekere frustratie - zie nihil privativum - wordt in zo’n spreken uitgedrukt. Meer niet.

Omgangstalig kan het als volgt klinken: “Het leven loopt op ‘niets’ uit, -- op “het niets”, “op het niets van de dood” (zo spreekt de teleurgestelde en verbitterde, wrokkig). Het is het privatieve niets van de negatieve waardeoordelen. Desnoods in theorieën omgezet. In wat men kan heten ‘negatief denken’ (*EDM 35*).

b.2. -Teleurgesteld tijdsdoorleven.

Men hoort het wel eens als volgt verkondigen: “Het verleden is niet meer; de toekomst is nog niet; het nu is een soort nulgrens tussen beide”. In Heideggeriaans taalgebruik: de drie tijdsextases worden negatief verwoord. Waarbij het duidelijk is dat het nu als nulgrens bestempelen een stijlfiguur is. In feite is het nu misschien wel een ongeluks- of misrekenings-moment, maar een nulgrens is het niet in de strenge zin van het woord. Het absolute ‘nul’ (als pure grens) doorleeft men niet. Er is minstens een minimale duur.

Cf. *B. Kuznetsov. C. Fawcett/ R.S. Cohen, ed., Reason and Being*, Dordrecht, 1986.

Omgangstalig: “Het leven is driemaal ‘niets’”: vroeger is nu ‘niets’; straks is nu (nog) ‘niets’; het nu is ‘niets’”.

b.3.-- Heideggeriaans ‘niets’.

Bibl. st.: *R. Regvald, Heidegger et le problème du néant*, Dordrecht, 1987.

Het ‘niets’, in een zeker taalgebruik van Heidegger (1889/1976; Nazi-gezind existentieel denker), wordt geheten “das ganz andere zum Seienden” (het algeheel andere vergeleken met het zijnde). Voor zover men Heidegger, met zijn diepzinnigheden en dichtertelijkheid, daarbij kan begrijpen, lijkt dat hierop neer te komen: binnen de werkelijkheid (‘das Sein’), -- ja, in het wezen zelf van die werkelijkheid, is op een of andere wijze een soort ontkenning aan het werk, maar dan een soort actieve ontkenning. Het niets, in die zin, is dan beheld door het zijn zelf.

Misschien kunnen wij, gewone mensen, dit begrijpen, wanneer wij eraan denken dat - in Heidegger’s aanvankelijke denktrant - ‘Dasein’ (= mens zijn) een ‘sein zum tode’: een zijn dat uitgeeft op de dood, is.

Dat lijkt, zoals de voorgaande duidingen van ‘niets’, sterk op frustratiedenken, dat geconfronteerd wordt met het relatieve niets in de vorm van privatie, beroving van wat zou behoren te zijn. Waarop Heidegger, die aan de ‘Destruktion’, de afbouw, van de hele Westerse denktrant werkt (in Nietzsche’s spoor), zal zeggen dat wij hem niet juist verstaan en al te traditioneel omduiden.

Besluit.-- De voornoemde denkers, met hun ‘niets’, geven nergens voorbeelden die het traditionele kader van ‘negatief’ en ‘privatief’ niets te buiten gaan,-- ook wanneer zij de totale som van negatieve en privatieve nietsen, binnen het zijn (de werkelijkheid), samenvatten, zoals Heidegger, in de term ‘Nichts’, niets, als actieve ontkenning binnen het wezen zelf van al wat is. Als summatieve inductie (*EDM 39; 47*) niet slecht. Maar vaak te poëtisch en te diepzinnig.

Opm. -- ‘Differenti(al)isme’,

Verschil- en kloofdenken, tegengesteld aan ‘Assimilisme’ (gelijkenis- en samenhangsdenken) en ook aan ‘Identivisme’ (identitief denken; *EDM 24v.*; identitief denken denkt én verschil en gelijkenis alsook kloof en samenhang tegelijk)

Bibl. st.: *Fr. Laruelle, Les philosophies de la différence (Introduction critique)*, Paris, 1986, 60ss. (*Le différence de Heidegger par rapport à l'idéalisme*), 121ss. (*Derrida entre Nietzsche et Heidegger*).

Er zijn, sedert Nietzsche (1844/1900; filologisch denker, sinds 1889 ongeneeslijk geestesziek), denkers - M. Heidegger, Gilles Deleuze (1925/1995), Jacques Derrida (1930/2004); ‘grammatoloog’ (het geschrevene benadrukkend denker), die overal ‘la déconstruction’ (de afbouw) benadrukt) - die stevast de nadruk leggen op wat verschilt en op wat scheidt. Wat even eenzijdig is als stevast gelijkenis en samenhang benadrukken. Dat kan verklaren waarom Heidegger het niets definieert als “het algeheel andere vergeleken met het zijn”. Als ‘t maar anders is. Als er maar kloof is.-- Misschien kan men hier van nihilisme spreken, de tendens om het nietige, het niets, dat het zijn (de werkelijkheid) is, te benadrukken.

Bibl. st.: *Magazine littéraire* (Paris), No 279 (1990: juillet/ août), le nihilisme (Tourgeniev, Dostojewski,-- Schopenhauer, Wagner, Nietzsche, Heidegger,-- de Sade, Flaubert, Jarry, ‘Dada’, Céline, Dubuffet, Cioran, Jaccard, -- Rorty,-- Vattimo), is een nummer gewijd aan (de actualiteit van) het Nihilisme, dat “de actieve ontkenning binnen de werkelijkheid”, vooral door mensen, vrije wezens, uitgeoefend, uit de doeken doet.

Voor Nietzsche was het Nihilisme de ziekte van de Europese cultuur: individualisme (egocentrisme), atheïsme en wat ermee samengaat pessimisme (spleen, Schwermut, naargeestigheid) zijn er de bestanddelen van. ‘Negatief’ denken, aan teleurstellingen verbonden, die ‘het niets van het leven’ tonen.

c.-- Het lust- en werkelijkheidsbeginsel volgens S. Freud (1856/1939).

Wij zagen zo-even hoe de werkelijkheid - “wat is”; “het zijn(de)” - teleurstellend werkt. Hoe sommige denkers hun steekproeven in het ‘niets’ veralgemenen tot een natuur- en vooral cultuurpessimisme.

Beperken wij nu onze aandacht tot - wat men sedert 1955+ (het begin der Postmoderniteit) heet - ‘seks’. Daarin kan een Freud, met zijn nieuwe seksuologie, ons tot leidraad dienen.

(A).-- Ons hele psychische apparaat (versta: ons zieleven) - aldus de Psychoanalyse - is beheerst door één grote vooropstelling, nl. het zgn. ‘lustprincipe’ (lustbeginsel): “Onszelf genot verschaffen - lustbelevingen - en onlustervaringen mijden”.

(Dina Dreyfus, *Freud (Psychanalyse: textes choisis)*, Paris, 1963, 172/175 (*Principe de plaisir et principe de réalité*). Het voor iedereen zicht- en tastbare feit (*fenomenaal*; EDM 17) dat ons gedrag, althans voor een groot gedeelte, het zoeken van lust en het mijden van onlust vertoont, bewijst - aldus Freud - dat er een niet onmiddellijk gegeven vooropstelling in aan het werk is, nl. het lustbeginsel (*rationeel*; EDM 18). Dit beheerst ons vanuit onze on- en onderbewuste lagen.

Een voorbeeld.

Freud, in zijn *Die Zukunft einer Illusion*, London, 1948, geeft zelf toelichting.

“Wij hadden het zo-even over de vijandige houding tegenover de beschaving. Deze wordt veroorzaakt door de druk die zij uitoefent,-- door de verstervingen, die zij van de instincten eist.

Gesteld het tegenmodel: alle verboden zijn opgeheven! In die veronderstelling zou men zich van iedere vrouw die in de smaak valt, kunnen meester maken; men zou zonder enige aarzeling zijn mededinger of wie in de weg staat, kunnen doden; men zou de medemens, zonder diens instemming, van om het even welk bezit kunnen beroven.

Wat zou zoiets toch ‘schoon’ zijn! Welke reeks voldoeningen zou ons, in dat geval, het leven verschaffen!”. (*M. Bonaparte, trad., S. Freud, L’avenir d’une illusion*, Paris, 1976-4, 21).

Opm. -- ‘Hèdonè’, in het Antiek-Grieks, is ‘lustbeleving’. ‘Hedonisme’ is die denken en levenshouding die het lustbeleven centraal stelt. Een Epikouros van Samos (Epicurus (-341/ 279; stichter van het Epicurisme) stond, met Antieke maat, zoiets voor. Freud lijkt, bewust of onbewust, voorop te stellen dat de mens het hedonisme in sterke mate vooropstelt.

Reeds *EDM 14 (voorkeursmethode)* wijst erop dat de stelling dat de mens, in een of andere zelfzucht, op genot is afgestemd, “op geen enkel vastgesteld feit in onze wereld berust” (Ch. S. Peirce). Zodat de ‘rationaliteit’ van dergelijke theorie betwifelbaar is.

Zij is in alle geval eenzijdig: er is ook een duidelijke strekking tot zelfopoffering in het menselijk gedrag aan het werk. Maar tot daar.

Opm. -- Het valt op dat Freud, in zijn lyrische beschrijving van een wereld zonder ethische normen en sancties, een eenzijdig mannelijk standpunt inneemt (‘macho’; ‘fallocratie’). Hoe zouden vrouwen b.v. reageren in een onethische wereld? Het komt een aantal huidige vrouwen over dat Freud het vrouwelijk standpunt ‘verdringt’, ja, ‘onderdrukt’: hoe vaak komt, immers, de vrouw, resp. de moeder in zijn werken niet voor als “het object” (der begeerte,-- de mannelijke begeerte dan)?

(B)-- Ons ziele-leven wordt, volgens Freud, ook beheerst door wat hij heet ‘realitätsprinzip’ (werkelijkheidsbeginsel). Luisteren wij naar de tekst.

“Maar, onder de druk van de grote opvoedster, die de noodzaak is, duurt het niet lang voordat de strekkingen van het ik het lustbeginsel vervangen door een wijziging: de taak die erin bestaat wat onlust verschaft, te mijden, dringt zich even nadrukkelijk op als die welke het lustgevoel begunstigt. Het ik leert dat het noodzaak is de onmiddellijke voldoening te laten varen (...), sommige pijnlijke dingen te leren dragen (...)”. (D. Dreyfus, o.c.,173).

Een voorbeeld.

Die Zukunft einer Illusion bevestigt: “Maar de eerste moeilijkheid (*opm.*: op de weg naar een ongeremd hedonisme) laat zich - in waarheid - vlug ontdekken: mijn naaste heeft juist dezelfde verlangens als ik en hij zal mij dan ook niet met meer eerbiedsbetuigingen bejegenen dan ik hem betuig”. (M. Bonaparte, o.c.,21).

Opm. -- Niet gewetensvolle (ethische), maar louter sociale feiten treden als correctief van een ongeremde uitleving op, in Freud’s redenering. Het is het door R. Girard benadrukte ‘mimetisch effect’ dat als tegenhanger werkt:

- (i) ik handel egocentrisch-lustgevoelig;
- (ii) dat toonbeeld ziet mijn naaste en hij mimeert het (bootst het na);
- (iii) gevolg: conflict van concurrerende, ongeremde begeerten.

Opm.-- Hier is het één der mogelijke plaatsen om een kentrum van aantrefbaarheid/bevindbaarheid van 'zijn' (= werkelijkheid) te vermelden: 'weerstand':

A. Destutt de Tracy (1754/1836), Maine de Biran (1766/ 1824) brengen dit aspect van 'zijn' ter sprake.

W. Dilthey (1833/1911; stichter van de hermeneutische Geisteswissenschaft) gaat er veel uitvoeriger op in.

Nicolai Hartmann (1882/1950) houdt staande dat, wanneer wij weerstand ervaren - letterlijk: erop botsen -, wij meteen zekerheid verwerven omtrent het aspect 'bestaan' (*EDM 33: existentie*) van iedere werkelijkheid.

Max Scheler (1874/1928; axioloog) gaat zelfs zover te beweren dat 'weerstand' de werkelijkheid zelf is.

Opm.-- Het is zo duidelijk dat Freud, met zijn beschrijving van het 'realiteitsbeginsel, de 'weerstand' beschrijft in de vorm van dat waarop onze lustbehoefte botsen (o.g.v. het nabootsingsbeginsel van Freud). Hij heet dit 'noodzaak': inderdaad, het ik, met zijn lustbegeerten, is letterlijk 'genooddaakt' de onmiddellijke behoeftebevrediging op te geven en voor (veel) later uit te stellen.

(C).-- Het ziele-leven kan nu meer dan één uitweg ervaren.

(C).1. S. Freud geeft er zelf één aan: "Op de keper beschouwd: indien de hindernissen te wijten aan de beschaving wegvielen, dan zou slechts één enkel mens kunnen genieten van een onbepaald geluk,-- een dwingeland, een dictator, die alle dwangmiddelen gemonopoliseerd heeft". (M. Bonaparte, o.c., 21).

Opm.-- Dat is dan de wensdroom - fantasme - in zijn verwerkelijkte, verwezenlijkte, meteen gelukte vorm.

(C). 2. Een G. Bataille (*EDM 52*), echter, die datzelfde wellustleven ervaart als iets ondraaglijks (als op de dood uitgevend), lijkt het tegenmodel van Freud's oerherdeleider aan te hangen: mislukte (althans geleidelijk mislukkende) wensdroom, die in de grond onverwerkelijk blijft. Met als redeneringsvorm: indien verabsolutering (d.i. door dik en dun aanhangen) van de teugelloze begeerte, dan 'absolute' (volstreekte) teleurstelling (frustratie).

Wat ons confronteert met het privatieve niets: "Het is maar niets in de feitelijke wereld". Volgens de utopie van de wensdroom - die zo vaak, volgens Platon, in onze diepe nachtdromen verschijnt - is het (privatieve) niets, het teken van iets dat er had behoren te zijn, maar dat er nu eenmaal niet is.

9.-- *Het zijn(de) als onschendbaar ('heilig'). (58/64)*

Dit raakt de vooropstelling van de zgn. Ethische (zedelijke) modaliteiten (*EDM 43*: verplicht/ niet verplicht/ verplicht niet). De daad van een vrij mens b.v. kan verplicht, niet verplicht of verplicht niet zijn.

Sedert een moderne traditie drukt men dit uit in een systeemie (tegenstellingspaar) in het Duits: 'Sein/ Sollen'. Vertaald: "zijn/ behoren". Wat 'behoorlijk' is, is zedelijk, in geweten, geldig verantwoord. Wat onbehoorlijk is, is in geweten ongeldig, onverantwoord(baar). Wij gaan daar nu ontologisch op in.

Vertrekken wij van een uitspraak van Max Scheler, de waardenfenomenoloog. "Sollen, gelden, van een plicht is, altijd al, een aanspreken dat uitgaat van een zijnde en dat zich richt tot een zijnde dat over wil beschikt en inzichten heeft". (*A. Brunner, Die Grundfragen der Philosophie*, Freiburg, 1949-3, 78).

Scheler spreekt alsof er een aangesproken worden geschiedt, wanneer wij met 'zijn(de)' - versta steeds: 'werkelijkheid' - geconfronteerd worden.-- Volgende analyse kan dit duidelijker maken.

Eerbied voor de werkelijkheid als werkelijkheid.

Wij zagen (*EDM 33*) dat 'zijn(de)' én feitelijk zijn (existentie) én zijnswijze (essentie) ineen is. -- Dit paar 'existentie (feit)/ essentie (structuur van een feit) behoort genomen (geduid, geïnterpreteerd) te worden zoals het is. Althans om te beginnen, nl. wanneer de werkelijkheid als gegeven (= als werkelijk) in ons besef (bewustzijn) doorkomt: achteraf reageert de vrije mens daarop volgens zijn individuele vooropstellingen, natuurlijk.

Wij drukken dit uit in zinnestjes, waarvan wij verder zullen zien dat zij de vooropstelling zonder meer én van traditionele logica én van gemathematiseerde logica (logistiek) zijn, nl. "al wat is, is" en "al wat zo is, is zo".

Een Positivist als Auguste Comte (1798/1857; *EDM 35*) leerde ieder vakwetenschappen "eerbied voor de feiten en hun structuur". Een Hermeneutisch denker als Martin Heidegger (1889/1976; *EDM 15*) leerde zoveel mogelijk mensen "het zijn zichzelf laten zijn". -- Dit gegeven (*EDM 17*) is fenomenaal.

Maar wat komt bloot, indien wij naar de vooropstelling van dit evidente gegeven - basis van alle wetenschappelijkheid b.v. - peilen? Rationeel (*EDM 18*) stoten wij op een in ons werkzame eerbiedige houding.

Een eerbiedigheid, die ergens diep in onze ziel ons voorlicht omtrent de ware aard van al wat werkelijkheid is.-- Tot daar de kant van het subject -- wijzelf.

Maar wat komt - rationeel redenerend - nog bloot,-- ditmaal van de kant van het object? Zoiets als een in het gegeven, het 'zijn(de)', de werkelijkheid zelf werkzame onschendbaarheid.

Al wat 'heilig' (sacraal is, op zich genomen, is meteen onschendbaar. Al wat onschendbaar is, is meteen, 'heilig'. Men kan deze twee woorden, inhoudelijk, niet scheiden.

In een aan sommige veroosterse primitieven ontleende term 'taboe'. Kort en dagdagelijks gezegd: de werkelijkheid, als feit en als wijze van zijn, dwingt een wezenlijke, minimale eerbied af, is - op zich eerbiedwaardig.

Het tegenmodel.

Gesteld: gij wordt geconfronteerd met iemand die de evidenties zelf loochent. Men zegt dan: "het zonlicht loochenen". Omdat de zon voor iedereen fenomenaal, direct gegeven, is, is het gewetenloos ze te loochenen,

Freudiaans: de klaarblijkelijkheid (evidentie) ervan hetzij onbewust verdringen hetzij bewust te onderdrukken.

Onze Vlaamse volksmens zegt: "Hij/ zij wil het niet geweten hebben". Wat op gebrek aan 'geweten' wijst.

Zo'n mensen doen de werkelijkheid geweld aan; zij laten haar geen recht wedervaren. Zij maken zich schuldig aan gebrek aan eerbied voor de (evidente) werkelijkheid. Zij laten het eerbied afdwingend karakter der werkelijke dingen niet doorkomen.

De ontologische eer.

Eerbied voor de feiten (Comte), het zijn laten zijn wat het is (Heidegger), -- daarin bestaat de eer van een 'eerlijk' denkend mens. Eerlijkheid is mede vooropgesteld in wat wij, vanuit het subject, beschrijven. Een eerlijk mens stelt er zijn (punt van) eer op de werkelijkheid aan te kunnen. Ook als zij 'negatief' (*EDM 57*) uitvalt,-- tot in de radicale frustratie van onze lustgevoelens toe.

De teleurgestelde kan er niet omheen: hij/ zij wordt geconfronteerd met het sacrale karakter van 'zijn'. Het tegenmodel wees erop: wie zich uit ijdelheid - vals eergevoel - schuldig maakt, doorleeft ergens diep een of ander schuldgevoel. Want hij/ zij schoot te kort. Was beneden het geëiste peil. - Iets dat *Paul Diel, Psychologie curative et médecine*, Neuchâtel, 1968, 133/151 (*La vanité*), sterk uit de doeken deed.

Uitweiding.

De 'onwerkelijke' mens.-- Het is o.m. Hegel, die het had over 'wirklich/unwirklich'.

Zo was, in zijn 'dialectische' duiding het Franse koninkdom, op het einde van de XVIII-de eeuw, 'onwerkelijk' en dus 'niet verantwoordbaar' geworden. Wat de Franse Revolutie 'rechtvaardigde'. -- Zo zeggen wij van een hoofdonderwijzer(es), wanneer hij/ zij zijn/ haar taak, b.v. o.g.v. vroegtijdige verouderingsverschijnselen, niet meer aankan, dat hij/zij 'onwerkelijk' geworden is en dat het aanblijven niet meer 'vernünftig' (redelijk verantwoordbaar) - zou Hegel zeggen - is.

Gaan wij hierop nader in, dan stellen wij vast dat het tegenstellingspaar "schijn/werkelijkheid" hier van de passing is. Een schijnbare of schijnwerkelijkheid is niet (meer) de ermee verwarbare werkelijkheid. Maar als 'teken' ervan, verwijst zij er wel naar zo dat men - indien men niet scherpzinnig toeziet - schijn en werkelijkheid verwart.

De ijdelheid.

P. Diel, in genoemd werk, 133ss., gaat ietwat nader in op wat wij gemeenlijk 'ijdelheid' noemen. Hij ziet er, in tegenstelling tot Freud b.v., de ware kern van psychische afwijkingen in. Maar deze afwijkingen hebben een ontologische draagwijdte. Gaan wij na.

a. Objectieve en subjectieve ijdelheid.

(1) -- De objectieve ijdelheid.

Wij hebben, in Hegel' s spoor, zo-even twee voorbeelden van objectieve ijdelheid gezien. Iets - een instelling, een persoon - is 'ijdel' in de mate dat het nietig, ja, onbestaande is, niettegenstaande de schijn van het tegendeel. Het is 'niets' (*EDM 50: nihil negativum of, vooral, privativum*), ofschoon het de schijn van 'iets' heeft.-- Iets verijdelen is het onwerkelijk maken. Het op niets doen neerkomen.

(2) De subjectieve ijdelheid.

Eigendunk, zelfingenomenheid, 'narcissisme', arrogantie, hoogmoed e.d.m. - volgens de psycholoog Diel - zijn de waarneembare fenomenen (*EDM 17*) van wat rationeel (*EDM 18*) moet vooropgesteld worden als de mogelijkheidsvoorwaarde ervan, nl. het feit dat iemand ijdel is.

Hij/ zij identificeert zich, in dat geval, met een schijn, die niet aan de subjectieve, individuele werkelijkheid beantwoordt, maar men wil het, daarbij, niet geweten hebben. Men stelt er zijn 'eer' in iets te schijnen wat men niet is. Wat op vals eergevoel neerkomt.

Wat Diel ertoe doet besluiten dat de introspectie of zelfwaarneming

- een reflexieve of lusvormige vorm van waarneming - juist daarin haar groot gevaar kent. Men kijkt nevens de eigen, het ijdele eergevoel werkelijkheid, om te verwijlen in een nietige zienswijze omtrent zichzelf. In Platonische termen: ‘para.frosune’, waandenken dat nevens de werkelijkheid denkt, om reden van onbewuste verdringing en/ of bewuste onderdrukking ervan.

b.-- Neurose en cynisme.

Steeds volgens Diel, o.c., 163/166 (*la nervosité*), 162/163 (*la banalisation*) -- duiden wij in Platonische zin. Platon, in meer dan één dialoog, deelt het feitelijke gedrag van de mens in, in drie types.

(i) het grote monster.

Traagheid (o.m. in de vormen van slaapzucht en luiheid), eet- en drinkzucht, seks en verrijkingzucht vormen samen “het grote monster” in menselijk gedrag.

(ii) de minder grote leeuw.

De leeuw gaat door als een ‘fier’, eergevoelig dier. De minder grote leeuw in ons leven is ons eerzuchtig gedrag.

(iii) de kleine mens.

Dit is ons gedrag voor zover het ontspringt aan werkelijkheidszin, ‘nous’, intellectus, geest (= verstand, rede,-- wil en gemoed), geheten.

b.1.-- De neuroticus/ neurotica.

In het Frans ken men zeggen ‘le nerveux’ of ‘la nerveuse’. Inderdaad: het gedrag van de neuroticus/ neurotica vertoont grote, onstilbare zenuwachtigheden allerhande, die de normale mens niet heeft. Hij/ zij blijkt, volgens Dieliaanse analyse, dermate ‘beschaamd’ (eergevoelig) inzake het grote monster vooral dat het hele zieleven erdoor bedorven geraakt: men durft gewoon zichzelf niet als ‘groot monster’ te beamen. Maar men weet ergens zeer goed dat men een ‘groot monster’ (zelfs een grote leeuw) is. Dermate ijdel is men.

Eén gevolg: van meet of aan is de neuroticus/ neurotica beschaamd t.o.v. de medemensen, die dat ergens doorzien. “Wat zullen zij van mij denken?”. Menselijk opzicht - in het Frans ‘respect humain’ - beheerst, mede, het gedrag.

b 2 -- De cynicus / cynica.

Volgens Diel ligt de schaamtevrije in hetzelfde bed ziek, maar anders. - Traagheid, eet- en drinkdrang, seks, verrijkingdrang en ijdelheid (overdreven eergevoel) - dingen die wij - volgens Platon - in onze diepe nachtdromen schaamteloos doorleven - worden duidelijk als levensdoel (‘ontwerp’) vooropgesteld. Cynisme beaamt ‘schaamtevrij’ zichzelf als ‘groot monster’ en, vooral, als ‘minder grote leeuw’,

tegen iedere werkelijkheidszin ('geest') in. Strenger uitgedrukt: én het grote monster én, vooral, de minder grote leeuw

(i) beamen hun identiteit (dat wat zij zijn),

(ii) zetten dit door

(iii) tegen iedere hindernis in. "Laat ze maar van mij denken wat zij willen".

"Het cynische gedrag - aldus Diel - bestaat erin de medemens beet te nemen, terwijl men - geslepen als men is - de afstraffingen uitgaande van b.v. een zekere publieke mening omzeilt. (...). Het lukken naar de buitenwereld toe is het enige levensdoel (...)". (O.c.,163). List, ja, maar - aldus Diel - ook geweld zijn 'middelen', die door het verabsoluteerde doel gerechtvaardigd worden.

Menselijk opzicht is, in de diepste diepte van de ziel van de cynieker(in) afwezig. Wel doet de cynieker(in) alsof hij/ zij uit menselijk opzicht handelt.

Ter vergelijking: is de neurose een teken van overgevoelig eergevoel, het cynisme is teken van eerloosheid, inzake ethische waarden. Wel is de cynieker(in) erg eergevoelig inzake zelfbevestiging,-- assertief, erop gesteld zich te doen gelden, zich door te drukken. Hij/ zij is, immers, ijdel.

b.3.-- Dandyisme.

De 'dandy'-- sedert de XIX-de eeuw een cultuurverschijnsel -- is een mengsel van neurose (schaamte) en cynisme (schaamtevrigheid). Door kledij, aristocratisch doenerij verbergt de dandy zijn schaamte; door tot in het gewetenloze toe drukt hij/ zij zich door. Zoiets is tweemaal 'onwerkelijk':

a. achter de aristocratiserende verschijningswijze gaat een erg niet-aristocratische ziel schuil (niets);

b. achter het schaamtevrige gedrag gaat het 'niets' inzake geweten schuil. De eerbied voor de ware werkelijkheid als ware werkelijkheid is verzwonden.

Recht/ onrecht.

Bibl. st.: A. Brunner, S.J., *Die Grundfragen der Philosophie*, Freiburg, 1949-3, 271.-- Steller tracht, op eenvoudige wijze duidelijk te maken wat 'recht' is.

Opm. -- Moderniteit en, minstens evenveel Postmoderniteit (*EDM 39vv.*) staat of valt met volgende 'rechten'.

i. "Déclaration des droits de l'homme et du citoyen (27.08.1789; de Franse revolutionairen).

ii. "Déclaration des droits de la 'femme et de la citoyenne (1791; Olympe de Gouges).

iii. Internationale verklaring inzake mensenrechten (10.12.1948; UNO). iv. Verklaring inzake de rechten van het kind (20.11.1959; UNO).

Volgens Brunner is de basis de eigen wezensvorm van de mens als vrij wezen dat aan de heiligheid van het 'zijn(de)' gebonden is. De mens behoort "de zedelijke orde" waar te maken. Maar de mens is op zijn omgeving aangewezen.

Gevolg:

- a. de mens is ertoe verplicht gewetensvol te handelen,
- b. maar binnen een of andere samenleving (sociaal karakter).

Brunner: iedereen moet kunnen beschikken over de middelen om dat hoge morele doel te bereiken. Met zijn bestemming als ethisch wezen is meegegeven de aanspraak op het feitelijke beschikken over de nodige of nuttige middelen. Wat daarbij zijn 'recht' is - die aanspraak -, wordt bij de medemens 'plicht'. Ieder medemens is er, in beginsel, toe verplicht daarin niet hinderlijk te zijn.

Besluit.-- Ieder mens heeft welomschreven onschendbare, 'heilige' rechten, die de aanspraak op wat nodig of nuttig is, wettigen.

Opm.-- Zedenleer / rechtsleer.

Sommige denkers geven de indruk dat gewetensvol handelen louter een kwestie van maatschappelijke machtiging is: zij maken van de zedenleer (ethiek, moraalfilosofie) een onderdeel van de rechtsleer (alsof de gemeenschap de basis van zeden was). Neen, 'recht' is één variëteit van 'geweten'. Daarom is echt recht in geweten verantwoord en in geweten afdwingbaar.

Appl. model.

Wat zo-even gezegd werd, lijkt 'theoretisch'. Maar kijk, Gesteld: een leerkracht. Deze is ertoe verplicht leerlingen te vormen, "indien plicht, dan - t.o.v. de medemensen - recht". Voor zover een leerkracht de plicht heeft zijn taak, binnen de samenleving, uit te oefenen, heeft zij het recht op alle middelen (beter: alle aspecten) die daartoe noodzakelijk zijn. Zo b.v. de elementaire steun vanwege de ouders. Denk aan de gezagspositie van de leerkracht, broodnodig t.o.v. de leerlingen, die verre van louter zin voor gevormd worden vertonen.

Terloops: Het lustgevoel overweegt, in de kinderziel, meermaals t.o.v. het 'Realitätsprinzip' (*EDM 56; Freud*).

Tegenmodel.-- Misarchie (Nietzsche).

'Misarchie' (miseo, ik veracht; archia, gezag) is gezags-minachting. Een fenomeen dat op onze dagen van 'contestatie' niet zo zeldzaam is; integendeel: vele leerkrachten gaan er diep onder gebukt.

Meer nog: in de ogen van:

(i) verblinde mensen, die gebrek aan inzicht vertonen in de noodzaak van een gezagsvolle sfeer in de klas, en

(ii) Anarchiserende tijdgenoten (die een ideologie aanhangen) lijkt de leerkracht zowat de enige 'mens' te zijn die geen rechten heeft, maar enkel plichten. Zij ondermijnen - subversief of niet - de sfeer. Daarbij verontrechten zij natuurlijk de leerkracht, maar zien niet dat zij meteen de leerlingen verontrechten, die ook recht op vorming hebben. Dit, doordat als toekomstige volwassenen in een geëvolueerde maatschappij huidige en toekomstige plichten hebben.

Besluit.-- Het sacrale karakter van het 'zijn(de)', de werkelijkheid, is niet een louter theoretische aangelegenheid. Ieder moment van ons leven, leven wij in de werkelijkheid,-- niet in de schijn of het niets.

Desacralisering (ontheiliging).

De cynische inslag van b.v. de Antieke Protosofistiek (-450/-350; een nihiliserende cultuurbeweging in de Griekse wereld), van b.v. het Moderne verlichte rationalisme (*EDM 40*; "die zynische Vernunft") hebben als uitwerksel gehad dat het oog hebben voor het onschendbare of 'heilige' karakter van al wat is, in zijn existentie (feitelijkheid) en zijn essentie (zijnswijze), weggeëbd is. In dat klimaat is een gezonde ontologie, die nog de moed ophaalt om toch, tegen die tijdsfeer in, het onschendbare in al wat is, te bespreken een noodzaak.

Opm.-- Menig modern denker verwacht 'secularisering' (verwereldlijking) met ontheiliging.

In de strikte zin is 'secularisering' het feit dat wat te voren eigendom of voorrecht van een of andere clerus was - denk aan de Joodse rabbijnen en Schriftgeleerden, aan de Christelijke geestelijkheid (die in de loop van de Middeleeuwen recht na recht, voorrecht na voorrecht opstapelde), aan de islamitische 'ayatollah's' (met hun enorme geestelijke positie) -, overgedragen wordt aan 'leken'. Wat op laïcisering neerkomt.

Verwereldlijking is dan ook op de eerste plaats een sociale gebeurtenis.-- Wij hebben het, echter, hier niet over hersocialisering, maar over de sacraliteit van de werkelijkheid als werkelijkheid.

Als ooit de laïcisering 'rechtmatig' was, dan was het omdat/ doordat een of andere clerus onrecht pleegde - en inbreuk maakte op het onschendbare recht van de andere leden van de door hem geleide samenleving.

10.-- *Ontologische oordelen zijn transcendentale oordelen. (65/ 71)*

Wij zijn ermee bezig de denkleer en de methodeleer te ‘funderen’, zoals reeds gezegd, EDM 28.

Het tweede punt daarin is de oordeelsleer. Na de theorie omtrent de begrippen, immers, ontwikkelt de klassieke logica een theorie omtrent het oordeel (uitspraak, ‘propositie’, zin).

1.--- *Algemene oordeelsleer.*

Ch. Lahr, Logique, 501, zegt: “Het oordeel bestaat erin iets van iets te bevestigen - “kategorrein ti tinos” (in Aristotelische taal) - Wanneer wij zeggen “Het is een hete zomer”, dan ontdekken wij, volgens, Lahr, twee of meer begrippen - hier: ‘zomer’ en ‘heet’ - en een uitspraak daaromtrent. Dat waaromtrent men iets beweert, is het onderwerp (subject) en dat wat men erover beweert, is het gezegde (predicaat). -- Aldus steeds Lahr.

In het aangegeven zinnetje is ‘Het’ het voorlopig onderwerp, dat vooruitloopt op ‘zomer’.

Platon.-- Bibl. st:

-- A. Gödeckemeyer, *Platon*, München, 1922, 127f.;

-- J.B. Rieffert, *Logik (Eine Kritik an der Geschichte ihrer Idee)*, in: M. Dessoir, Hrsg., *Lehrbuch der Philosophie*, II (*Die Philosophie in ihren Einzelgebieten*), Berlin, 1925, 27.

Reeds Platon was tot het besluit gekomen dat alle denken zo verloopt dat:

- (i) van een onderwerp - ‘onoma’ (letterlijk; naam), nomen
- (ii) een gezegde beweerd wordt, waarbij het gezegde ‘rhèma’, verbum heet.
  - (1) Indien het gezegde past bij het onderwerp, dan is dit een bevestigende zin;
  - (2) indien het er niet bij past, dan is dit een ontkennende zin.

Alle volle denken is, dus, oordelen.

Opm.-- O. Willmann, Abriss, 52ff. (*Die einfachen Denkformen: Begriff, und Urteil*), 72ff. (*Urteilklassen*), 80ff. (*Das Urteil als Form des diskursiven Denkens*), maakt, bij dit alles, duidelijk dat Platon, wanneer hij beweert dat alle denken oordelen is, het over het louter discursieve denken heeft, waarin, het intuïtieve denken vooropgesteld is.

Intuïtief (‘aanschouwelijk’ in de intellectuele zin) is ons denken wanneer het begrippen vat. Discursief is het, wanneer het begrippen onderling, in een ‘discursus’, letterlijk: ‘uiteenzetting’, verwoordt. Het is daarom dat, in de traditionele logica, de begrippen, als intuïties, het eerst aan bod komen.

De propositie.

Zoals begrippen in termen verwoord worden, zo ook oordeel en ‘zin’ (uitspraak, ‘propositie’): de oordeelszin (juiste vertaling van ‘propositie’) is de verwoording in taal van een oordeel. Het verwoorde oordeel bestaat uit minstens twee ‘termen’ (*EDM 29*) en een uitspraak (‘bewering’) omtrent hun betrekking.

Identitief karakter.

Cf. *EDM 24v.*, waar op blz. 25 een aantal voorbeelden reeds te vinden zijn. Een oordeel drukt ofwel een totale of tautologische identiteit ofwel een gedeeltelijke of analogische identiteit uit.

a.-- Totale identiteit.

Denken wij aan “a is a” (logistisch: “indien a, dan a”). De eerste ‘a’ is onderwerp (origineel); de tweede ‘a’ is gezegde (model). De ‘betrekking’ hier is reflexief (= lusvormig): a wordt met zichzelf vergeleken en dwingt tot het besluit - oordeel - dat “a is a”.

Opm.-- Daarop gelijk een wezensdefinitie. “De mens is een levend wezen met geest begaafd” definieert (omschrijft de wezensvorm van) de mens. Bemerkt de omkeerbaarheid: “Een levend wezen met geest begaafd is een mens”.

b.-- Deelidentiteit.

Nemen wij nu een analogisch oordeel: “Jan komt zo-even thuis”. Onderwerp ‘Jan’ (origineel); gezegde ‘komt zo-even thuis’ (model). Van het onbekende ‘Jan’ krijgen wij een voorstelling (= informatie) via het bekende ‘komt zo-even thuis’.

Hier is van omkeerbaarheid zoals in de tautologische of definitoische oordelen geen sprake. Zeg dus maar niet “Wat zo-even thuis komt, is Jan”, want er zijn vele mensen, die, op gegeven ogenblik, “zo-even thuis komen”! -- Dit wat betreft de bevestigende oordelen, natuurlijk.

Opm.-- Zoals *O. Willmann, Abriss der Phil.*, Wien, 1959-5, 59, zegt: de Antieke Grieken onderscheidden tussen “logos apofantikos”, bewering (in de zin van vaststellende, beschrijvende bewering), en “logos sèmantikos”: meer dan vaststellende zin.

Een gebed, een bevel, een wens, e.d. zijn ‘semantische’ uitspraken (‘semantisch’ in de Antiek-Griekse zin, dan).

Het oordeel is een duiding (interpretatie).

P. Ricoeur, Le conflit des interprétations (Essais herméneutiques), Paris, 1969, 8, legt er de nadruk op dat Aristoteles het oordeel als ‘hermeneia’, interpretatio, duiding (zingeving), beschouwt. “Dans la mesure même ou (le jugement) dit quelque chose de quelque chose” (in de mate dat het oordeel iets beweert omtrent iets). De titel van de oordeelsleer: ‘peri hermeneias’, over de duiding (de interpretatione).-- Wat is daarvan de vooropstelling?

De model-theoretische aard van het oordeel.

De taak: iets (een gegeven) identificeren, d.i. er de (totale of partiële) identiteit van bepalen. Het iets dat men identificeert, is het onbekende of origineel. Het functioneert als onderwerp van de oordeelszin.

Om het te identificeren bedient men zich van bekende gegevens (informatie) of modellen. Deze functioneren in een zin als gezegden.

Appl. model.-- “Die berg daar, in de Alpen, is meer dan vierduizend meter hoog”. Het onbekende, wanneer men informatie wil verschaffen, is “die berg daar, in de Alpen”. Het model, het bekende, is het meetmodel - hier de meter -. Om die berg, in zijn identiteit, te preciseren zeg ik dan “is meer dan vierduizend meter hoog”. M.a.w.: ik spreek over het onderwerp in termen van het gezegde. Maar zoiets is duiden, interpreteren. Aristoteles heeft juist gezien.

De comparatieve aard van het oordeel.

Het duidingskarakter van het oordeel komt nog duidelijker tot uiting, wanneer men inziet dat de oordelende zich - onbewust (meestal) of bewust - van de vergelijkende of comparatieve methode bedient. Cf. *Ch. Lahr, Logique, 226s. (Le jugement et la comparaison)*.

(1).-- *Alle denkers* ...

geven toe dat een gedeelte van de oordelen, nl. de doordachte, o.g.v. vergelijken ontstaan. Met name: het origineel wordt met het model vergeleken en men besluit tot identiteit (bevestigend) of niet-identiteit (ontkennend).

(2).-- *Niet alle denkers* ...

beamen dat ook de ondoordachte (spontane) oordelen, op onuitgesproken wijze, vergelijking vooropstellen.

a.-- Thomas Reid (1710/1796; topfiguur van de Antirationalistische Commonsensefilosofie),-- Victor Cousin (1792/1867; Eclectisch denker) o.a. beweren dat de ondoordachte oordelen pas achteraf een vergelijking van begrippen mogelijk maken.

Zinnetjes al “Ik besta”: “Ik lijd”:-- “Het is koud”: “De sneeuw is wit” e.d. ontstaan voordat degene die ze denkt of uitspreekt, ‘redeneert’. Zoiets in de zin van “Ik, vergeleken met ‘bestaan: behels dat ik besta”. Of: Het weer, vergeleken ‘met ‘koud’, impliceert dat “het koud is”.

Hier vereenzelvigd men uitdrukkelijk redenerend vergelijken met alle vergelijken, ook het niet-uitdrukkelijk, intuïtief vergelijken zonder discursief redeneren.

b.-- Aristoteles en een hele reeks Antieke denkers,
-- *Antoine Arnauld* (le Grand; 1612/1694) en *Pierre Nicole* (1625/1695), de stellers van *Logique ou Art de Penser* (1562; een werk in de geest van R. Descartes),
-- John Locke (1632/1704; de stichter van het Engelse Enlightenment (Cf. EDM 40, 41)),
-- Paul Janet (1823/1899; Spiritualistisch wijsgeer,
zij allen beweren dat ook de ondoordachte oordelen comparatief gefundeerd zijn.
Zegt Locke: “Een oordeel is de gewaarwording van een betrekking hetzij van bijeenpassen hetzij van niet – bijeen passen

Opm.:- Bevestigende of ontkennende oordelen - van twee ‘idees’ (bewustzijnsinhouden), die reeds waargenomen en onderling vergeleken zijn”.

Opm.:- Alles staat of valt met het onderscheid, zonder gescheidenheid, van intuïtief en discursief vergelijken, van ‘verstand’ en ‘rede’.

Kwantiteit (omvang) van oordelen.

Herlezen wij nu EDM 30 (*begripsomvangen*).-- Uitgangspunt is het onderwerp.

a. Het is b.v. transcendenteeel.-- “Het zijn is zowel existentie als essentie” (EDM 31: *de transcendentaliën als onderwerp van een zin; 33v.*).

b. Het onderwerp kan categoriaal zijn.

i. “Juist één vogel werd waargenomen” (singulier, individueel, enig).

ii. Sommige vogels vertonen een periode van trek” (particulier).

iii. “Alle vogels hebben per definitie vleugels” (universeel, algemeen).

Kwaliteit (inhoud) van oordelen.

Zoals reeds vermeld zijn er ofwel bevestigende ofwel ontkennende oordelen, inzake totale of partiële identiteit.

Appl. model.-- J.H. Walgrave, *Is het Christendom een humanisme?*, in: *Cultuurleven* 1974: 2 (febr.), 147/156.

Op die vraag zijn - aldus steller - drie antwoorden mogelijk, logisch gesproken.

(1) Het Christendom is een humanisme.-- Wat betekent: “Alle Christendom is ...”
Bevestigend en universeel.

(2) Het Christendom is niet een humanisme. Ontkennend en universeel.

(3) Het Christendom is, in zekere zin, wel, in een andere zin, niet een humanisme.

Deels ontkennend deels bevestigend en universeel.

In de taal van Walgrave: een ‘zegging’ (= oordeel) kan:

1. Affirmatief (bevestigend),

2. Negatief (ontkennend) of

3. Restrictief (onder voorbehoud) zijn.

Opm.:- Let wel: én onderwerp én gezegde zijn vatbaar voor meer dan één duiding. Zo zal de Secularistische of Desacraliserende duiding van het Christendom bevestigend antwoorden, de sacralistische duiding zal tot ontkenning neigen.

II.--- Ontologische oordeelsleer.

Wij ‘stichten’ logica en haar toepassingen. Daarin spelen wat men heet de zijns- of werkelijkheidswetten de rol van vooropstellingen van alomvattende of transcendentale aard.

Reeds *Parmenides* (*EDM 08, 11, 28*), de Eleaat, in zijn *Leergedicht* (= didactische dichtkunst), 8/16, vermeldt de tweede ontologische wet van het dilemma (logische tweesprong): “(Het) is of het is niet” (onder verstaan: een derde mogelijkheid is er niet). Wat men later geduid heeft als tegenstrijdigheids- of contradictiebeginsel.

Parmenides heeft reeds vroeg gevat dat de werkelijkheid beheerst wordt door wetmatige axiomata (vooropstellingen), die zo universeel, d.i. algemeen geldend zijn dat alle uitspraken ze vooropstellen.

II. 1.-- De identiteits- of eenzelveidswet.

‘Eenzelveid’ is identiteit (denk aan ‘eenzelveidkaart’), waarbij ‘eenzelveid’ betekent dat iets met zichzelf samenvalt, heel en al.

A.-- De inhoud.

Zelfs logici en logistici, die iedere voorrang van de ontologie (verkeerd geduid) loochenen, aanvaarden toch het traditionele beginsel ervan. -- “Zijn(de) is zijn(de)”. Of nog: “Wat (zo) is, is (zo)”.

Cfr EDM 58.-- Platon, in zijn dialoog *Sofistès* 254d, legt in de mond van de vreemdeling “Auto d’ heautoi tauton”. Wat zoveel wil zeggen als “ieder iets is, voor zover het met zichzelf vergeleken (geconfronteerd) wordt, hetzelfde (identisch)”.

Recenter, met G. Jacobi, kan men zeggen: “Iedere werkelijkheid (‘zijn(de)’, is met zichzelf totaalidentisch, d.i. valt met zichzelf volkomen samen”. Wat de wezensvorm (*EDM 31*) aanduidt, d.i. dat waardoor iets van de rest onderscheidbaar (discrimineerbaar) is,-- terwijl het niet van zichzelf onderscheidbaar is. Iets is, immers, zichzelf en niet iets anders.

Opm.-- Als tautologie verwoord klinkt het “A is A”. -- Wiskundig geduid: “A is equivalent met (= evenwaardig met) A”.

Tegenmodel: stel u voor dat - per absurdum (in een ongerijmde veronderstelling) - ‘A’ toch, op een of andere verraderlijke wijze, niet-A kon zijn, dan kan de logicus, logicus, wiskundige geen enkel begrip meer formuleren, geen enkel oordeel meer uitspreken! Er is immers een toestand geschapen, waar alles iets anders dan zichzelf kan zijn, op ieder ogenblik. Niets bezit nog een onvervalste identiteit.- Wat absurd, ongerijmd, is.

B.-- De omvang.

Het onderwerp van de identiteitswet is “zijn(de), wat is”. Welnu, dat is transcendentel (alomvattend). Ieder categoriaal onderwerp - wat ook - is een toepassing ervan. Als ik zeg: “Een feit is een feit” (in de geest van A. Comte b. v.), is die uitspraak juist één toepassing.

II. 2.-- De ongerijmdheids- of contradictiewet.

Wij hebben het consistentieprincipe zo-even (*EDM 69*) bij Parmenides ontmoet.-- “Wat (zo) is, kan niet (onmogelijkheid als modaliteit) tegelijkertijd (en onder hetzelfde oogpunt) niet (zo) zijn”. Of “Zijn(de) en niet-zijn(de) kunnen niet tegelijkertijd beaamd worden”.

Opm.-- Om deze basisuitspraak goed te verstaan, behoort men even stil te staan bij de loochening (ontkenning).

D. Mercier, Logique, Louvain / Paris, 1922-7, 107s., vat dit als volgt samen.

a. Negatieve ontkenning.

Cf. *EDM 50 (nihil negativum)*.-- Drie types.

i. Contradictorisch ontkenning:

“wit/ niet-wit”,: “rechtmatig/ onrechtmatig” b.v. -- De absolute vorm daarvan: “zijn(de)/ niet-zijn(de)”. Tegenover werkelijk als werkelijk staat radicaal onwerkelijk, absoluut ‘niets’. -- Het is deze ontkenningsvorm die aan het werk is in het contradictiebeginsel.--

ii. Contraire ontkenning:

“wit/ niet-wit”: maar nu als de uitersten van een reeks kleuren, ingedeeld volgens de complementering (tweedeling) “wit/ rood” (“Wit is niet rood” b.v.).

iii. Correlatieve ontkenning:

“moeder/ dochter” (“De moeder is niet de dochter”, ofschoon zonder moeder geen dochter is).

b. Privatieve ontkenning.

Cf. *EDM 50 (nihil privativum)*.-- “Die dame ziet niet” (normaal ziet zij wel, maar zij is ‘berooft’ van iets dat zij behoort te hebben).

Tot daar een korte typologie der negaten.

Het tegenstrijdigheidsbeginsel is het oerdilemma: alle dilemma’s zijn maar juist één toepassing van dit alomvattend beginsel. Reden: het zijn(de) is absoluut; buiten dat is er absoluut niets.

Opm.-- Opgelet voor stijlfiguren. -- “Deze muur is wit en niet wit” wil, praktisch, zeggen dat, jaren nadat hij gewit is, de oorspronkelijk witte kleur ervan ‘discutabel’ geworden is en dus ‘wit’ is in een onzuivere graad. Meer niet. Dergelijke uitspraken gaan perfect samen met het contradictiebeginsel. Zij zijn een ‘zegswijze’, nl. de restrictieve (*EDM 68*).

II.3.-- De wet van uitgesloten derde.

Deze wet is, in de grond, een precisering van de tweede wet.-- “Ofwel is iets (zo) ofwel is het niet (zo)”. In het Latijn ‘aut’ (niet ‘vel’): “Est, aut non est” (Het is of het is niet (onder verstaan: een derde mogelijkheid is er niet). Het onderwerp “(zo) zijn(de)”, - het origineel, is door een volstreekte (absolute) disjunctie (scheiding, kloof) gescheiden van zijn (zgn.) (tegen)model. En wel zo dat er geen wisselmodel beschikbaar is. -- Dagdagelijks: het is iets of het is niets, maar dan begrepen als ‘absoluut niets’.

De zijswetmatigheid en het sacrale.

Herlees EDM 58 (*zijn(de) als heilig*).-- Wij staan hiermee voor de vooropstelling van een logische ethiek (moraal).

a. Het model.

De werkelijkheid als werkelijkheid, als evident ‘daar’, spreekt ons aan alsof zij een of andere ‘hoge’ instantie (= gezag) was. Zij spreekt ons, daarbij, aan in ons geweten. Zij maakt aanspraak op eerbied voor wat werkelijk is en, meteen, op onze eerlijkheid: “Wees zo eerlijk met het gegeven en met uzelf als gewetensvol wezen dat gij bekent “wat is, dat is”, “wat zo is, is zo.” “Wat niet zo is, is niet zo”. Enz..

Wat (zo) is, is onschendbaar als gegeven: het kan wel geloochend, ontkend, worden (gebrek aan eerbied en eerlijkheid), maar het mag niet ontkend worden. En geschonden. Ontheiligd. Wij staan voor een fundamentele taboe.

Opm.-- EDM 11 (godheidsleer) leerde ons dat, sedert Parmenides, al wat zijn(de) is, iets goddelijks is. Ook Aristoteles ziet dit in: voor hem is ontologie (eerste filosofie) ‘theologikè’, een theologische wetenschap.

In de fenomenen (*EDM 17*), d.i. in de onmiddellijk gegeven dingen, komt iets door van een absolute ernst, waarmee men nooit speelt. Doch dat is iets transempirisch (*EDM 17*).

In de rationele verwerking ervan (*EDM 18*) komt iets door dat transrationeel (*EDM 18*) is. Ons denken is beheerst, indien het gewetensvol en niet ‘onwerkelijk’ (*EDM 60*) is, d.i. van de werkelijkheid vervreemd, door ‘parafrosunè’, verdringing en onderdrukking, door iets dat ons denken te boven gaat (‘transcendeert: ‘overstijgt zegt men ook).

b. Het tegenmodel.

Dit niet willen ‘geweten’ hebben. -- Zie *EDM 54*: nihilisme. Zie ook *EDM 60*: *ijdelheid*. -- Wij stellen vast dat niet ieder mens de zijswetten eerbiedigt.

11.-- Harmologie (ordeleer/ ordeningsleer) (72/76)

Zoals gezegd: wij ‘stichten’ (‘funderen’), d.i. leggen de grondslagen, van de denken methodeleer.

1. De eerste vooropstelling...

is de zijnsleer (metafysiek, ontologie,-- niet zonder reden, door Aristoteles, geheten ‘eerste filosofie’ (*EDM 10*)). Wij hebben er het wezenlijke van gegeven, nl. de basisbegrippen en de basisoordelen, die ook de logica en de methodeleer bezigen. Met ‘zijn’, d.i. werkelijkheid (‘niet-niets’), schieten wij wortel in het toetsbare, d.i. al wat aantrefbaar is en, meteen, bevonden kan worden. Cf. *EDM 10*. Logica en methodologie hangen, immers, niet in het ijle en louter informele.

2. De tweede vooropstelling...

is de ene of andere ordetheorie.-- De term ‘harmologie’ is verwant met het Antiek-Griekse ‘harmonia’, letterlijk ineenvoeging, ineenpassing. Wij hebben er ‘harmonie’, d.i. de mooie en verheven vorm van ineenpassen, van gemaakt. Niet verwonderlijk: de Paleopythagoreeërs - *EDM 03* - (-550/-300) voelden, in hun muzische instelling, de wereld en het leven aan als ‘kosmos’, al wat versiert, sieraad,-- schoonheid.

Sindsdien is ‘harmonie’ in de betekenis van “ineenvoeging die schoonheid sticht”, een vast bestanddeel van vele Griekse filosofieën geworden en fungeerde zij als ideaal bij het beeldhouwen, schilderen of gebouwen oprichten. De Griekse plastische kunsten getuigen van een (on)bewuste ordeningsleer.

Opm.-- Let op: wat de zgn. ‘Moderne’ wiskunde ‘orde(relatie)’ heet, is slechts één aspect van het Antiek-Griekse begrip, orde(ning): nl. de verhoudingen tussen de elementen binnen een verzameling (= / gelijkwaardigheidsbetrekking). Denk aan de verhouding tussen “juist één/ sommige/ alle”.

De identiviteit van het wijsgerige ordenen.

Heet ‘identitief’ al wat zich interesseert voor ofwel totale identiteit (reflexieve of lusvormige betrekking van iets met zichzelf) ofwel gedeeltelijke identiteit (analogie, deelidentiteit) ofwel de loochening van beide. Cf. *EDM 25, 66*. Wij kunnen dit in de vorm van een waaier (gamma, differentiaal uitdrukken: totaalidentisch - deelidentisch (analoog) - totaal verschillend (= totaal niet-identisch).

Wat b.v. in het “logisch vierkant” tot uiting komt: alle - sommige wel - sommige niet - alle niet (geen).

Het is overduidelijk dat de comparatieve of vergelijkende (= confronterende) methode - EDM 67 - hier aan het werk is: hoe zou men anders gelijkenissen en samenhangen (= verbanden) zien? Let wel: verwar niet 'vergelijken' met 'gelijk stellen'. In meer dan één geval gebruikt men de term 'vergelijken' in de assimilistische zin, nl. gelijk stellen. Hier is hij gebruikt in de zin van:

- (i) meer dan één gegeven ('zijn(de))
- (ii) onderling 'confronteren' om te zien welke verbanden aantrefbaar en bevindbaar zijn.

Betrekking.

Sommige logici en logistici beweren dat de klassieke logica geen oog heeft voor betrekkingen. Wat voorgaat, moet de lezer(es) allang genezen hebben van die fundamentele vergissing. Herneem eens, onder dat gezichtspunt, EDM 20/27 (*tropologie*), vooral EDM 26 ('zijn(de) als niet veel- of éénnig, maar identitef).

Voortdurend hebben wij, in voorgaande ontologie, gegevens op elkander betrokken, d.i. vergeleken, met elkander geconfronteerd met het oog op verbanden, d.i. betrekkingen.-- Dit weze eens en voorgoed gezegd.

Opm.-- Dat de klassieke Grieken een fijn oog voor betrekkingen hadden, blijkt b.v. uit EDM 36 en volgende (de categorieën, waaronder de betrekking uitdrukkelijk vermeld wordt; de systeemieën, die voortdurend een rol spelen (EDM 37)).

Besluit.

De ontologisch onderbouwde harmologie is, in feite, een betrekkingkunde.

Bibl. st.:

-- Descamps, *La science de l'ordre (Essai d'harmologie)*, in: *Revue Néoscholastique*, 1898, 30ss.;

-- Franz Schmidt, *Ordnungslehre*, München/ Basel, 1956.

Schmidt, o.c., 11., zegt: "De gehele metafysisch (ontologie) van het Westen - vanaf Platon van Athene (-427/-347) tot Friedrich Nietzsche (1844/1900) - kan gezien worden als orde- of ordeningswetenschap.

Gevolg: ieder metafysisch systeem komt dan ook voor als één der vele manieren, waarop men zich orde(ning) kan indenken.

Wat slechts bevestigt wat reeds, in de XIII-de eeuw, toppunt van Kerkelijk of Scholastisch denken, S.Thomas van Aquino (1225/1274) zegt: "Sapiëntis est ordinare" (Het is de wijsgeer eigen te ordenen).

Wat maar herhaalt wat *St.-Augustinus* (354/430; topfiguur van de Patristiek) zegt met zijn verhandeling *De Ordine*, Over de orde.

Niet enkel de ontologie, basis van de denk- en methodeleer, -- ook de logica en de methodologie zijn ordenen.

Josiah Royce (1855/1916; idealistische denker), in zijn *Principles of Logic*, New York, 1912-1 (1960), 9, zegt dat logica een normatieve - voorschriften uitwerkende - vakwetenschap is. Hij stelt alles in het werk om aan te tonen dat de traditionele, 'formele' (= de wezensvorm betreffende) logica slechts een onderdeel van 'the science of order' (orde(nings)wetenschap) is.

Opm.-- Onze psyche (ziele-leven) en het ordenen.

Mensen die met gestoorden - psychisch gestoorden, in welke vorm ook - en/ of met bezetenen omgaan, stellen snel vast dat uitgerekend de ordenende geest (versta: verstand (intuïtief) en rede (discursief), gemoed (waardevoelen), wil (waardekiezen)) bij zo'n wezens in parafrosunè, er nevens denken, vervalt,-- wat wij, volgens Platon, vooral gedurende de nachtdroom en, bij dag, in de misdaad, doen. Cf. *EDM 61*. -- Gaan wij, even, op een paar artikels terzake in.

1.-- *R. Declerck, Dr Olga Quadens, Zo moet je kunnen werken*, in: *Eos* (Techn. voor de mens), 12(1984: nov., 119.

Het menselijk bewustzijn en het slapen - vooral dan sommige, erg op waaktoestanden gelijkende fasen (remslaap) - vertonen samenhang. Noteer: rem = Rapid Eyes Movement.

Daarbij gebeurt het volgende: uit 'noise' (geruis, d.i. storende wanorde) schept ons hersensysteem - instrument van onze geest - , als een zelf-ordenend stelsel, orde. In de wanorde van onze waarnemingen, nl., schept ons brein orde. Het toont daarmee, fenomenaal (*EDM 17*), dat bij die orde stichtende activiteit een vooropstelling aan het werk is (rationeel; *EDM 18*), nl. de geest als een zichzelf en wat het opvangt, organiserend systeem.

Merkwaardige vaststelling: Ulf Merbold, een proefpersoon, vertoonde, tijdens de eerste twee maanden van zijn verblijf in de ruimte, "bij een toestand van zero-zwaartekracht", een sterke toename van rem- activiteiten. Aldus O. Quadens in het vraaggesprek, a.c.,119.

Zegt Dr Quadens, die vaak met astronauten, in de voorbereidingsfase, samenwerkte: "Biochemici (*opm.*: scheikundigen die levensverschijnselen bestuderen) zien de werking van de hersenen te veel als een biochemisch geheel.-- Wij zien de hersenen, weliswaar, als een biochemische structuur, waarbinnen informatie circuleert. Maar er is veel meer: de waarnemingen, die de mens overdag opdoet, worden tijdens de remslaap in dit geraamte (*opm.*: denkkader) gerangschikt en geordend. (Ibid.).

2.-- Liesbet Van Doorne, *Schizofrenie kan in vele gevallen genezen worden*, in: *De Nieuwe Gids* (Gent), 07.12.1984.

Hier bevinden wij ons in volle psychiatrie (verzorging van ziels- en geesteszieken).-
- Het gaat over een studiedag, in Kortenberg, van binnen- en buitenlandse deskundigen.
Vaststellingen:

i. Schizofrenie - term die gespleten persoonlijkheid aan duidt - is b.v. het feit dat iemand zich inbeeldt dat hij/ zij Napoleon is; de schizofreen/ schizofrene is zichzelf en tegelijk, op doorkruisende wijze, iemand anders; zowel in diagnose als behandeling zijn nog te veel onbekende factoren ('elementen'; *EDM 01*) aan het werk;

ii. Schizofrenie wordt, door de deskundigen, gedefinieerd als "de ziekte waarbij men zich van de werkelijkheid afzondert". - Vergelijk met wat wij, in Platonische geest, 'para.frosunè', waandenken ("er nevens denken"; *EDM 60*: de onwerkelijke mens), geheten hebben.

Terloops: in traditioneel-psychiatrische termen is 'psychose' (zielsziekte) onderscheidbaar en van 'psychopathie' (één kentrek stoort, gewoonlijk, het gedrag) én van 'neurose' (zenuwziekte).

Schrijft Van Doorne: "(Schizofrenie) is een psychose die ontstaat doordat men in de wanorde van zijn leven orde wil scheppen. Men kan niet meer meedraaien met "de orde van het leven" waarin men zit, en men past zich een eigen orde aan.

Wellicht verklaart dit het feit dat schizofrenie, veelal, bij jongeren vanaf zestien jaar voorkomt: dan juist worden heel wat eisen aan de persoon gesteld. Men moet een loopbaan aanduiden, relaties opbouwen. De relatie met het vertrouwde gezin gaat veranderen. Dit alles geeft aanleiding tot verwarring en spanningen.

De ziekte veruitwendigt zich (...) doordat de jongere zich gaat isoleren en, b.v., op school helemaal niet meer meekan. Of wie reeds aan het werk is, kan daar niet meer inspelen op de eisen die gesteld worden.

In de poging om orde te scheppen in het eigen leven - dat dus niet meer aansluit bij de orde van het leven er rond - wordt het denken gestoord en komt men in een psychose terecht.

Uitingen van schizofrenie zijn waanvoorstellingen ("Ik wordt bestraald als de radio speelt"), hallucinaties ("Men hoort stemmen") en stress (*opm.*: overbelasting (sgevoel)).

Men verliet het contact met de omgeving. Het gevoelsleven geraakt afgestompt. Er is initiatiefverlies. Men trekt zich terug in een eigen 'binnenwereld'. Daarvan zijn mutisme (niet spreken) en een afwijkende lichaamsmotoriek - ofwel een totaal ontbreken van beweging ofwel een overdreven en veelvuldig herhalen van een bepaalde beweging - het gevolg.

Opm. -- (1) Wie met bezetenen omgaat, ontdekt juist dezelfde fenomenen. Dit verklaart, misschien, waarom de deskundigen zeggen dat er "te veel onbekende factoren" aan het werk zijn. En dit verwijst ons naar *EDM 18* (trans-empirisch/ trans-rationeel aspect, nl. de ene of andere persoon of groep personen, in het onzichtbare, doorkruist het denken).

(2) In existentiële termen: de schizofreen/ schizofrene is geworpen, gesitueerd, tegen wil en dank, in een feitelijke orde, die hem 'niets' (*EDM 50: het louter negatieve en vooral het frustrerende private 'niets'*; *EDM 57 (weerstand)*) zegt; wel integendeel; hij/ zij ontwerpt dan zo goed en zo kwaad als het gaat, een eigen orde, situeert zich op zijn manier. Cf. *EDM 37 (situs/ habitus)*.

Dit is des te meer waar daar wij ons sedert + 1855 in de Postmoderne veelheid, ja, soms contradictorische veelheid ('pluralisme') van de multicultuur (culturenveelheid; *EDM 41*) en haar vele verwarringen bevinden.

Besluit.-- Uit wat voorgeat, blijkt overduidelijk dat een ordetheorie of harmologie meer is dan een louter 'intellectuele' bezigheid, goed voor specialisten in logica of methodeleer.

Wanneer wij nu zo'n ordeleer ontwerpen, gesteund op Primitieve, Antieke, Middeleeuwse (Scholastische), Moderne of Postmoderne gegevens, dan behoren wij te weten dat wij, behalve wetenschappelijkheid (*EDM 15: Peirce's 'scientific method'*, die op "what is real" (alwat werkelijk is) afstemt), ook psychische gezondheid bewerken.

Men weet dat de Paleopythagoreeërs, misschien meer en met meer klem dan de andere Antieke Grieken, op orde/ ordening gesteld waren. Hun zin voor de getal- en ruimtewiskundige kant van de werkelijkheid - zij stichtten rekenkunde en meetkunde - ging gepaard met een filosofische zorg voor de gezondheid,-- sofrosunè, zielsgezondheid (*EDM 06*). Hebben zij de samenhang tussen helder denken en psychische gezondheid al zo duidelijk voor de ogen gehad? In alle geval: wij weten wat met een ordeleer op het spel staat.

12. - - *Harmologie: betrekkingenleer. (77/79)*

Beginnen wij, maar onmiddellijk met een voorbeeldje.

Ch., S Peirce (*EDM 12*), één der grote stichters van de logistiek der betrekkingen, ontwierp, in inbeelding, een “gesloten stelsel”, waarvan ieder lid hetzij een leerkracht hetzij een leerling is. Echter zo dat niemand beide tegelijkertijd kan zijn.

De betrekking “leerkracht/ leerkracht” bestempelde hij als ‘collega’. De relatie “leerling/ leerling” heette hij ‘medeleerling’.-- De betrekking “leerkracht/ leerling” werd ‘leerling’ genoemd. En de betrekking “leerling/ leerkracht” heette ‘leerkracht’. Dit laatste komt ‘uitgevonden’ over, maar nemen wij het maar aan als “termini technici” (technische termen).

Om de stap naar de logistiek, die de gemathematiseerde (= wiskundige) logica is, te vergemakkelijken, voerde Peirce i.p.v. de termen ‘leerkracht’ en ‘leerling’ enz., letters - verkortingsymbolen - in. Om daarmee logisch te kunnen rekenen. Om m.a.w. een ‘calculus’ te kunnen doorvoeren.

G. Jacoby, Die Ansprüche der Logistiker, 53/55, stelt voorop dat het fenomeen (*EDM 17*; // 55, 58, 60, 71, 74) “wiskundige logica” - rationeel gesproken (*EDM 18*) als vooropstelling - willens nillens - heeft de identiviteit (*EDM 25*), het kernstuk van de traditionele ontologie.

Opm. -- Voor wie al te weinig bekend is met logistiek, het volgende nog.

Erwin Schroder (1841/1902; zijn *Algebra der Logik* (1890/1895) is een stichtend werk) en, nog duidelijker, Ch.S. Peirce zijn de stichters.

Noteren wij terloops enkele mogelijke symbolen.-- De enen noteren voor “betrekking tussen a en b” ‘aRb’ (‘R’ = relatie); anderen schrijven ‘r ab’ (lees “de betrekking ‘r’ tussen ‘a’ en ‘b’”); nog anderen drukken hetzelfde uit in ‘B(a,b)’ (lees: “de betrekking ‘B’ tussen ‘a’ en ‘b’”).

Om te veralgemenen neemt men dan termen als ‘x’, ‘y’, ‘z’, enz., zo dat men zeggen kan “Voor alle gevallen (exemplaren) van ‘x’ geldt dat ...”. Staan wij nu stil bij enkele types van betrekkingen.

1.-- *De reflexieve (lusvormige) betrekking.*

De logistici drukken zich als volgt uit: “de betrekking van iets - b.v. ‘a’ - tot zichzelf”.

In de ontologie zegt men juist hetzelfde maar anders “iets valt (totaal) met zichzelf samen”. De term ‘betrekking’ - vergeleken met het dagdagelijks taalgebruik - is in de logistische taal metaforisch (*EDM 20*) aangewend, in die zin dat een betrekking in de omgangstaal meer dan één term vooronderstelt, terwijl de totale identiteit van iets met zichzelf, natuurlijk, maar één term vertegenwoordigt. De lusvorm is het zinnebeeld ervan. In technische taal ‘reflexiviteit’.

Opm. -- Iets daarvan treft men aan in de wederkerige werkwoorden: “Ik bekijk mijzelf”, “Ik zie mijzelf daar al staan”, enz..

2.-- De niet reflexieve (niet-wederkerige) betrekkingen.

Wij nemen enkele steekproeven.

a.-- De wederzijdse (symmetrische) betrekking.

Men verwarre niet ‘wederkerig’ met ‘wederzijds’ (zoals in de antwoorden op nieuwjaarswensen). De betrekking van beide kanten wordt door de andere kant beantwoord.

Voorbeeld.-- ‘Wederzijds huwelijksbedrog’ - een bekende term; -- ‘met wederzijds goedvinden’. -- Nog: “van weerskanten uitgaande”; “woord en wederwoord” (zoals in een slaande ruzie);-- in de natuurwetenschap “werk en weerwerk” (= actie en reactie), indien van beide kanten.

Opm. -- Men denke niet dat dit louter levens- en wereldvreemde theorie blijft.-- Men kent termen als “Marriage Encounter”. In een zekere filosofie, ver van de wereld der natuurwetenschappen, zoals b.v. in de werken van *Fred. J. Buytendijk* (1887/1974; Hollands fysioloog en psycholoog; o.m. bekend om zijn mooi werk ‘De vrouw’), staat één begrip centraal, nl. de ontmoeting, d.i. de wederzijdse, zich mettertijd op dieper vlak zich afspelende kennismaking, van meer dan één mensen. Wanneer, in een ‘ontmoetingsgroep’, een gebaar, een woord, geen antwoord krijgt, is van echte ontmoeting geen sprake. - Net zo in een huwelijksrelatie. Een onbeantwoorde liefde mist juist de ‘symmetrie’. Het ‘elkander’ is er niet (*EDM 50: nihil privativum*; “Het is met echte liefde niets”).

b.-- De overgankelijke (transitieve) betrekking.

Tussen twee of meer termen der betrekking situeert zich minstens één tussenterm.-
- In de wiskunde: de betrekking van a over b heen tot c.

In het dagdagelijkse leven: “De vrienden van mijn vrienden zijn ook mijn vrienden”. Subtieler voorbeeldje: “Zij trouwde met hem om reden van zijn bezit” (zij - via hem - bezit).

c. -- De duidelijkheids-betrekking.

De wezenskern hier is ‘toevoeging’ (= een-eenduidige betrekking).-- Zo b.v. “Mijn vriendin en ik”. Aan beide zijden der betrekking bevindt zich juist één term. -- in dit geval: ik en mijn vriendin.-- De één-éénduidige betrekking wordt veelduidig op twee wijzen: ‘één-veelduidig’ en ‘veel-eenduidig’.

Juist één leerkracht, enerzijds, een veelheid van leerlingen, anderzijds.-- Vele Nazi's, enerzijds, één Fuhrer (Leider), anderzijds.

Opm.-- Men kan stilstaan bij het aantal der betrokken termen: dyadisch (tweeledig) is een betrekking, indien zij twee termen omvat; triadisch (drieledig), indien het er drie zijn. men zegt: 'n-adisch: indien het gaat over 'n' termen.

B.v.: "Ik geef u dit boekje" (ik/ u/ boekje).

Een toepassing.

De duidelijkheids-betrekkingen spelen een fundamentele rol in het interpreteren ('duiden') of zingeven.-- Men denke aan het feit dat koning Boudewijn, uit conservatief-katholieke overwegingen, de wet, door het parlement gestemd, in zake vruchtafdrijving niet wou ondertekenen.

Dagen, wekenlang duiden de Belgen (om van de buitenlanders niet te spreken) éénzelfde feit in meer dan één zin. Wat op een "één-veelduidige betrekking" wijst.

Sociometrie.

Jakob Levi Moreno (1889/1974) is de stichter van het - aan artsen voorbehouden - psychodrama. Daarin laten de actanten de psychologische (en, misschien, lichamelijke) kwalen (waaronder conflicten) in de groep doorkomen. Dit, dankzij een toneelspel b.v..

Normaal wordt dit een - wat de Antieke Grieken heetten - 'katharsis', purificatio, reinigingsproces, uitzuiveringsproces. Ook: 'groeiproces'.

In zo 'n groeigroep let men op de eerste plaats op de betrekkingen. Op de reflexieve (wat de deelnemenden over zichzelf denken),-- op de wederzijdse (actie en reactie, waarop weer een actie),-- op de overgankelijke ("Wilt gij mij eens bij haar inleiden?"). Het wordt een communicatie- en interactieanalyse.-- De wetenschappelijke benadering van zo'n samenleving-in-het-klein heet 'sociometrie'.

Algemeen besluit.

De theorie is 'dor'. Maar het leven is 'sappig'. -- Wanneer wij levend in betrekkingen - indien zij duurzaam zijn, groeien betrekkingen uit tot 'verhoudingen' - geraken, dan kan dit rationeel doorgelicht worden in de betrekkingssleer. Het ondoorzichtige leven 'anankè' geheten door Platon - wordt erdoor doorzichtiger.

13.-- Harmologie: betrekkingen, logistisch gesproken. (80/89).

Zoals reeds gezegd: ‘logistiek’ is gemathematiseerde logica.-- Voordat wij met de eigenlijk wijsgerige harmologie verder gaan, staan wij, heel even, stil bij de verbindingen - connectiva, ‘funktoren’, ‘modificatoren’, -- voegtekens -, die even zovele betrekkingen zijn, zoals zij, in de recente logistiek (de logistiek komt pas eigenlijk van de grond in het midden der XIX-de eeuw), gebruikelijk geworden zijn. Niet dat de exacte kennis ervan broodnodig is om juist te denken. Maar zij zijn een uiterst welgekomen precisering van oeroude intuïties.

1.-- De behelzing (implicatie).

Op de keper beschouwd is het feit dat “iets, iets behelst”, een kwestie van gehele (totale) of gedeeltelijke identiteit.

Zo b.v.: “Iets behelst (‘impliceert’) totaal zichzelf” (= totaalidentische behelzing). -- “Iets behelst gedeeltelijk (wel, gedeeltelijk niet; EDM 68: *restrictieve betrekking*) iets anders” (= deelidentische behelzing).-- “Iets behelst (volstrekt) niet iets anders” (= ontkende behelzing) .

Herlees nu EDM 68 omtrent de ‘kwaliteit’ (inhoud) van een oordeel: de behelzing, in haar drie grondtypes, is de geheime vooropstelling.

De identiteits grondslag is hiermee overduidelijk. Want ofwel wordt totale of partiële identiteit uitgesproken ofwel wordt zij geloofend (het negaat). Zij is stevast de inzet.

Terloops: waarom een Aristoteles de ontologie de ‘eerste’ filosofie heet, blijkbaar nu nog sterker dan ooit. Zij is immers de leer omtrent de ‘archai’, principia, vooropstellingen,- van alomvattende aard, d.i. steeds, hoe dan ook, aan het werk.

“Eigen aan, inherent aan”,

Bekijken wij de behelzing in omgekeerde richting.

(1) “Iets behelst (totaal, gedeeltelijk of (totaal) niet) iets”.

(2) “Het is eigen aan (inherent aan) het tweede iets het eerste iets (totaal, partieel of (totaal) niet) te zijn”.

Nemen wij een concreet (*categoriaal*; EDM 36) voorbeeld.

“Indien het regent, behelst dit o.m. (= gedeeltelijk) dat de beregende dingen nat worden”. -- “Het is aan (beregende) dingen, indien het regent, - gedeeltelijk - eigen (inherent) dat zij nat worden”. Men zegt juist hetzelfde, maar het gezegde (model) van het eerste oordeel wordt het onderwerp (origineel) van het eerste.

Besluit.-- “Eigen (inherent) aan”, is eigenlijk behelzing.

Semiotisch.

Sedert Ch. S. Peirce (*EDM 12*) en o.m. Ch. Morris (1901/1971; *Foundation of the Theory of Signs* (1938)) betitelt men de theorie omtrent het teken ('tekenleer') met de term 'semiotiek' (waar anderen, in het voetspoor van Ferd. de Saussure (1857/1913) de term 'semiologie' gebruiken).

Lang voor de tekenleer werd in de praxis het teken aangewend - zo b.v. in de wiskunde -. Zodra de logica een 'calculus' (rekening, rekenen) werd, ging zij dezelfde weg op: zij voerde (verkortings)tekens in. -- om ermee te kunnen rekenen.

Toepassing.

(a) De implicator '.

(bij Peano's pasigrafie) of, vooral, '--->' - Een gevolgtrekking (consequentie, 'inferentie', implicatie, behelzing) wordt dan als volgt 'getekend': " $p \rightarrow q$ " of " $p \rightarrow q$ ". Wat een implicaat is. In het tekenstelsel van J. Lukasiewicz (1878/1956; Pools denker en logicus) schrijft men 'Cpq' (in omgangstaal: "indien p, dan q"). Wat betekent dat p q impliceert (behelst). Of dat q eigen (inherent) is aan p.

(b) De bi-implicator

(*EDM harm 78* (wederz. betr. of symmetrie) " $p \iff q$ " of nog " $p \equiv q$ " (in Peano 's pasigrafie: " $p \equiv q$ ") drukt - wat men heet 'equivalentie' (gelijkwaardigheid, evenwaardigheid) uit.-- In omgangstaal: "indien p, dan q en omgekeerd" (q is eigen aan p en omgekeerd, of "indien en alleen indien p, dan q").

Appl. model.

J. Royce, *Principles of Logic*, New York, 1961, combineert (paart) de termen 'zingen' en 'dansen' tot "Zingen en dansen, behelst dansen" (*opm.*: het is hier louter 'combinatorisch' bedoeld). Anders gezegd: "Zingen en dansen behelst onder meer dansen". Als wij de tekens 'x' en 'y' invoeren, dan wordt het: " xy (het logistisch product) $\rightarrow y$ " (in Peano's taal: " $xy \rightarrow y$ ").

In omgangstaal: " xy behelst (o.m.) y ". Of: "(O.m.) y is eigen aan xy ". Of: "Indien xy , dan (o.m.) y ".

2.a.-- De reflexieve betrekking.

In hun tekensysteem verwaarlozen de logistici gewoonlijk de totale identiteit in dit kader, maar meer ontologisch is zij hier op haar plaats.

Nemen wij Royce's voorbeeld, waarin de termen 'zingen' en 'dansen' gecombineerd worden. "Zingen als zingen", "dansen als dansen". Abstracter: " x als x ", " y als y ". Die 'als' betekent dat men het heeft over de (totale) identiteit van b.v. zingen, dansen, -- x , y , enz ..

Om vooruit te lopen: "behelzing als behelzing" -- "onrijmbaarheid als onrijmbaarheid", "ontkenning als ontkenning", "som of product als som of product". "Als iets" is "iets als zo- of dusdanig".

De onrijmbaarheid.

De tegenspraak (inconsistentie, contradictie) is de tegenhanger van de reflexieve identiteit.-- Zo b.v. niet-zingen als niet-zingen, -- $\neg x$ als $\neg x$ zijn diametraal tegengestelden. Zo, b.v. ook “zingen en dansen” en “niet-zingen-én-dansen als niet-zingen-én-dansen”. -- Semiotisch: “ x is onrijmbaar met het negaat van x ” of nog “ x of (= aut) x (negaat)”, want beide termen zijn totaal niet-identisch.

Opm. -- Andere naam: “exclusieve (strikte, dilemmatische, uitsluitende) disjuncte.
Terloops: het Latijnse ‘aut’ is ‘ofwel, ofwel’.

2.B.-- De niet-reflexieve betrekking.

De logistiek kent twee types.-

a. Het logistisch product.

De zinsnede “zingen en dansen tegelijk” (= “zingen en dansen”).-- Semiotisch: x en y zijn combineerbaar tot ‘ xy ’. -- Andere naam: conjugaal, weergegeven door de conjunktor ‘ $\wedge$ ’. Zo b.v. “ $x \wedge y$ ”(= “ x en y tegelijk”).-- In Lukasiewicz’ taal: ‘ Axy ’ (= “ x -én- y ”).

b. De logistische som.

“Zingen en/of dansen” behelst dat men ofwel zingt of danst (afwisselend, alternatief) ofwel zingt èn danst.-- Semiotisch: “ $x + y$ ”. -- Andere naam: disjugaat, wiens disjunctoor is ‘ $\vee$ ’. Zo b.v. “ $x \vee y$ ” (= “ x en y en xy ”).-- In Lukasiewicz’ taalspel : ‘ Dxy ’.

De ontkenning:

Denk aan het negatieve (louter beschrijvende) en het privatieve (teleurstellende) niets (*EDM 50*).-- Royce’s model: “I.p.v. te zingen en/ of te dansen kan men ook niets doen”. -- Semiotisch: de binaire term ‘1 of 0’. Indien men x , y , xy of $x+y$ met ‘1’ aan duidt, dan duidt met de afwezigheid ervan met het teken ‘0’ aan.

Opm.-- Andere naam: “inclusieve (alternatieve, insluitende,-- divisieve) disjunctie”.
Terloops in het Latijn: ‘*vel*’, dat ‘en/ of’ betekent.

Opm. -- Een negaat (loochening, ontkenning, negatie) wordt, in Lukasiewicz’ stelsel, weergegeven door de negator (ontkenner) ‘ Nx ’, ‘ Ny ’, ‘ Nxy ’, ‘ $Nx+y$ ’ (i.p.v. $0x$ of $0y$, enz.).

Opm. -- Sommige geformaliseerde systemen werken met ‘ I ’, d.i. ‘onverenigbaar met’ (zo b.v. ‘ $x I y$ ’ is “ x onverenigbaar met y ”), en de combineringen ervan.

Besluit.-- De totale (reflexieve) identiteit (en haar ontkenning) en de gedeeltelijke (analogische) identiteit (en haar ontkenning) zijn de dragende denkbeelden, ontologisch gesproken, achter deze logistische ‘waarden’ en ‘tekens’ (‘symbolen’).

Opm. -- De axiologische of waardeleerstellige betrekkingen.

EDM 33 (het transcendentele 'goede' (waarde)) trok even de aandacht op het voorwerp van waardeoordelen ('evaluaties').

Terloops zij hier een stel 'connectieven' vermeld.

1. Weigerend oordeel: "noch het ene goed noch het andere" (indien b.v. twee goederen (waarden), dan geen één der twee).

2. Wisseloplossing: "indien, b.v., meer dan één goederen, dan het ene goed en het andere niet.

3. Afwisseling: "indien meer dan één goed, dan nu eens het een dan weer het andere".

4. Voorkeur: "indien meer dan één goed, dan liever het ene dan het andere".

5. Samenvoeging: "indien meer dan één goed, dan alle".

Het standpunt van J. Royce.

Royce, Principles of Logic, 74, zegt: "De handelingen (*opm.* van iets) vormen een verzameling gegevens (entities'), die, in ieder geval, door dezelfde wetten beheerst worden als die waardoor klassen (*opm.*: begrippen) en oordelen beheerst worden. De zgn. "algebra der logica" kan erop toegepast worden".

Inderdaad: via een mathematisering kan men de levensdaden van b.v. de mens 'behandelen' als de begrippen en de oordelen. Eerst tekens - verkortingstekens - invoeren. Daarna 'combineren' (onderlinge verbanden vastleggen), zoals wij zo-even deden. Dat geeft een soort 'algebra', een 'calculus', een rekenen die de levensdaden verheldert,-- net zoals door een algemene betrekkingleer het ondoorzichtige leven - 'anankè', dat wat ons overkomt zonder dat wij het doorzien - helderder wordt (*EDM-harm 79*). Om met Platon te spreken: er komt meer 'nous', intellectus, geest, in ons leven.

Nog eens de behelzing.

Er is heel wat over de implicatie gediscussieerd.-- Wij zijn ermee begonnen. Nu wij eindigen, nog dit.

De behelzing kan alle connectieven vertolken.-- Zo b.v.:

A. De reflexieve betrekking: "indien x, dan x" ("x als x").

B. De niet-reflexieve betrekkingen

a. Onrijmbaarheid: "indien x, dan niet -x".

b. Niet-contradictorische wisseloplossing: "indien 1, dan niet 0".

c. Som: "indien $x+y$, dan ofwel x of y ofwel allebei (= $x+y$)".

d. Product: "indien xy , dan én x én y (tegelijk, samen)".

Men ziet het: reflexieve (totaalidentische) of niet-reflexieve (deelidentische of ontkende) betrekkingen!

Een applicatief model.

Passen wij wat wij zo-even geleerd hebben, toe op een paralogisme (verkeerde redenering;-- te onderscheiden van 'sofisme' (bewust verkeerde redenering)).

Opm. -- Men kan iets rechtstreeks bewijzen (direct bewijs), maar men kan het ook onrechtstreeks aantonen (indirect bewijs). Het bewijs uit het ongerijmde (b.v. in de wiskunde) en het “argumentum ad hominem” (letterlijk: betoog uitgespeeld tegen iemand) zijn daar types van. Hier wordt de vooropstelling van de Godgelovigen (*EDM 51*) tegen hen uitgespeeld. Met name: het onmiskenbare feit van het niets - het privatieve niets, dan; - nl. het fysische en ethische kwaad (*EDM 51v.*) - keert men tegen het Godsbestaan. Men komt dit soort ‘betogen’ ook wel eens tegen in cursussen van .... logica.

A.-- Omgangstalige verwoording.

Ziehier in volgorde de redeneringsonderdelen van “indien gij dat beweert, dan volgt daaruit wat u weerlegt”.

Voorzin 1.-- Indien God bestaat, dan is Hij goed en almachtig.

Maar ofwel, indien God het kwaad kan beletten, maar niet wil, dan is Hij niet goed ofwel, indien Hij het kwaad wil beletten, maar niet kan, dan is Hij niet almachtig.

Voorzin 2.-- Het kwaad kan enkel bestaan ofwel indien God het kan beletten maar niet wil ofwel indien Hij het wil beletten maar niet kan.

Voorzin 3.-- Welnu, het kwaad bestaat.

Nazin.-- Dus God bestaat niet.

Zoals men ziet, is de structuur van een geldige redenering zo dat uit voorzinnen minstens één nazin volgt (behelzing, implicatie van de nazin in de voorzin(nen)). De voorzin of voorzinnen behelzen minstens één nazin.

Hier: indien de drie voorzinnen, dan de éne nazin.-- De voorzinnen beginnen met de Godgelovige vooropstelling: “indien God bestaat, dan ...”. Daaruit volgt, indien het geen paralogische redenering is: “dus God bestaat niet”. Uit de bevestiging van God vloeit, via redeneringen, de ontkenning van God;

B.-- Logische syntaxis.

Deze term uit de semiotiek (tekenleer) betekent het feit dat men niet (zozeer) naar de inhoud van wat de oordelen zeggen, kijkt, maar naar de logische betrekkingen der zinnen onderling. Deze worden dan in een symbool-verkorte vorm gegoten, herschreven.

a1.-- Herschrijving der zinnen.

‘God bestaat’ = p;

‘God is goed’ = q1;

‘God is almachtig’ = q2.

‘God kan het kwaad beletten’ = r1;

‘God wil het kwaad beletten’ = r2.

‘Het kwaad bestaat’: s.

a2.-- Herschrijving der voegwoorden.

Nu de zinsverbindingen.-- De behelzing (implicatie) =). (Peano's pasigrafische wijze).-- De innerlijke tegenspraak (contradictie) = w (wat beantwoordt aan het Latijnse 'aut'), nl. of (in de zin van dilemma).-- De ontkenning = p (ontkenning van p).-- Ziedaar de connectieven.

b.-- De logische syntaxis (samenhang) van de redenering.

Kijk wat het wordt, als men het 'geraamte' der redenering doorlicht

VZ 1: $p \cdot q_1 \wedge q_2 \wedge r_1 \wedge r_2$ (negaat)) . q_1 (negaat) w $r_2 \wedge r_1$ (negaat) . q_2 (negaat)

VZ 2: $r_1 \wedge r_2$ (negaat) $\wedge r_2 \wedge r_1$ (negaat)) . s

VZ 3: s

NZ: p (negaat).

De gehele redenering, nu: $VZ 1 \wedge VZ 2 \wedge VZ 3$) . NZ.

Lees: indien VZ 1, VZ 2 en VZ 3, dan NZ.

De behelzing beheerst alles. De andere connectieven (voegtekens) dienen enkel ter verbinding van wat de behelzing beheerst.

C.-- Logische semantiek en pragmatiek.

Bekijk dat geheel van verbonden tekens (het syntactisch aspect). Wanneer men nu met andere zinnen zou 'invullen' dan de zinnen, waarvan zij de syntactische weergave zijn, dan zou dat in een aantal gevallen lukken (juist uitkomen).

Semantiek, in de semiotiek, betekent dat men, van de syntactische tekens uitgaande, de zinnen zelf met hun betekenissen nagaat. Reden: de louter syntactische tekens betekenen van alles! -- Pragmatiek, in de semiotiek, betekent dat men nagaat met welke bedoelingen de zinnen uitgesproken (of gedacht) worden: hier, nl., het weerleggen van de beweringen der Godgelovigen.

Opm.-- "Epistemologische doorlichting".

'Epistemologie' betekent 'wetenschapsleer', een onderdeel van de gnoseologie (kennisleer).-- De gnoseoloog staat stil bij de vraag of, ja dan neen, de zinnen, die uitgesproken worden, waarheid bevatten (*EDM 32v.*).-- Wat wij nu gaan doen.

C.1.-- Theodicee.

Letterlijk: "verrechtvaardiging, verdediging, van God". De term, die een oeroude zaak aanduidt, komt van de Cartesiaan G.W. Leibniz (1646/1716). Het object van die tak van de godgeleerdheid (= theologie) is de verhouding "God/ kwaad": hoe bestaan en zijnswijze van God 'verzoenen' (d.i. het samen bestaan rijmen in één en hetzelfde 'zijn' (= totale en zelfs aaneen hangende werkelijkheid)) met het feit van het teleurstellende 'niets', d.i. het fysische en vooral het morele kwaad?

C.2.-- ‘Antilogia’ (‘kritiek’).

Zenon van Elea (*EDM 08*), de stichter van de ‘eristiek’, d.i. de logica en methodeleer, voor zover zij zich bezighouden met redetwistvaardigheid volgens streng logische regels, is bekend om zijn methode.

Hij gaat te werk als volgt.

1. Hij stelt de stellingen van zijn leermeester Parmenides voorop.

2.a. Eerste ‘antilogia’ (letterlijk: ‘tegenspreken’): de tegenstanders van Parmenides weerleggen, op hun wijze, diens stellingen.

2.b. Tweede ‘antilogie’: Zenon weerlegt de weerleggers (tegensprekers). Het gebeurt dat hij vaststelt dat “zij evenmin als hij” alles streng kunnen bewijzen. Wat Aristoteles heeft opgemerkt als een logisch proces, samengevat in de zinsnede “gij, tegenspreker/ tegenspreester, bewijst evenmin alles (= al uw beweringen, stellingen) als ik”. Korter: “jij evenmin als ik”.

Cf. *Cl. Ramnoux, Parmenide et ses successeurs immédiats*, Ed. du Rocher, 1979, 158ss. (*Techniques de formalisation*).

Sedert eeuwen en eeuwen redetwisten de mensen over de verhouding “God/ kwaad”. Niemand heeft ooit een ‘apodictisch’ (d.i. alle met rede begaafde mensen radicaal overtuigend) bewijs geleverd,-- noch van de zijde der Godgelovigen noch van de zijde der Godloochenenden. Een soort patstelling, dus.

C.3.-- *Stelling der mythologen.*

‘Mythologie’, hier, betekent “theologie buiten Bijbels verband, gesteund op mythische ervaring” (*EDM 05*).

Wellicht blijven de werken van *W.B. Kristensen* inzake de mythische theologie omtrent het kwaad in het heelal en in het mensdom de meest onthullende (*Verzamelde bijdragen tot kennis der Antieke godsdiensten*, Amsterdam, 1947;- *Inleiding tot de godsdienstgeschiedenis*, Haarlem, De Haan, 1980-3).

Hoofdstelling: de godheden der niet-Bijbelse religies, zelfs de hoogste, zijn “harmologie der tegengestelden”; zij zelf zijn, een mengsel (‘*harmonia*’, *ineenvoeging*; *EDM 72*) van goed (fysisch/ ethisch) en niet goed (fysisch/ ethisch); haar werkingen in de kosmos vertonen diezelfde mengeling:-

S.Paulus rekent die godheden tot de (voornaamste) “elementen van de wereld” (*EDM 01*), waarin hij niet al te veel betrouwen stelt, als Bijbels ingesteld mens. Die onzichtbare wezens zijn, voor een groot deel, verantwoordelijk voor het natuurgebonden en ook voor het aan vrijheid ontspringend kwaad.

Dus niet een of ander Opperwezen, waarvan enige kennis bestaat, bij Primitieven b.v. (denk aan het ‘Oermonotheïsme’ van Lang en Schmidt). Van dat Opperwezen beweert men, in radicaal Heidense middens, dat het niet verantwoordelijk is voor het kwaad in de kosmos. Wat één van de aspecten is, waardoor het boven de eindige, lagere godheden uitreikt,-- als ‘verheven’.-- Tot daar een Heidens standpunt.

C.4.-- Bijbelse stelling.

Wat het Oermonotheïsme aarzelend, tastend vat, dat rijst glashelder gevat op uit de *Bijbel* (EDM 51). Oudtestamentisch (Jahweh), Nieuwtestamentisch (H. Drie-eenheid) gezien: een Opperwezen staat boven iedere verdenking. Hoogstens duldt Jahweh, de H. Drie-eenheid het kwaad. Wel integendeel:

a. het immanente, in de schepping zelf ingebouwde, Godsoordeel (= ingreep van God),

b. het transcendente Godsoordeel (Gods ingrijpen, rechtstreeks, buiten het natuurlijke verloop der geschapen dingen) bevatten een correctief (wijziging ten goede) van het kwaad.

Denk aan de wraakroepende zonde, die nog binnen het kader van dit aardse leven gestraft wordt. Denk aan het Laatste oordeel, in een (verre) toekomst, waarbij God orde op zaken zal stellen.

C.5.-- Theodicee.

De wijsgerige theologie, een stichting der Vroeg-Griekse denkers, - “theologia fusikè”, theologia naturalis, ‘natuurlijke theologie’ (onderscheiden van de mythische en de Bijbelse) - kan het als volgt duiden.

1.-- De slagader der redenering.

Herlees - EDM-harm 84 - de tekst.

Eén enkel woordje ‘enkel’: “(VZ 2): Het kwaad kan enkel bestaan...”. Dat woordje zou eerst moeten door de Godloochenende bewezen worden.-- Welnu, het wordt gewoon vooropgesteld als een axioma,-- zonder bewijs. De atheïst omzeilt - bewust onderdrukkend/ onbewust verdringend - deze oervraag: “Zou bestaan en wezen van God toch niet ergens samengaan met het kwaad in de wereld?”. Zo nl. dat God toch goed en almachtig is.

Platonisch: de Godloochenende pleegt ‘para.frosunè’; hij/ zij denkt nevens de kwestie.

2.-- Argumentum ad hominem.

Wij nemen de atheïst bij zijn woord.-- Hij beweert twee dingen tegelijk:

a. God bestaat niet; **b.** het kwaad bestaat.

Wat de atheïst, gedurende die redenering, niet lijkt te vatten, is dat “het kwaad toch bestaat, ook indien God niet bestaat”. Die ‘toch’ ontsnapt hem.

Nadere precisering.

De geheime vooropstelling van voorzin 2 (“Met kwaad kan enkel bestaan indien ...indien ...”), is “Al wat is, heeft een voldoende reden (in zichzelf of er buiten)”. Het zgn. beginsel van (noodzakelijke en) voldoende reden of grond.

Aangezien, in de atheïstische hypothese, God niet bestaat en het kwaad toch bestaat, kan Hij niet in aanmerking komen - als (noodzakelijke en) voldoende verklaring - van (het ontstaan van) het kwaad.

Besluit: voor het feit dat het kwaad bestaat, in een godloos heelal, is een verklaring buiten God om noodzakelijk. Het kwaad heeft zijn oorsprong, dan ook, zonneklaar in het heelal zelf,-- niet in een God, die niet eens bestaat! -- Welnu, dat juist is de stelling van de Godgelovige.

Slotsom: “Indien gij, als godloochenaar, beweert wat gij beweert, dan volgt daaruit wat u weerlegt”. Antilogie van de antilogie!

3.-- De oorsprong van het kwaad.

Nemen wij nu de hypothese van het Godsgeloof.

(i) (On)bewust gaat de atheïst ervan uit dat enkel een soort bemoeizieke en zelfs ‘autoritaire’ God kan bestaan (*opm.:* wat ook heel wat Godgelovigen lijken voorop te stellen, als men ze bezig ziet).

Zo ‘n God verdraagt niet de zelfstandigheid (autonomie: zoals de modernen zo graag zeggen) in wat Hijzelf schiep. Zo’n ‘Opperwezen’- dat nog de onbewuste kentrekken draagt van de “kosmische elementen” (= de godheden der Heidenen) - moet voortdurend tussenkomen - een tuchtmeester gelijk - in het verloop en de structuur zelf van zijn schepping. O.m. in de vorm van het verhinderen van het fysische en, vooral, het ethische, aan de autonome wil ontspringend kwaad.

(ii) De uit die Heidense rest losgekomen Godgelovige, echter, beseft - vooral in het aangezicht van het kwaad - De autonomie van de schepping.

(a) Fysisch.

De niet-vrije schepping is, op haar wijze, zelfstandig. Denk aan de natuurwetenschappelijk vaststelbare wetmatigheden (*EDM 16:* fysicale toetsing): een steen, b.v., valt,-- ook wanneer toevallig iemand juist daaronder loopt.

(b) Ethisch.

Het vrij kiezende schepsel (*EDM--harm 83:* waardeoordelen) - in zijn vrijheid van kunnen (ook al is er geen vrijheid van mogen; *EDM 58*) - kan beslissen zowel buiten God om als tegen God in.

Gods dilemma.

'Dilemma' is een tweesprong (= men staat voor contradictorische keuzen (*EDM-harm* 82)). Ofwel sticht Hij, scheppend, fysisch zelfstandige en ethisch vrije wezens en, dan, kan noch mag Hij voortdurend tussenkomen ('interventionisme') ofwel sticht Hij fysisch onzelfstandige en ethisch onvrije wezens en, dan, is het resultaat een aantal onvrije, onderworpen wezens, in wie iedere zelfontplooiing onmogelijk is van meet af aan.

“Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten”.

De problematiek van de theodicee is overduidelijk in het lot van Jezus.

Hij incarneert, leeft als mens, treedt, na zijn investituur bij zijn doopsel in de Jordaan ("Dit is mijn welbeminde zoon"; versta: de vorst, die ik verkies als komend machthebber), op ... om de kruisdood, in een autonome - volgens de Bijbel aan Satan en andere "elementen van de kosmos" prijsgegeven - wereld, te sterven.

Gekruisigd ondergaat en doorleeft Hij de verregaande zelfstandigheid van de schepping. Hij slaakt een kreet: "Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij 'verlaten'?". Versta: "waarom hebt Gij mij aan de van u vervreemde autonomie overgelaten?".

Het antwoord van de Hemelse Vader daarop is, volgens de Schrift, de verheerlijking. Jezus toont zich als 'welbeminde zoon' (= vorst, machthebber, -- met, zonder of tegen de "elementen van de kosmos" in) én in de onderwereld ("nederdaling ter helle" of hellevaart) én op aarde (de verschijningen als verrezene) én in de rest van de kosmos ('Hemelvaart waarbij Hij zich, volgens de traditie, aan de 'kosmische' machthebbers toont).

Maar hiermee situeert de Bijbel de oplossing van het kwaad, voor zover het met een én goede én almachtige God samengaat, in het transempirische (transrationele). Cf. *EDM 17v.*

Ongelukkigerwijze is:

- (i) fenomenaal, d.i. in de onmiddellijk evidente gegevens, en
- (ii) zelfs rationeel, d.i. doorredenerend vanuit de evidente gegevens ...
- (iii) het domein van het transempirische met streng logische betogen moeilijk of zelfs niet bewijsbaar.

Zodat het een kwestie van antilogie en antilogie van de antilogie blijft: de ongelovige kan het feit der verheerlijking niet weerleggen en de gelovige kan het niet streng bewijzen.-- Reeds Zenon had het door: "gij evenmin als ik".

14.-- Harmologie: structuur/ verzameling - stelsel. (90/97)

Wij stonden stil bij de denkbeelden 'betrekking' (ontologisch en logistisch).

Nu komt een kapiteltje over de structuur - d.i. een netwerk van betrekkingen - en - wat daarmee samengaat - de verzameling en het systeem (stelsel).

Bibl. st.: *D. Nauta, Logica en model*, Bussum, 1970, 175vv..

De structuur - aldus dat werk - is het totaal (geheel) of het gehele netwerk van betrekkingen tussen elementen.-- Voegen wij daar zelf, onmiddellijk, aan toe: de elementen van een loutere verzameling of van een systeem (stelsel).

Het begrip "gemeenschappelijke eigenschap".

Een veelheid kan tot eenheid gebracht worden wanneer zij bestaat uit elementen (veelheid), die minstens één gemeenschappelijke kentrek vertonen (eenheid). Of anders uitgedrukt: elementen, die zeker niet-identisch (verschillend/ gescheiden) zijn, maar die wel, in zekere zin, identisch zijn, doordat zij één en dezelfde (groep van) kentrekken vertonen. Analogie, dus, d.i. het feit dat zij deels identisch, deels niet-identisch zijn.

Distributieve en collectieve structuur.

Men zou ook kunnen zeggen: metaforische en metonymische structuur (*EDM 24; herlees a.u.b.*).

Zeggen wij dat, zodra er betrekking is, er minimale en wezenlijke (= essentiële) structuur is. 'Netwerk' heeft een minimum - de betrekking tussen twee elementen en een - eindeloos - uitbreidbaar maximum, natuurlijk.

Opm.-- Een zeker taalgebruik - in welbepaalde wetenschappelijke en wijsgerige middens - inzake 'structuur' gebruikt die term in de striktere zin van "vaste (onveranderlijke, 'invariante') betrekkingen. -- Goed om weten.

1.-- *Distributieve structuur.*

'Distributief', van het Latijn 'distribuere', verdelen.

Het best spreekt tot onze geest het wiskundig model. Met name: in de wiskunde kan men de uitdrukking " $ax + ay + az$ " vervangen door " $a(x + y + z)$ ". Men ziet dat de gemeenschappelijke term 'a' gespreid, verdeeld, is over de drie onderscheidbare termen. Dit is een glasheldere verduidelijking van het denkbeeld 'spreiding' (over een veelheid).

'Eenderheid'

Eén van de kentrekken van de spreidingsstructuur is 'omwisselbaarheid' of eenderheid. De 'a' uit de drie uitdrukkingen 'ax', ay, az is juist dezelfde.

En convertibel (omwisselbaar, eender). -- Zo kan men - om Husserl's voorbeeldje weerom aan te halen (*EDM 38: het identische algemene*) - het rood, gespreid (verdeeld) over alle (mogelijke) relde dingen, voor zover het louter rood is, omwisselen. Dat rode is, immers, identisch op zich genomen.

Enkele applicatieve modellen.

Wie bekend is met reukwerk en parfums, weet wellicht dat, voor echt sexy vrouwen, muskusgeur, eigen aan de Tibetaanse bergbokken, seksueel prikkelend werkt,-- dat, voor echt sexy mannen, latex van de heveaplant (waaruit men rubber produceert), eveneens seksueel prikkelt,-- dat, wanneer men zich heeft overgeleverd aan één of allebei voornoemde geuren, mentha piperita, het aroma van pepermunt, kalmerend werkt. De drie geuren verschillen, dus, grondig; toch zijn het alle drie 'geuren': geur (hevea, muskus, -- meha piperita),-- net zoals a (x, y, z).

Distributieve structuur.-- Wie bekend is met de recentere natuurkunde, weet dat energie, massa en lichtsnelheid drie natuurkundige (fysicale) werkelijkheden zijn, die, hoe samenorend ook, sterk onderscheidbaar zijn. Dus n (energie, massa, lichtsnelheid). Weerom: distributieve structuur.

Kijk op de markt: een jong verkoopstertje biedt een jongeman een jong plantje te koop. Dus jong (verkoopstertje, jongeman, plantje). Distributief.

Opm.-- Platon, reeds, merkte op dat 'alle' een 'geheel' (in zijn betekenis) uitmaakt. De middeleeuwse scholastici (800/1450) heetten een verzameling 'omne' (letterlijk: iets dat alle elementen omvat).

2.-- Collectieve structuur.

'Collectief' betekent 'gezamenlijk'. Solidair.-- Neem een goudvliegje: alle onderdelen van dat lieve insectje verschillen onderling - pootjes, vleugels, rompje, borstkasje e.d. - maar samen - gezamenlijk, solidair, 'collectief' - vormen zij de ene goudvlieg.

Opm.-- Niet-eenderheid.

In tegenstelling tot de elementen van een verzameling zijn de elementen van een systeem niet-eender, althans niet altijd. Verre van.

Enkele applicatieve modellen.

De geuren - hevea, muskus,-- mentha piperita -- zijn, collectief, één systeem: de gezamenlijkheid der sterk verschillende geuren werkt collectief eerst prikkelend, daarna kalmerend.

Als elementen van de ‘verzameling geuren’ zijn zij eender; als elementen van een volgordestelsel zijn zij erg niet-eender: de eerste twee werken hetzij vrouwelijk hetzij mannelijk prikkelend, het laatste werkt in omgekeerde richting. Dus: hevea (prikkelend) x muskus (prikkelend) x mentha piperita (kalmerend).

Wie kent Einstein’s natuurkundige formule niet “ $E=mc^2$ ” (energie is de massa, vermenigvuldigd met het vierkant der lichtsnelheid)? Als louter in de natuurkunde thuishorende elementen zijn energie, E, massa, m, en lichtsnelheid, c, eender. Als elementen in het algehele systeem der natuur, echter, zijn zij verre van eender. Wat in de Structuur der natuurkundige formule uitgedrukt wordt -- waarin men de tekens E, m, c^2 - niet zomaar mag omwisselen.

Het jonge meisje dat jonge plantjes aan de man brengt, is een systeem, het verkoops- en koopsysteem -, waarin de elementen - meisje, plantjes, jongeman - absoluut niet eender, omwisselbaar zijn. De sociale rol, immers, van verkopen en kopen verschilt grondig en de rol van het verkoopbare product verschilt van de akten van verkopen en kopen.

Opm. -- Reeds Platon merkte het verschil op tussen ‘alle’ en ‘geheel’ en de scholastiek had een eigen benaming voor collectief, nl. ‘totum’, een stel dat een samenhang vertoont.

Toepassing: de uitdrukking “alle mensen” b.v. verschilt nog al wat van de uitdrukking “de gehele mens” en, zelfs, van de uitdrukking “de gehele mensheid”.

Algemeen besluit:

(1) In de verzameling is de gemeenschappelijke eigenschap wel gespreid, maar identisch en meteen, algemeen.

(2) In het stelsel is de gemeenschappelijke eigenschap niet gespreid over losse elementen, naar is zij “het cement ervan”, identisch voor alle onderdelen (hyposystemen, subsystemen) is de collectief gedeelde structuur (netwerk), die, meteen, op gedeelde wijze, algemeen is.-- Identisch-algemeen in beide gevallen, maar op andere wijze (distributief, collectief). Ziedaar zo klaar mogelijk, gelijkenis en verschil van beide.

Opm.-- Men ziet nu; dat de metafoor op de verzameling steunt en de metonymie op stelsel. Wat in de metaforische en de metonymische synecdoche (*EDM 23v.*) overduidelijk blijkt.

Gevolg: men kan zeggen dat de verzameling gekenmerkt wordt door een metaforische structuur en het systeem door een metonymische structuur.

Opm.-- Het Antiek-Griekse getalbegrip.

Een verzameling is een aantal (elementen), die gebeurlijk in een getal uitdrukbaar zijn. Staan wij, even, stil bij *Eukleides van Alexandria* (-323/-283; *EDM 01*), in de dertien boeken van zijn *Elementen van meetkunde*. In de boeken 7/9 behandelt hij de getal-wiskunde (arithmètika).-- Zijn axiomatisch-deductieve methode getrouw begint hij met definities (begripsbepalingen).--

a.-- De eerste: “Eenheid - in het Grieks ‘monas’, monade - is datgene volgens hetwelk ieder zijnde één (enig) geheten wordt”. -- Dat heet, nu, ‘element’ (althans in wiskundige taal).

b.-- De tweede: “Getal(vorm) - arithmos, getalvorm, omdat de Antieke Grieken ieder getal meetkundig zagen (*EDM 31: meetkundige vorm is niet ontologische wezensvorm*) - is de verzameling - plèthos, menigte, stel, verzameling - die door de samentelling van de eenheden (‘monaden’) ontstaat.

Let op: ‘samentellen’ is, tegelijk, zeker in Paleopythagoreïsche zin, “een meetkundige figuur, een configuratie, vormen”. Gevolg: in het Antieke Grieks is ‘getal’ pas toepasselijk op meer dan één monade (eenheid). ‘Getal’ is steevast een verzameling (en meetkundig stelsel) van minstens twee elementen.

Bibl. st.: *Fr. Krafft, Geschichte der Naturwissenschaft, 1 (Die Begründung einer Wissenschaft von der Natur), 319.*

Besluit.-- De twee begrippen - verzameling, systeem - lopen, op wiskundige wijze - getalwiskundig (verzameling) en ruimtewiskundig (systeem als meetkundige vorm) - ineen.

De huidige systeemkunde (systematologie).

Het begrip ‘verzameling’ is, dankzij de ‘nieuwe’ wiskunde, gewoonlijk duidelijk gekend. Wat niet het geval is met de ‘systemenleer’. Daarom een korte toelichting.

1954: Stichting van the Society for General Systems Research.

Ludwig von Bertalanffy (1901/1972), Kenneth Boulding (economist-socioloog), Rapoport e.a. zijn de stichters van een organisatie ter bevordering van vorsingswerk (‘research’) inzake systemen allerhande.

Bibl. st.: -- *F.E. Emery, ed., Systems Thinking (Selected Readings) Harmondsworth/Baltimore, 1969-1;*

-- *P. Delattre, Système, structure, fonction, évolution (Essai d’analyse épistémologique), Paris, 1971;*

-- *D.D. Ellis/ Fr.J. Ludwig, Systems Philosophy, Englewood Cliffs, N.J., 1962.*

-- Bijzonder inspirerend-ontologisch gesproken is *Leo Apostel e. a., De eenheid van de cultuur (Naar een algemene systementheorie als instrument van de eenheid van ons kennen en handelen), Meppel, 1972* (wiskundige, communicatieve en kunstactiviteiten worden systeemleerstellig geduid).

Opm.-- *L. von Bertalanffy, Robots, Men and Minds* (Psychology in the Modern World), New York, 1967, 61, zegt:

a1. de organisatiebehoefte eigen aan onze ingewikkelde productieprocessen (b.v. mens-machinesystemen, bewapeningsonderzoek),

a2. *N. Wiener, Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the machine*, New York, 1948-1,

b. L. V. Bertalanffy, 1930+, die zoekt naar een algemene systemenleer, liggen aan de oorsprong van een algemene systemenleer.

Opm.-- Reeds *Aristoteles, Polit.*, V, 5, gebruikt een soort cybernetische taal: een grondwet b.v. heeft aan 'telos' (doelgerichtheid), maar kan afwijken ('par.ek.basis'), doch ook teruggekoppeld worden ('rhythmosis', 'ep.an orthosis'). Cf. *O. Willmann, Gesch. d. Id.*, III, 1035.

Typologie.-- *D. Nauta, Logica en model*, 173v., onderscheidt drie peilen inzake systeem.

1.-- 'Concrete' stelsels.

Een kristal (fysicaal), een levend organisme (biologisch), een fabriek (culturologisch).

2.-- 'Conceptuele' systemen.

Alle abstracties,-- constructies van onze geest (o.c.,175), zoals b.v. schemata (*EDM* 39) van concrete systemen (een atoommodel, weergave in geest en op papier van het concrete atoom), het schema van een leerplan,-- een wiskundige punten-verzameling, -
- een logisch geconstrueerd getallenstelsel.

3.-- 'Formele' (of taal)systemen.

Programmeertalen voor computers,-- de hele logistiek (logische calculus (*EDM--harm* 80) of een onderdeel ervan. Het is duidelijk dat, met zo'n schema, een algemene systemenleer geschetst is.

Opm.-- Wat verstaat Nauta onder 'formeel'? Iedere taal (= tekenstelsel), waarin

(1) van concrete werkelijkheden

(2).1 een begrippelijke (conceptuele) weergave (reconstructie)

(2).2 symbolisch weergegeven wordt,

heet Nauta e.a. "een formeel of talig systeem". Daarin zijn de betrekkingen (*EDM--harm* 80vv.), resp. structuren 'syntactisch' (*EDM--harm* 84) weergegeven.

Opm.-- 'Formeel' ontologisch, is veel breder: iedere 'forma', wezensvorm, is een 'formeel' aangelegenheid.

Terloops: de term ‘geformaliseerd’ i.p.v. ‘formeel’ is, o.i., duidelijker. Een geformaliseerd systeem bevat **(a)** een tekenstelsel, **(b)** dat axiomatisch-deductief (waarover later) geordend is.

Doelgericht stelsel.

Eén der types van systeem is het teleologisch stelsel.

Beginnen wij met de Antiek-Griekse term ‘archè’, principium, dat wat iets beheerst (‘beginsel’, ‘principe’).

Indien iets door iets beheerst wordt, dan dient men met dat beheersende ‘element’ rekening te houden,-- zowel inzake kennis ervan als inzake omgang ermee.

Teleologisch wordt een beginsel, wanneer het de ‘praxis’, de activiteit in haar verloop beheerst. Zeggen wij maar: ‘regelt’. Dit ‘regelingsmechanisme’ is de kern van de doelgerichte systemen, die door hun ‘beginsel’ naar een doel ‘gestuurd’ worden. Wat ons in de nabijheid van de stuurkunde (cybernetiek) brengt.

Appl. model.-- Een schoolklas.

Dit systeem bestaat uit de leerkracht(en), de leerlingen, het lokaal, de klassikale infrastructuur (bord, krijt,-- lessenaars,-- boeken, enz.). Het wordt beheerst door één denkbeeld: leerlingen cultureel vormen. Het doel bepaalt, voordat het verwezenlijkt wordt, in de vorm van het resultaat, de gehele klassikale activiteit en haar verloop.-- Het is m.a.w. een doelgericht stelsel.

Doelgerichte orde(ning).

EDM-harm 72vv. gaf ons een benaderend inzicht in het denkbeeld ‘ordenen’.

Bibl. st.: *D. Mercier, Métaphysique générale (Ontologie)*, Louvain/ Paris, 1923-7, 536.

De tekst van de grote Neoscholasticus zegt: “ordenen is:

(i) gegevens het ene na het andere nemen en

(ii) ze plaatsen (*opm.*: situeren) volgens éénzelfde eenheidsbeginsel (...). De orde(ning) is de eenheid in de veelheid of, nog, de eenheid in de verscheidenheid.

Mercier stapt dan onmiddellijk over naar doelgericht ordenen: “De orde is de plaatsing (*opm.*: schikking) zo dat verschillende gegevens zich, elk, op hun plaats bevinden en aan hun respectieve (*opm.*: ieder onder hen eigen) bestemming beantwoorden.

Korter: orde is de nauwkeurige schikking van gegevens volgens de betrekkingen die hun doel hun oplegt”. (*O.c.*,539).

Men zegt ook wel ‘functionele’ betrekkingen (die de functie of rol in het bereiken van het doel(resultaat) waarmaken). ‘Functionele systemen’ zou, dan ook, een goede term zijn.

Organische (organismische) stelsels.

Opm.-- De Duitse Historische school.-- F.K. von Savigny (1779/1861; jurist), de stichter;-- K.F. Bekker (bekend om zijn *Organismus der Sprache* (1827-1; 1841-2), Jakob Grimm 1785/1863; met zijn broer Wilhelm stichter van de Germaanse filologie) Leopold van Ranke (1795/1836; leidende figuur in de Duitse XIX-d'eeuwse geschiedschrijving.

Deze school stelt - i.p.v. het onhistorisch (versta: niet-traditiegetrouw) denkend Verlichte Rationalisme (*EDM 41*) het denkbeeld 'leven' (i.p.v. het Rationalistische 'begrip') - vooral als "levend organisme" - centraal.

Zij huldigt een organisch wereld- en levensbeeld (men zegt nu ook 'organismisch'). Zij definieert:

(1) de verzameling beheerst het singuliere element (of het particuliere gedeelte ervan)

(2) meer nog: het stelsel beheerst de afzonderlijke gedeelten.

Welnu, in de zienswijze van die school, is de verzameling, resp. het systeem (de totaliteit) het doel dat een 'organische' werkelijkheid 'definieert' ('bepaalt', 'beheerst'),-- of deze organismische realiteit nu een rechtssysteem, een volk, een cultuur, een taal, een sprookje, een historische beweging of wat ook zij.

Opm.-- Behalve de duidelijk Romantische achtergrond loopt deze opvatting parallel met de systementheorie van L. Apostel e.a. (*EDM-harm 94*).-- Analoot met een biologisch organisme is een cultuurorganisme teleologisch.

L. v. Bertalanffy, *Robots and Minds*, 53/115, zet zich, met de Duitse Historische school, af tegen het mechanisch model (toonbeeld), ontsprongen aan de Verlichting.

"*Toward a New 'Natural Philosophy' (The Open System of Science)*" luidt zijn titel.

Het 'nieuwe' wetenschappelijke gezichtspunt - aldus v. Bertalanffy - is: de wereld-(helel) "as organization", als georganiseerd geheel.

Hierbij legt hij de nadruk op het begrip "organized complexity" (geordende ingewikkeldheid) (O.c.,58).- Alle peilen van werkelijkheid en wetenschap vertonen zoiets: het atoom (fysicaal), het levende wezen (biologisch), de psychosociale massafenomenen (eigen aan onze huidige cultuur) (cultureel).

Enige uitweg - aldus v. Bertalanffy - een echt algemene, alle niveaus omvattende systeemleer. Cf. o.c., 61ff.. Daarbij herhaalt hij het onderscheid tussen mechanistisch (eigen aan de cybernetiek) en organisch systeem (wat hij heel nadrukkelijk voorstaat).

Opm.-- Verzameling en stelsel in de grote traditie.

Wij noteerden het al. Maar, even, wat meer uitleg.

A.-- De ideeën ‘alle’ en ‘geheel’ bij Platon.

Verbanden (gelijkenissen of samenhangen) spelen in het Platonisch denken een hoofdrol.

A. Guazzi, *Le concept philosophique de ‘monde’*, in: *Dialectica* 57/58, Neuchâtel (CH), 1961, 89/107.

Steller gaat uit van de vraag “Is ‘kosmos’, wereld, bij Platon, een idee?”. Platon liet geen uitdrukkelijke bevestiging terzake na, maar, aangezien zijn kosmologie (heelaltheorie) een ‘fysische’ (natuurfilosofische) heruitgave is van zijn ‘dialectiek’ (= methode), kan het bevestigd worden.

De ‘idee’, bij Platon, is het vooraf bestaand patroon, dat een veelheid van fenomenen één maakt: hoe onderscheiden ook, alle madeliefjes in de natuur vertonen éénzelfde grondpatroon, waardoor zij samen te vatten zijn. Dat patroon is de idee ‘madeliefje’.

Guazzo vertrekt van *Platon*’s harmologie: de ideeën ‘alle’ (denk aan “alle mensen”) en ‘geheel’ (zo b.v. “geheel de mens”) zijn, in de grond, gelijkwaardige ideeën. Want zij betekenen “alle delen” (in Platonische zin: alle elementen, alle onderdelen; dialoog *Theaitetos* 205a).

Meer nog: het éne (al wat eenheid vertoont) is niet denkbaar zonder de ‘delen’ (elementen, subsystemen) en, omgekeerd, de ‘delen’ zijn ondenkbaar zonder de eenheid, het ‘éne’. Aldus *Platon* zelf, in zijn *Parmenides* (passim, d.i. doorheen de hele tekst).

Opm.-- Dit wordt bevestigd door *E.W. Beth*, *De wijsbegeerte der wiskunde (Van Parmenides ut Bolzano)*, Antw/ Nijm., 1944, 29/56 (Plato), waar de ‘stoicheiosis’, elementatio, letterlijk: ‘delenanalyse’, ter sprake komt, die niets anders is dan een verzamelingen- en systemenleer avant la lettre.

B.-- De scholastische leer terzake.

Lahr, *Logique*, 493, zegt:

(i) het algemene begrip (“alle mensen”) is te onderscheiden van het collectieve begrip (“geheel de mensheid”).

(ii) O.c., 499: de indeling (typologie) is tweevoudig.

a. Men kan een ‘omne’ (“alle exemplaren”) logisch indelen.

b. men kan een ‘totum’ (“het gehele exemplaar”) ook indelen, maar ‘fysisch’, -- denk aan de onderdelen van een plant.

Opm.-- Zoals gezegd: de behelzing steunt, gedeeltelijk, op de verzameling en het systeem. Cfr *EDM-harm* 83. “Indien verzameling/ systeem, dan behelzing“. -- Cfr *EDM* 25 (*synecdoche*).

15.-- Harmologie : teken(symbol) en model. (98/105)

Beginnen wij met de namen.-- Tekenleer, 'semantologie', 'semasologie' duiden de algemene tekentheorie aan.-- EDM--harm 81 weten wij dat de namen 'semiotiek' (Peirce, Morris) en 'semiologie' (de Saussure en de Structuralisten) gangbaar zijn.

De drie semiotische aspecten.

Men kan een teken of symbool drieledig bekijken:

a. syntactisch (EDM--harm 84v. ; 94 (geformaliseerd denken):

b.1. semantisch (EDM--harm 85) en

b.2. pragmatisch (EDM--harm 85).

Geven wij een humoristisch voorbeeldje om deze drie aspecten goed onthoudbaar te maken.

a. Syntactisch.

Wellicht vernam men ooit iets omtrent de ongewone West-Vlaamse priester Van Haecke. Op zekere dag combineerde hij uit de naam van een priester, 'Faict' geheten, volgend Latijns zinnetje: "Faict ficta facit" (vertaald: "Faict begaat ingebeelde dingen").

Syntaxis der letters: de verzameling 'ficta' en 'facit' heeft dezelfde elementen als 'Faict', een naam met vijf letters, door Van Haecke gewoon verplaatst (tot een andere configuratie gemaakt). Een typisch 'combinatorische' (elementen verbindende) activiteit. - Tot daar de zin op zichzelf.

b.1. Semantisch.

Men kan deze combinatoriek ook in het leven situeren ('Sitz im Leben'). De zin "Faict houdt zich bezig met ingebeelde zaken" slaat, mogelijk, op de - volgens Van Haecke's oordeel ingebeelde - activiteiten van Faict. Die zin geeft een werkelijkheid weer buiten de zin zelf. Hij bevat een beschrijving, ja, een waardeoordeel.

b.2. Pragmatisch.

Nog steeds de 'Sitz im Leben', maar nu anders: welke bedoeling had Van Haecke met het formuleren van die zin? Welk resultaat beoogde hij? Wellicht wilde hij degenen die het woordspel vatten, doen lachen (humoristische pragmatiek). Of hij wilde kritiek uitoefenen op Faict's zielzorg (ziel-zorgerlijke pragmatiek). Ook dat situeert zich buiten de zin zelf.

Opm.-- Een zin is een samengesteld teken: meteen hebben wij de drie aspecten die ieder teken hebben kan.

Syntactiek.

De betrekkingen (EDM--harm 77;80) tussen de elementen van een teken, inwendig, en tussen tekens onderling, uitwendig, zijn het object van de syntactische semiotiek.-- Zo onderscheidt men 'synctategorematische' (onvolledige) en 'categorematische' tekens.

De naam van een persoon b.v. is, alleen, zonder enige bijvoeging, een volledig teken ter aanduiding van iemand. Een onvolledig teken werkt pas echt, indien het samen met andere tekens gedacht wordt: zo de voornaam en familienaam in een volledig adres (met straat, straatnummer,-- gemeente, gemeentenummer,-- desnoods aanduiding van de naam van het land).

Het Structuralisme.

-- Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1931-3 (1916-1);

-- J.M. Broekman, *Structuralisme* (Moskou/ Praag/ Parijs), Amsterdam, 1973;

-- O. Ducrot e. a., *Qu'est-ce que le structuralisme?*, Paris, 1968.

--- Wat betreft de Structuralistische theorie, omtrent de syntaxis: *Rol. Barthes, Eléments de sémiologie*, in: *Communications (Recherches sémiologiques)*, Paris, 1964 (No. 4), 114/140 (*Syntagme et système*).

Zelf definieert *de Saussure* zijn 'sémiologie' als volgt: "une science qui étudie la vie des signes au sein de la vie sociale" (een vakwetenschap, die het leven der tekens bestudeert binnen het kader van het maatschappelijk leven). Cf. *Cours*, 33.

Teken definieert hij als volgt: "Le signe linguistique unit non une chose et un nom, mais un concept et une image acoustique" (het talig teken verbindt niet een ding en een naam, maar een begrip en een akoestisch 'beeld'). Voor de Saussure is het hele teken - "le signifié" (dat wat het akoestisch teken bedoelt, nl. het begrip) en "le signifiant" (het akoestische teken) - een mentaal of psychisch iets (*Cours*, 98).

Opm.: De omgangstaal heet 'teken' het akoestisch, d.i. voor het gehoor (innerlijk of uitwendig) hoorbaar teken - b.v. het woord 'boom' -. De Saussure, echter, heet 'teken' én het woord én het begrip samen. Zo b.v. 'boom' (het woord) en het begrip, dat daaraan beantwoordt (het concept 'boom').

Besluit: voor de Saussure speelt het leven van de tekens, binnen een samenleving, zich heel en al af in de psyché (het ziele leven).-- Wat wij goed behoren te noteren.

Betrekkingen: syntagmatische en associatieve.

Cours, 170ss. (*Rapports syntagmatiques et rapports associatifs*).-- De Saussure's semiologie is wezenlijk een toegepaste betrekkingleer. Toegepast nl. op de rechtstreekse en de zijdelingse 'rede' (taalgebruik).

A.-- Het syntagma.

Letterlijk (in het Antieke Grieks): "bijeengevoegd iets". -- De Saussure bedoelt de lineaire volgorde der woorden-en-denkebeelden.

Hij heet dit “de ketting(keten) van het taalgebruik”.

Een talig syntagma bestaat uit minstens twee eenheden (elementen). Zo b.v. ‘re-lire’ (herlezen); “contre tous” (tegen allen); “la vie humaine”(het menselijke leven); “Dieu est bon” (God is goed); “s’ il fait beau, nous sortirons” (indien het weer goed is, dan trekken wij erop uit).

Een talige term - b.v. ‘bon’ (goed) - krijgt maar ‘waarde’ binnen zo’n syntagma’s (syntagmata), als “Dieu est bon” (God is goed), doordat hij tegengesteld is aan wat voorgaat en wat volgt.

Daarop steunt de fameuze theorie der Structuralisten dat een teken maar betekenis krijgt binnen tegengestelden. -- Wij bevinden ons stevast in volle betrekkingleer.

B. -- De associatie.

Noteren wij dat andere Structuralisten, i.p.v. ‘associatieverband’, van ‘paradigmatisch verband’ spreken (‘paradigma’; cfr *EDM 36 (andere betekenis)*).-- De Saussure situeert zich nu buiten de ‘rede’ (taalgebruik).

De betekenisverwante woorden (‘akoestische beelden’ zegt hij) verbinden zich (‘associatie’) in het geheugen onderling. Zo ontstaan groepen.

Zo b.v. zal het woord ‘enseignement’ (onderwijs) onbewust - het Structuralisme is, hier, verwant met de dieptepsychologie - een menigte andere woorden oproepen: ‘enseigner’ (onderwijzen); ‘renseigner’ (inlichten). Of ook: ‘armement’ (bewapening), ‘changement’ (verandering). Of nog: ‘éducation’ (opvoeding), ‘apprentissage’ (leerproces).

Besluit: al deze woorden, in het associatief verband, hebben iets gemeenschappelijks.-- Ziedaar de structurele theorie inzake taalgebruik in een notendop.

Semantiek.

De betrekkingen (*EDM-harm 77; 80*) tussen wat, in de omgangstaal, teken heet en dat wat erdoor, mentaal of extramentaal (buiten ons zieleleven), betekend wordt, zijn het voorwerp van de logische semantiek. Als men wil: de verhouding ‘teken/ betekende’. Wat verschilt van ‘signifiant/ signifié’, hierboven. Let dus goed op.

G. Frege (1848/1925; Duits wiskundige) voerde het koppel “Sinn/ Bedeutung” in. ‘Zin’, in zijn betekenis, is de ken- en denkinhoud (begrip). Zo b.v. ‘morgenster en ‘avondster’ (twee ‘zinnen’, begrippen). (Het) aangeduide: in Frege’s taalgebruik, is dat wat door het begrip ‘aangeduid’, ‘bedoeld’ wordt. Hier, in dit geval, de planeet Venus (én morgen- én avondster).

Opm. -- Merk op dat in het gegeven voorbeeld het koppel “inhoud/ omvang” (*EDM* 29) niet helemaal opgaan: de inhoud ‘avondster’ slaat op Venus in een andere positie, kosmologisch, dan Venus’ positie als ‘morgenster’. Klassiek-logisch gaat het hierbij om twee inhouden en twee omvangen.

Opm. -- Men hoort wel eens zeggen: “Tekens zijn geen ‘werkelijkheden’, maar zij duiden wel ‘werkelijkheden’ aan”.

Omgangstalg is dit juist. Maar, strikt ontologisch, moet daarbij opgemerkt dat ook het teken - al was het louter psychisch, zoals ‘le signe’ van de Saussure - een type van ‘werkelijkheid’ is, nl. de psychische ‘werkelijkheid’ b.v. (die niet-niets is). Cfr *EDM 10*.

Een semantische definitie.

J.H. Walgrave, Rond het probleem van de symboliek, in: *Tijdschr. v. Philos.*, 1959: 2, 298/316, heeft het over *Suzanne K. Langer, Philosophy in a New Key*, Harvard Univ. Press, 1957-3 (werk dat handelt over de vernieuwde belangstelling voor zinnebeelden, in de breedste betekenis van dat woord, in de filosofie). Walgrave brengt de algemeenste definitie ter sprake: “Een concrete voorstelling die - door haar gekend-zijn - het bewustzijn overvoert naar de kennis van iets anders (...)”. (A.c.,299).

Twee opmerkingen:

(i) deze definitie herinnert sterk aan één der betekenissen van ‘symbool’ (= zinnebeeld), zoals dat woord b.v. in de religies gebruikt wordt. Zo b.v. is een godsbeeld het ‘teken’, zinnebeeld, symbool, dat het bewustzijn van de gelovige Primitief ‘overvoert’, naar de kennis van “iets anders”, nl. een transempirische, transrationele werkelijkheid.

Cfr *EDM 18*. Immers, in het bewustzijn van de Primitief, die zijn religie een beetje kent, is het beeld “de godheid die er zicht- en tastbaar in aanwezig is, ofschoon zij zelf onzichtbaar, ontastbaar blijft”. “In en tegelijk boven” de fenomenale werkelijkheid.

(ii) Walgrave zegt ‘concrete’ (voorstelling).-- Alsof een abstract teken uit de wiskunde of de logistiek niet ook “het bewustzijn overvoert naar iets anders” nl. de ken- en denkinhoud die eraan beantwoordt (*EDM-harm 80vv.*).

Besluit: wij laten ‘concrete’ wegvallen, en de definitie is juist, behalve de term ‘voorstelling’. Een wegwijzer is geen voorstelling. En toch is hij een teken. -- Dus: “iets dat naar iets (anders) verwijst” zal een degelijker definitie zijn,-- een ontologische definitie, die met de term ‘iets’, ‘iets anders’ e.d. werkt (*EDM 10*).

Eén toepassing.

Keren wij, even, terug naar de semiologie (tekentheorie) van de Saussure (*EDM-harm 99*): én het (akoestisch), ‘beeld’ (praktisch: het gebruikte woord) én het begrip horen samen. Waarom? Waardoor, liever? Doordat zij naar elkander verwijzen, ook al is dit binnen de psyché (het ziele-leven).

Peirce’s tekenleer.

Gesitueerd in een echt algemene leer omtrent het teken, wordt een drieledigheid “denk-, spreek- en schrijfteken” vooropgesteld.

i. Het begrip (met wat daarmee samengaat, zoals een ‘beeld’ in de ver- en inbeelding) is - voor Peirce - op zich reeds een teken.

ii.a. Het talige teken of woord is het tweede teken.

ii.b. Het geschreven talige teken is weerom een teken.

Zij verwijzen naar elkander. Want “iets verwijst naar iets”, “zet op weg naar”.

Weerom de behelzing (EDM--harm 80, 83).

Wij zeiden: er is veel gediscussieerd omtrent ‘implicatie’. Zou het niet zijn doordat men niet inzag dat de behelzing slechts een andere vorm van ‘teken’, d.i. verwijzing, op weg zetten naar, is?

(i) Reflexief.-- “a behelst (impliceert of verwijst naar) a”.

(ii) Niet-reflexief.-- “De delen (elementen,-- in Platonische taal) behelzen, verwijzen naar het geheel (verzameling of systeem) en omgekeerd”. -- Zo ordenen wij de gegevens. Identitief, d.i. reflexief, (totaalidentisch) of niet-reflexief (deelidentisch, analoog).

De tropologische duiding.

Hernemen wij EDM 20vv..

(i) *Metafoor*; “Kolonel A., in Atjeh, vocht als een leeuw”. “Hij was er als een leeuw”. Onder verstaan: indien men weet hoe hij vocht en ook indien men weet hoe een leeuw te werk gaat, dan “vocht hij als een leeuw” (vergelijkende, d.i. gelijkenissen bloot trekkende implicatie). Beide samen gedacht - A., de kolonel, en de leeuw, impliceren een gelijkenis. Waarop de metafoor steunt. Maar dan is A ‘teken voor’ (verwijzend naar) de leeuw (en omgekeerd).

(ii) *Metonymie*.-- “Het eten van appels veroorzaakt mede gezondheid”. Of “(...) is mede oorzaak van gezondheid”. - Al wie het verband tussen eten van appels en gezondheid snapt, ziet dat het eten van appels samenhang impliceert. Dit is: ernaar verwijst als een teken.

(iii) *Synecdoche*.-- “Appels (= een appel) zijn gezond”. Wie ziet dat ‘alle’ appels er ‘juist één’ (als exemplaar) impliceert (er teken van is en dus ernaar verwijst)? En omgekeerd.

Wie ziet niet in dat ‘alle’ delen van het huis van verkoop ook, als onderdeel, de ‘drempel’ behelzen,-- er dus naar verwijzen, er ‘teken’ voor staan? En omgekeerd?
Weerom: hetzij gelijkenis hetzij samenhang.

Besluit.-- Een teken is ofwel metaforisch (verzamelend,-- o.g.v. distributieve gelijkenis) ofwel metonymisch (verstelselend,-- o.g.v. collectief verband); ook: synecdochisch (mede-betekenend in de vorm van gelijkenis tussen elementen van een verzameling of in de vorm van samenhang tussen de onderdelen van een systeem).

Teken en structuur.

Dit brengt ons naar *EDM-harm 90*.-- Een teken verwijst naar, - behelst - de betrekking m.a.w., tot iets (anders) hetzij in de vorm van de distributieve structuur hetzij in de vorm van de collectieve structuur.-- Wij bevinden ons te midden van een traditionele betrekkingssleer.

De landkaart en de wegwijzer.

Wie de twee voorgaande bladzijden te ‘abstract’ vindt, neme een toepassing.

(a) Een landkaart is een metaforisch (op gelijkenis steunend) teken van het landschap dat erop is ‘afgebeeld’.

(b) Maar een wegwijzer is een metonymisch teken: hij steunt niet op gelijkenis, maar op samenhang. Hij verwijst naar een reisdoel dat hij ‘aanduidt’, -- “waarnaar hij, als een goed teken, verwijst”.

Opm.-- Een zeker taalgebruik heet het metaforisch teken ‘iconizerend teken’, terwijl het metonymische teken ‘indicierend’ (indicatief) teken heet.

Modeltheoretisch

Het (onbekende) origineel - onderwerp in het oordeel (*EDM 67*) - behelst (impliceert), bij vergelijking van de twee, het (bekende) model - gezegde in de zin.

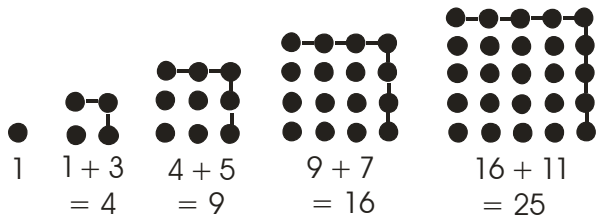
En omgekeerd.-- Het model echter, is tweevoudig: metaforisch (op gelijkenis gesteund) model of metonymisch (op samenhang gesteund) model. Maar dan is het model tweevoudig ‘teken’ en verwijst het naar zijn (tweevoudig) origineel. En omgekeerd.-- Of het teken is een synecdochisch teken.

Heuristische (= informatieve) waarde.

Wie een tekenverhouding ziet, diens geest wordt op weg gezet naar inzicht, waarheid. Verwerft informatie inzake het door het teken betekende.

Een Paleopythagoreïsche toepassing.

Cfr EDM 03.-- EDM-harm 93 (getalbegrip) leerde ons, zonder tekening (versta: tekening), een Antiek denkbeeld omtrent ‘getal’. - Wij gaan nu, heel even, aantonen hoe een tekening een teken kan zijn.-- Men weet dat de Oudste Pythagoreërs reeds een aanvankelijke getallenleer bezaten. Ook hadden zij een begrip ‘kwadraat’ (vierkantsgetal).-- Ziehier hoe zij, die meetkunde nooit van getallenleer afzonderden, het vierkantsgetal ‘uitbeeldden’, ‘tekenden’.

Opm.-- (1) Het is, bij aandachtig toekijken, duidelijk dat iedere tekening “verwijst naar het eronder aangeduide getal”. Er ‘teken’ voor staat.

(2) Indien zulks het geval is, dan staat ruimtewiskunde (configuraties) model voor getalwiskunde. En omgekeerd.

Wat in de Moderne wiskunde, sedert de Renaissance, een hoofddenkbeeld is gebleken (denk aan de Cartesiaanse coördinaten).

Terloops: (3) de tekening toont aan dat vermenigvuldigingen (1x1; 2x2; 3x3; (enz.) kunnen vertaald worden in samentellingen: is ‘4 x 4 = 16’ niet gelijk(waardig) met ‘1 + 3 + 5 + 7’ (d.i. de betroffen volgorde der oneven getallen)?

M.a.w.: samentellen verwijst naar vermenigvuldigen en omgekeerd. Samentellen en vermenigvuldigen staan ‘model’ voor elkander.

Terecht heeft men, vanwege huidige modeltheoretici, erop gewezen dat bovenstaande tekening - hoe oud ook - één van de eerste getuigeresten is van een oeroud model theoretisch inzicht.

Pragmatiek.

De betrekkingen (EDM-harm 77; 80) tussen het teken en degene die het opmerkt en/ of gebruikt, zijn het voorwerp van de logische pragmatiek. Vooral de bedoelde resultaten (wat typisch ‘pragmatisch’ is) van de ontmoeting tussen teken en met het teken omgaande zijn voorwerp van (pragmatische) aandacht geworden.

Zo kan een teken door iemand als signaal voor iemand (anders) gebruikt – pragmatisch aangewend - worden.

Significa.-- Lady Victoria Welby, hofdame onder koningin Victoria (1819/1901) startte, in 1896, het signifisch onderzoek. ‘Significa’ houdt zich bezig met de menselijke uitdrukkingsmiddelen,- vooral gezien als middelen ter verstandhouding tussen degenen die die uitdrukkingsmiddelen gebruiken als verstandhoudingsmiddelen.

Er bestond ooit een Signifische Kring, met als leden *G. Mannoury* (1867/1956) - een wiskundige (grondslagenonderzoek), steller van *Handboek der analytische significa* (2 dln, 1947/1948, en van *Significa* (1949)

-- *L.E.J. Brouwer* (1881/1966); *Grondslagenonderzoek inzake wiskunde*;

-- *Pater J. van Ginneken, S.J.*, prof in literatologie (*literatuurwetenschap*) Univ. Nijmegen;

-- *Frederik van Eeden* (1860/1932; arts,-- redenaar, dichter, schrijver,-- wijsgeer; zeer begaafd op occult (transempirisch-transrationeel) terrein);

-- verder Dr. Godefroy, Prof Clay, Prof Westendorp Boerma, Prof Fischer e.a..

Vooral het psychologisch en sociologische aspect van de signifik hield de aandacht gaande.

Retoriek.

Wij zullen de retoriek apart behandelen.-- Hier nu een klein woordje.-- Wie een beetje de traditionele retoriek kent, weet dat zij semiotisch gestructureerd is.

1.-- Semantiek.

Degene die aan publiciteit doet,-- die mensen toespreekt (b.v. voor de tv), heeft 'iets' (een boodschap, informatie) aan iemand anders te vertellen. Dit betekent: zijn woorden (gebaren, wat hij toont) verwijzen naar iets (om er informatie over te geven). De 'vinding', (heuristische retoriek) geeft als resultaat die semantische inhoud.

2.-- Syntaxis.

De zgn. 'schikking' (= ordening) van de boodschap, in tekst of beelden, verbindt syntactisch-logisch de onderdelen van de tekst of het vertoon. Wat harmologische retoriek geeft.

3.-- Pragmatiek (signifik).

De 'vormgeving' (= stilering, stijlverzorging) - binnen de tekst - en de 'voordracht' (hypocritische retoriek) vertolken wat de publiciteit, de redenaar bedoelen als resultaat, nl. tot echte verstandhouding komen inzake de boodschap (die in de mnemotechnische retoriek goed in het geheugen geprent wordt), 'overreden', 'overtuigend overkomen'.

Besluit.-- Een goede theorie is praktisch. Een goede tekentheorie is erg praktisch. Dat zien wij aan de toepassing inzake retoriek overduidelijk.

Opm.-- Onderwijzen is één type van retorisch optreden: het ware de moeite waard eens het onderwijzen als act semiotisch te onderzoeken:

i. de boodschap (vinding);

ii. de schikking (van een les b.v.),

iii. de - in het geheugen geprente - boodschap stileren en echt voordragen.

Leerkrachten zijn dus semiotisch betrokken ('geëngageerd'). Een semiotisch inzicht zou dat kunnen verduidelijken.

16.-- Harmologie: gelijkenis en samenhang in de psyché. (106/111)

“Als de ziele luistert”, heeft het levende allemaal zijn ‘taal en teken’, (zo zei G. Gezelle ooit). Dat gaan wij nu zien, maar harmologisch.

Wij nemen twee psychologische voorbeelden.

1. -- Théodule Ribot (1839/1916)

Hij was én experimenteel-psycholoog én filosoof. Zijn nog steeds waardevol boek, *La psychologie des sentiments*, Paris, 1917-10, 171/182 (*Les sentiments et l’association des idées*), leert ons dat ook het gemoed - verstaan als waardevermogen (EDM 33), dat al wat is, ergens positief of negatief waardeert - identiviteit kent.

(i) Fenomenen (ii) kunnen rationeel benaderd worden. Wat wij nu al gedurende al die bladzijden doen. Maar (i) fenomenen (ii) kunnen ook axiologisch (waardeleerstellig) benaderd worden. Waarde is omwisselbaar (‘convertibel’) met ‘zijn(de)’, d.i. met werkelijkheid.

1.A.-- Feiten.

De gegevens der empirie (ervaring), die Ribot ons geeft, zijn typisch - na voorgaande bladzijden niet meer ‘toevallig’ - tweeledig.

A.1.-- Gelijkenis.

“Een moeder kan, plots, een sympathie in zich voelen opkomen. Dit, -- voor b.v. een jonge man, die op haar zoon gelijk of, eenvoudiger, die dezelfde ouderdom heeft”. -- Aldus Ribot.-- Zeggen wij, na wat voorgaat: “de jonge man is ‘teken’ (metaforisch model) voor haar zoon”; “op grond van een zekere gelijkenis ‘behelst’ de jonge man haar zoon (en, meteen, ‘recht op sympathie’)”.

Tweede model: “Zo zijn er ook vreesreacties die men ‘ondoordacht’ (‘instinctief’) heet. Maar een waarneming, die een beetje dieper doordringt, kan ze tot een gelijkaardige verklaringsgrond - als het geval van de spontaan sympathiserende moeder, waar gelijkenis speelde - herleiden”.

Zo weerom Ribot.-- Wij kunnen herzeggen: “een gegeven is een ‘teken’ (metaforisch model) voor het gemoed als schrikvermogen”; “het gegeven, o.g.v. gelijkenis (met vorige schokkende ervaringen), ‘behelst’ als reactie iets analogs”.

A.2.-- Aangrenzing (samenhang).

(i) -- “De verliefde minnaar draagt het gevoel dat, oorspronkelijk, veroorzaakt werd door de persoon zelf- van zijn ‘maîtresse’ (minnares) over op haar kleren, haar meubels, haar woning”.

Herzeged: “de dingen van de minnares staan ‘teken’ voor haar persoon zelf, als metonymische modellen”; “die dingen” behelzen (een verwijzing naar) degene die ermee samenhangt, -- hier als bezitster b.v. .

(ii)-- “Om eenzelfde reden koelen de afgunst en de haat hun woede op de levenloze voorwerpen die de vijand(in) toebehoren”.

(iii)-- “In de absolute monarchieën wordt de cultus van de vorst overgedragen op zijn troon, op de emblemen (= zinnebeelden) van zijn macht”.

Aldus weer Ribot.-- Het weze verduidelijkt: “de levenloze voorwerpen - het mogen een troon, emblemen of wat ook zijn - die tot hetzelfde geheel, metonymisch gezien, behoren, ‘behelzen’, als ‘tekens’ (hier: metonymische modellen), (een verwijzing naar) de wezens, die ermee samenhangen”.

Opm.-- Wat psychologen en sociologen ‘fetisjisme’ heten - een verpsychologisering en/ of versociologisering van een oorspronkelijk godsdienstwetenschappelijk begrip-, is hier in Ribot’s voorbeelden duidelijk aanwezig. Een ‘fetisjist(e)’ identificeert het object van iemand en die iemand zelf. Gevoelsmatig.

1.B.-- Duidingen (‘verklaringen’).

Ribot, handelend over gelijkenisgevallen, zegt: “De verklaring van veel van die gevallen situeert zich in een on(der)bewuste toestand, die zich niet zo gemakkelijk laat vatten. Maar, indien die toestand opnieuw tot het bewustzijn doordringt - de wil speelt daarin (maar zeer onrechtstreeks) een rol - belicht hij het geheel”.

Zegt Ribot: “Men weet dat de associatie van denkinhouden (‘gedachten’) herleid werd tot twee basiswetten: de gelijkeniswet en de aangrenzingswet”.

Opm.-- De gelijkeniswet bergt als vooropstelling het begrip ‘verzameling’ (distributieve structuur); de aangrenzingswet het begrip ‘systeem’ (collectieve structuur). Of nog: metafoor, metonymie en synecdoche.

Ribot treft daarmee een basisbegrip (*EDM 36: categorieën*), nl. ‘overdracht’ (‘transfert’). Met name: “transfert par contiguité” (overdracht o.g.v. aangrenzing, aanpaling, belending,-- samenhang en “transfert par ressemblance” (overdracht o.g.v. gelijkenis).

Terloops: Freud, stichter van de Psychoanalyse, bekend om het feit dat hij veel aan geniale voorgangers ontleende, heeft niet nagelaten Ribot’s overdrachtsbegrip in zijn denksysteem te verwerken. Luister: Ribot noemt die twee wetten “eerder beschrijvend dan verklarend”.

Toch - zo zegt hij onmiddellijk erbij - onthullen zij “quelque chose en sus” (‘iets daarenboven’).

Hij zegt: verscheidene schrijvers hebben gewezen op een vaak ondergedoken, maar doelmatige invloed. “Une influence’ souvent latente mais efficace”. Stellen wij maar dat ‘ondergedoken’ of ‘latent’ het ‘on(der)bewuste in ons zieleleven’ betekent.

2.-- Charles Baudouin (1893/1963)

Hij was een Zwitsers psychoanalyticus, met een jarenlange ervaring inzake kinderanalyses, in Genève. Hoofdwerk: *L’ame et l’action (Prémises d’une philosophie de la psychanalyse)*, Genève, 1969-2.-- Luisteren wij naar deze zeer begaafde kinderkenner.

2. A. -- Feiten.

Weerom duidelijk onderscheidbaar twee types.

A.1.-- Gelijkenismodel.

In zijn *Etudes de psychanalyse* stond *Baudouin* stil bij een zekere Berthe, die, op zeker ogenblik, aan armneuralgie (een soort zenuwpijn in de arm) leed. Ziedaar het fenomeen.

De Psychoanalyse, in Freud’s opvatting althans, zoekt de rationele verklaring eerst en vooral in de waardestrekkingen (‘les tendances’) die van het on- en onderbewuste uitgaan.

1. Zodoende stootte *Baudouin*, bij geduldige analyse, op het feit dat Berthe, on(der)bewust, de hele situatie van haar klasgenote nabootste. Wat gelijkenis behelst.

Meer nog: toevallig droeg die klasgenote ook nog dezelfde naam, Berthe. Zij vereenzelvigde zich met die Berthe. Wat één mogelijke toepassing van de identiviteit is.

2. Wat juist imiteerde - mimèsis (R. Girard) - Berthe? Niet haar klasgenote, maar het ‘geluk’ ervan. Die Berthe - toonbeeld immers had, gedurende een tijd, een armkwaal gehad ... die haar veel vrije tijd had bezorgd. Waardoor - en hier wringt het psychoanalytisch schoentje - diezelfde Berthe zich had kunnen opwerken tot “een ontwikkelde vrouw”.

Uitgerekend dat-in-Berthe - samenhangsmodel - mobiliseerde een soort (on(der)-bewuste) na-ijver - misschien in een gezonde zin - : net als Berthe - toonbeeld wou Berthe - nabootster een “ontwikkelde vrouw” (een ideaal) worden. Berthe-1 fungeerde als metaforisch ‘teken’ (model) voor Berthe-2, die op haar wou gelijken. Ziedaar de waardestrekking.

3. Verdere verklaring.-- het mechanisme.

(1) “Men vat, onmiddellijk, de analogieredenering (“raisonnement par analogie”), die tot vereenzelviging en tot ziekelijke nabootsing had gedreven”. -- Aldus *Baudouin*.

M.a.w.: de on(der)bewust redenerende geest (verstand en rede) voltrekt ondoordachte, ja, vergeten of zo, ‘mechanismen’, d.i. niet door hemzelf beheerste processen. Hier van logische aard (in de vorm van harmologie).

(2) Zegt Baudouin:

(i) de herinnering aan 'Berthe' en haar arm behoren tot de strikt individuele sfeer;

(ii) maar het on(der)bewuste mechanisme waardoor die herinnering 'werkt' (veroorzaakt), nl. door het symptoom (de armpijn) - letterlijk zegt Baudouin - te 'produceren', behoort - althans in dieptepsychologisch perspectief (= duiding) - tot "een primitieve laag" (men weet dat, sedert Freud e.a., de Psychoanalysten graag naar 'het primitieve in de mens' verwijzen als uitleg).

Samengevat: een waardestrekking (axiologisch moment) bedient zich van een (analogie)redenering (logisch moment) om het doel te bereiken.-- Onder 'logisch aspect' verstaan wij, vooral, toegepaste logica, natuurlijk.

A.2.-- Samenhangsmodel.

Men kan ook, met Ribot, zeggen 'aangrenzingsmodel'.

Ch. Baudouin, *L'âme enfantine et la psychanalyse*, I (*Les complexes*), Neuchâtel/ Paris, 1950-2; II (*Les cas*)/ III (*Les méthodes*), Neuchâtel/ Paris, 1951, is een ware goudmijn inzake psychologische ervaring en - duiding. In II/ III (*Les méthodes*), 162, vermeldt steller wat volgt.

(a) Het kind is niet een miniatuurvolwassene, maar wel een wezen in een of andere voorfase van volwassenheid.

Terloops: dit wordt door anderen bevestigd.

(b) "Men heeft vastgesteld dat - vooral jonge - kinderen grondig veranderd waren ... enkel doordat één of twee der ouders zelf een 'psychoanalyse' hadden doorgemaakt. En dit zonder dat het nodig was het kleine subjectje zelf te behandelen".

Waarom Baudouin een verklaring toevoegt: "Dit is verklaarbaar:

(a) indien men, enerzijds, vooropstelt dat de kwalen van het kind in kwestie nog niet stevig vastgeroest waren, en

(b) anderzijds, indien men vooropstelt dat de traumatiserende (een kwaal verwekkende) situaties, die die kwalen verwekt hadden, wezenlijk afhangen van het leefmidden,-- vooral het gezinsmilieu.-- Door dit leefmidden te veranderen kan men de hele samenhang ('tout le tableau') wijzigen".

Preciseren wij o.g.v. analogie (deelidentiteit): wanneer een leerkracht worstelt met 'problemen', dan lijkt het, na wat Baudouin zegt, voorde hand liggend dat meteen de hele klassfeer "in problemen geraakt", -- dat een of ander 'sensitief' kind iets opdoet in zijn ziel van wat de leerkracht in zijn ziel doorworstelt,-- dat de leerkracht - om het enigszins brutaal, maar klaar te zeggen - één of meer (vatbare) leerlingen 'besmet' met zijn 'kwalen'.

Meer nog: indien zo'n kind in behandeling komt, dan zou, meteen, de besmettende leerkracht ook ergens in die behandeling behoren betrokken te worden.

2.B.-- Duidingen (verklaringen).

Baudouin steunt erop: de feiten ter zake zijn 'irrécusables' (onweersprekelijk). "Hoe onvoldoende ook de verklaringen (voorlopig) zijn" zegt hij.-- Na de fenomenen de rationale (of zelfs transrationele) verklaringen.

Hierover, met Baudouin, die én een degelijk psychoanalyticus was én over jarenlange, zeer open ervaringen beschikte, wat volgt.-- Baudouin denkt dat de Individualpsychologische strekking, binnen de dieptepsychologieën, van C.G. Jung (1875/1981) wellicht een andere (ook geldige) uitleg kan voordragen.

M.a.w.: Baudouin staat inclusief - niet exclusief - tegenover andere duidingen dan de zijne. Wat ons tot *EDM 08 (Zenon)* - "gij evenmin als ik" (hier omgekeerd: "ik evenmin als gij" (kan alles verklaren)) -- tot *EDM-HARM 86 (bewering/ antilogia/ tegenantilogia)* brengt.

Wordt aangehaald *Frances Wickes, The Inner World of Childhood*, New York/ London/ Appleton, 1927, 17. Wickes zegt dat, in de prille kindsheid, tussen, enerzijds, het on(der)bewuste van een kind en, anderzijds het on(der)bewuste van b.v. de ouders een soort 'identiteit' (sic) bestaat. Ontologisch: een deelidentiteit, natuurlijk. Hier én gelijkenisidentiteit én samenhangsidentiteit.

Appl. model.-- Een kind doorleefde - in zijn droom (wat Freud's intuïtie dat de droom misschien de 'koninklijke weg' was ter analyse, bevestigt) het conflict -- niet van hemzelf, maar -- van zijn vader (Fr. Wickes, o.c.,26).-

Een ander kind (Wickes, o.c.,25) doorleefde een ongeborgenheidsgevoel (het wist zich ergens onveilig). Bij analyse bleek dat het slechts een "intuïtieve waarneming" was van de objectief-onzekere situatie van zijn ouders.

Baudouin staat t.o.v. dergelijke 'irrationele' factoren eerder afstandig. Maar hij is formeel: "Het staat vast als een paal boven water: een kind snapt, ergens de atmosferen in zijn omgeving" (o.c., 162).

"Intuïtieve waarneming"(Wickes), "geestelijke osmose" (Benoist-Hanappier) of, zelfs, "mystische participatie" (L.Lévy-Bruhl (1857/1939; etnoloog, die de Primitieven - enigszins daarin de Postmodernen gelijk (*EDM 41*) - met veel meer open (versta: inclusieve) mentaliteit bestudeerde), C.G. Jung),-- dat zijn verscheidene namen voor eenzelfde veelduidig (*EDM-harm 79*) fenomeen.

J.L. Moreno (EDM 79).

Zijn *Gruppenpsychotherapie und Psychodrama (Einleitung in die Theorie und die Praxis)*, Stuttgart, 1973-2, 14, vermeldt iets dat ons een gedachte kan geven van wat 'mystische participatie' is.-- Het gebeurde bij Pomo-Indianen (Californische westkust).

In een dorp werd een etnoloog de getuige van een Primitieve vorm van 'psychodrama'. -- Een Indiaan - alle schijn na was hij stervende - werd het dorp binnengebracht. Dadelijk verscheen de wijman, de 'gewijde man', (EDM 03) of 'sjamaan' ('medecine man'), met zijn helpers.

1.-- Informatie.

Allereerst lichtte hij zich in: de man die de 'zieke' had aangebracht, zei dat:

- a. deze een kalkoenhaan had ontmoet, iets dat hij nog nooit eerder had gezien;
- b. waarop deze door angstgevoelens was overweldigd.

De wijman trok zich terug om na een tijdje weer te verschijnen.

2.-- Actie

2.1.-- Hij, met zijn helpers, beeldde de situatie die de gemoedsschok had veroorzaakt, uit.. Dit,-- zo nauwkeurig mogelijk ieder détail weergevend.-- Zo speelde de wijman - te midden van een groep vrienden en burens - de rol van kalkoenhaan,-- maakte rond de 'zieke' kringen net als een vogel die wild met de vleugels slaat.

2.2.-- Doch er was één groot verschil: hij deed dit zo dat de 'zieke' geleidelijk kon inzien dat de kalkoenhaan eigenlijk niets ergs was en dus dat zijn angst ervoor ongegrond was.-- Resultaat: de man bekwam zienderogen en genas volledig.

Commentaar.

(1) Het is overduidelijk: de gelijkenis speelt een hoofdrol. Men imiteert de traumatiserende gebeurtenis,-- zo nauwkeurig mogelijk.

(2) Daaraan neemt, tussen vele anderen, burens, vrienden, ook de betrokkene - de patiënt - deel (wat samenhang is).

Die twee gelijkenis en samenhang, zijn de dragende pijlers van een therapie. 'Mystische participatie' is hier aanwezig: niet Westersen, maar Primitieven nemen deel op een fluïdieke, de levenskracht betreffende wijze (EDM 05: *mythische levenskracht is 'fluidum'*). Wat, misschien, bij kinderen nog waar is, zelfs in Modern leefkader. Cfr EDM--harm 75 (orde)

17.-- Harmologie: tegenstellingsleer. (112/124).

Tot nog toe - behalve in de ontologie omtrent het (negatieve en/ of privatieve) niets - EDM 50 - lag de nadruk op het identische (gelijkenis, samenhang). Een evenwichtige harmologie verschuift nu de nadruk naar de studie der tegengestelden.

Ordenen is ook tegengestelden zien.

Dat echt ordenen, behalve gelijkenissen en samenhangen zien, ook tegengestelden - onderscheiden, scheidingen - bloot trekken is, blijkt al, eeuwen geleden, uit de definitie van *Sint Augustinus*, in zijn groot en zeer invloedrijk religie- en cultuurhistorisch werk *De civitate Dei* (Over de Godsstaat).

Daarin bepaalt hij het wezen van ‘orde(nen)’: “Orde is de configuratie (*opm.*: plaatsing, situering) die aan de - bij vergelijking - als bijeen passende (‘parium’) en niet-bijeen passende (‘dis.parium’) gegevens overkomende dingen de hun toekomende plaats aanwijst”.

Deze definitie is beroemd gebleven. De grote Kerkvader ontleende ze aan de eveneens grote redenaar en retor (retorieklaraar) M. T. Cicero (-106/-43), die zelf nog, gedeeltelijk, in de Antieke Paleopythagoreïsche en Platonische traditie stond.

Let op twee dingen:

- a. orde(nen) is ‘plaatsen’, situeren, d.i. configureren;
- b. orde(ning) is plaatsing van bijeen passende (identiteit) en niet-bijeenpassende (niet-identiteit) gegevens. M.a.w.: het plaatsen van wat identiteit èn niet-identiteit vertoont.

Basisdifferentiaal.

Geven wij eerst het grondschema van alle orde.

Totaalidentisch:	Deelidentisch	Totaal niet-identisch:
Gelijkenis (metaforisch)	Analoog (deels identisch, deels niet identisch)	Onderscheid (metaforisch:
Samenhang (metonymisch) (synecdochisch)		Scheiding (metonymisch) (synecdochisch)

M.a.w.: iets is ofwel algeheel hetzelfde (b.v. de reflexieve identiteit van iets met zichzelf (a behelst a) ofwel analoog ofwel totaal niet-hetzelfde.

Herlees nu even EDM 20/27 (tropologie), en gij zult inzien dat de tropologie, in talige vorm (stilistisch), de basisdifferentiaal, hierboven, weergeeft,-- althans wat betreft de deelidentiteiten vooral.

In zijn *Metafysiek*, boek *Delta*, vult hij deze ‘hypothese’ aan: hij vernoemt als ‘elementen’ die vooropgesteld worden: een/ veel, hetzelfde/ niet-hetzelfde (dit laatste: verschil), gelijkheid/ ongelijkheid,-- tegengestelden, eerder/ later, kwantiteit/ kwaliteit, betrekking,-- volledigheid, grens, configuratie, geheel/ deel, enz..

Ofschoon in een grote breuk met een Aristoteles, vertoont de verlichte Rationalist David Hume (1711/1776; topfiguur van het Empiristisch Rationalisme; *EDM 16*: parallel met Logisch Empirisme) toch zeer gelijkende basisdenkbeelden.

Als Associationistisch denker inzake vergelijkende methode haalt hij, uit de in- en de uitwendige ervaringsgegevens, ‘elementen’ als - synchronisch - gelijkenis en aangrenzing (= belending, samenhang, aanpaling, contigüiteit, contact) en - diachronisch - volgorde - (voorteken/ vervolg; b.v. in het proces ‘oorzaak’ (= voorteken)/ ‘gevolg’ (= vervolg)).

Auguste Comte (1798/1857; stichter van het Positivisme, d.i. een eerder intellectualiserende, Franse vorm van Empirisme) ziet, eveneens, dat “de feiten” (*EDM 35, 58*) - gelijk ‘elementen’ - verbindbaar (‘associeerbaar’) zijn d.m.v. hun gelijkenis (synchronisch) en hun opeenvolging (diachronisch).

Ook Bertrand Russell (1872/1970; de fameuze vrijzinnige voorvechter der mensenrechten), nadat hij het Platonisme de rug had toegekeerd, zag het op analoge wijze.

Tegenstellingsleer.

Opgemerkt zij dat wij deze leer reeds in een andere vorm hebben ontmoet, nl. *EDM 50v.* (absoluut of relatief niets).

Beginnen wij met een literair model.

De tegenstelling is, behalve een logisch fenomeen, ook b.v. een letterkundig procedé. Beluisteren wij de Byzantijnse liturgie, gedurende de Goede Week (de Heilige Week) nl. gedurende “de heilige en grote woensdag”.

Bibl. st.: *E. Mercier, La prière des églises de rite byzantin, II (Les fêtes)*, Chevetogne, 1948, 127.-- “Terwijl de zondares - een prostituee - u, Heer, een uiterst kostelijk parfum aanbood, kwam de leerling - Judas, de verrader - met de bewindvoerders tot een ‘overeenkomst’.

Met groot genoegen goot zij uit wat zij voor veel geld gekocht had. Met grote haast verkocht hij degene die met geen prijs te betalen is. -- zij aanvaardde in Jezus “de Heer”. Hij nam stelling tegen “de Heer”. -- Zodoende kwam zij vrij, terwijl Judas als slaaf van de ervvijand (Satan) te werk ging.

Angstaanjagend is Judas' laagheid. Verheven is het berouw van de prostituee: schenk het mij, Redder, die voor ons de dood zijt ingegaan, en red ons allen.

Ellendig is Judas' lot: terwijl hij de prostituee de voeten van Jezus zag kussen, was hij aan het overwegen hoe hij Hem de verraderlijke kus zou aandoen.

Zij maakte de haren uit de knoop los; hij geraakte met zijn ziel in de knoop: in plaats van kostelijk parfum te schenken broedde hij een weerzinwekkende boosaardigheid in zich uit. De begeerte verkiest wat niet verkieslijk is: scherm onze zielen, Heer, voor zoiets af'.

Gesteld: juist dezelfde woorden worden gezegd, maar niet in die tegenstellingsvorm. Resultaat: de machtvolle indruk van de tekst gaat, grotendeels, verloren.

Laat ons, nu, ingaan op de logische structuur van de tegenstelling. Nemen wij, daarbij, als richtlijn *D. Mercier, Logique*, Louvain/ Paris, 1922-7, 107s..

In Neoscholastische termen onderscheid de Kardinaal een meervoud inzake 'opposition' (tegenstelling).

a.-- De transcendentele tegenstelling.

Het gaat hier, natuurlijk, over de contradictorisch tegenstelling.-- Voorbeeld: 'zijn(de)' en 'niet-zijn(de)'. Dit is zijn(de) als niet niet-zijn(de). En omgekeerd.

Deze inconsistentie (het absoluut strijdige of volstreckte niet samengaan) van b.v. wit als contradictorisch met al wat niet-wit is - dit laatste verstaan als "als niet-wit" - is onmiddellijk duidelijk. De tegenstelling is volstrekt.-- In dilemma's vorm: wit of niet-wit (waarbij 'of' in het Latijn 'aut' is).-- Er is geen tussenterm (*EDM 71 (wet van uitgesloten derde)*) tussen onrijmbare dingen.

b.-- De categoriale tegenstellingen.

'Categoriaal' betekent "al wat niet-transcendenteel is" (*EDM 30v.*).-- Hier stelt men een meervoud vast.

b.1.-- De contraire of gewone tegenstelling.

Hier weerom een tweedeling, maar nu binnen de elementen van een verzameling (of de onderdelen van een stelsel): één of meer elementen ervan zijn niet de andere elementen; één of meer onderdelen zijn niet de andere.

Appl. model.-- Neem de kleurengamma van de regenboog: het wit is niet de rest (het tegengestelde,-- niet in de contradictorisch, maar in de contraire zin, van alle niet-witte tinten, b.v. paars of zwart: deze zijn nl. gewoon anders, elk afzonderlijk). Zij bestaan tegelijk in de regenboog.

--'Wit' en "niet-wit als niet-wit" bestaan niet tegelijk. Gevolg: iets kan niet tegelijk en onder hetzelfde oogpunt wit en niet-wit zijn. Maar de regenboog kan tegelijk wit en rood en zwart en blauw zijn. Reden: deze kleuren zijn gewoon - contrair, niet contradictorisch - elkanders tegengesteld.

Ander voorbeeld: iemand is gewetenloos in zaken, maar zeer gewetensvol in zijn huwelijk: beide kentrekken bestaan samen in éénzelfde man; maar waar hij gewetenloos is, dàar kan men onmogelijk zeggen dat hij gewetensvol is (wat ongerijmde tegenstelling, d.i. absolute tegenstelling zou zijn): daar bestaan zij niet samen. Want wat gewetenloos is, is gewetenloos.

b.2.-- De correlatieve of wederzijdse tegenstelling.

Hier is een wederzijdse betrekking aan het werk (symmetrie): de termen (elementen, onderdelen) zijn onderscheiden, ja, gescheiden, maar zij zijn slechts mogelijk (zinnig, denkbaar, werkelijk; EDM 32 ('waar'), 43 ('mogelijk' als modaliteit)) binnen de wederzijdse betrekking waarin zij bestaan,

Appl. model.-- 'Vader' en 'zoon' bestaan slechts doordat de vader een zoon heeft en de zoon een vader. Toch is de vader de zoon niet en omgekeerd.

'Dubbel' en 'helft' gaan samen: het dubbele bestaat maar als er twee helften zijn. Toch is het dubbele niet de helft.

'Kennis' en 'kennisobject' bestaan niet zonder die wederzijdse betrekking. Toch is kennis niet het gekende object der kennis, maar slechts de kennis ervan.-- Dus: symmetrische tegenstelling, die tot een eigen tweedeling (complementering) aanleiding geeft.

b.3.-- De privatieve (de beroving uitdrukkende) tegenstelling.

Denk aan de privatieve suffixen, in de spraakkunst: -loos, -vrij. Zo b.v. werkloos, zinloos,-- schaamteloos, schaamtevrij. Denk aan privatieve werkwoorden: een appel schillen is hem van zijn huid beroven. -- Het negaat (loochening) drukt, hier, een leemte uit, d.i. de beroofdheid van wat er, normaal en/ of ideaal, zou behoren te zijn.

Appl. model.-- "Die dame ziet niet". -- Zij is, in de uitoefening van de gezichtszin, beroofd van een actief vermogen dat de mens normaal of ideaal heeft.

Wanneer men zegt: "Een steen ziet niet" dan is dit geen privatieve ontkenning, maar een contraire. Bij een steen is niet zien geen leemte.

Besluit.-- Het woordje 'niet' is veelduidig. En de tegenstelling eveneens.

Opm.-- De restrictieve tegenstelling.

Herlees even EDM 68; 70.-- Zeggen wij niet soms: “Hier is contradictie en geen contradictie”. “Die vrouw is gewetensvol en niet gewetensvol”: “Hij is de zoon van zijn vader en niet de zoon van zijn vader”. “Zij ziet en zij ziet niet”, en dergelijke uitspraken meer?

De tegenstelling - contradictorisch, contrair, wederzijds, beroving aanduidend - kan onder voorbehoud genegeerd worden (of geaffirmeerd). Het gaat, in zo'n gevallen, om schakeringen, 'nuances'. Om een afgezwakte tegenstelling.

Taseologie (spanningsleer).

Het voorgaande lijkt levensvreemd. Toch is de tegenstelling meer dan dat. Dat zagen wij reeds in de tekst van de Byzantijnse liturgie (Judas tegengestelde van de prostituee).

Om reden van het (vitale, existentiële) belang staan wij nu stil bij de 'spanning' als toepassing van de tegenstellingsleer.

'Tasis' in het Antieke Grieks betekent 'spanning'.-- Het spel en het conflict zijn twee toepassingen van spanning. Zij spelen een reusachtige rol in de kosmos en in de samenleving. Daarom een structuuranalyse (EDM-harm 90: structuur). 'Structuur' is het netwerk van betrekkingen.

De structuur der spanning.

Denk aan een voetbalveld: de twee équipes spelen om de bal in handen te krijgen en te beheersen.-- Denk aan twee jongens, die om éénzelfde bal vechten.

Ook de wedijver, de concurrentie vertonen die structuur: twee firma's concurreren tegen elkaar om éénzelfde verkoopsgedebied. Twee leerlingen doen hun best om de eerste van de klas te zijn.

Welke basisstructuur is, in al die gevallen, aan het werk?

- (1) Er zijn steeds minstens twee 'kampen'.
- (2) Er is éénzelfde 'inzet' (de voetbal, de bal, het verkoopsgedebied, de eerste plaats), - 'inzet' is nl. dat waarover het gaat in het spel, het conflict, de concurrentie, de wedijver.
- (3) De kampen stellen een tegengesteld belang in dezelfde inzet.-- Prettig uitgedrukt: “er zijn te veel gegadigden voor te weinig objecten”.

In het spel b.v. wordt dit zelfs bewust georganiseerd. Zo niet is het geen 'spelen' meer.

Mechanisch model.

De mechanica heeft het o.m. over krachten. Deze kunnen in een spanningsverhouding komen te staan. Denk aan de opwaartse kracht, in een vuurberg, die tegen de drukkende kracht van de wand van de krater in werkt,-- terwijl zij de neerwaartse krachten van de zwaartekracht 'ontkracht'.

De opwaartse kracht wil de lava eruit; de neerwaartse kracht van de gravitatie wil die erin en de zijwaartse van de wanden belemmert daarbij, meer neerwaarts dan opwaarts.

Structuuranalytisch: in dat samentreffen van krachten is de ‘inzet’ de lava (juist één gegeven) en zijn de ‘kampen-met-tegengestelde-richtingen’ de krachten (meer dan één in aantal). Gevolg: spanning.

Menselijk model.

Het Mimetisme (nabootsings-, navolgingsdenken) - ‘mimèsis’, imitatio, nabootsing, weergave, in het Antieke Grieks en Latijn - van René Girard (1923/2015), Frans culturoloog (cultuurkundige), is één van de theorieën waarin de spanning centraal staat.

Hij bestempelt de theorieën van de drie grote, ‘(cultuur)kritische’ materialisten - K. Marx, Fr. Nietzsche, S. Freud - als betwifelbaar en, in Freud’s geval, als achterhaald.

Zijn begeertetheorie zegt: de fundamentele begeerte (natuurverlangen) in de mens is niet seksbegeerte of dodingsdrang (*EDM 52vv.*), maar de nabootsingsbegeerte. Alle menselijke gedragingen zijn, volgens Girard, gedragen door de mimetische hypothese (vooropstelling), die door de mensen zelf en door een aantal theoretici miskend (‘méconnaissance’) wordt. Die navolgingsbegeerte blijft dan ook zo goed als onbewust.

Wat, terloops gezegd, één toepassing is van het Platonische begrip ‘para.frosunè’, nevens de werkelijkheid denken (*EDM 61; 74*).

Freud’s lucied moment.

Lees nu eerst *EDM 56*: “mijn naaste heeft juist dezelfde begeerten als ik”. Girard haalt Freud aan: “Het jongetje vertoont een grote belangstelling voor zijn vader: hij zou willen worden en zijn wat zijn vader is, -- ja, hem onder alle oogpunten vervangen.-- Zachtjes uitgedrukt: hij maakt van zijn vader zijn ideaal.

Deze houding t.o.v. de vader - of t.o.v. iedere man over het algemeen - heeft niets lijdelijks of vrouwelijks aan zich: zij is, wezenlijk, mannelijk. En zij is overigens zeer gemakkelijk verzoenbaar met het oedipuscomplex dat zij helpt voorbereiden”.

Aldus letterlijk Freud zelf. Het mimetisme heeft Freud op louter erotisch terrein gezien (niet in zijn algehele breedheid), - in een helderziend ogenblik.

Identificatie en mimetisme.

Zegt Girard: “Er is een overduidelijke gelijkenis tussen de identificatie (*opm.*: vereenzelviging met iemand waarnaar men opkijkt) - met name: de identificatie met de vader - en de nabootsingsbegeerte: beide bestaan erin een toonbeeld te kiezen (...). Die keuze kan zich op ieder man vastzetten (...), die dan de plaats inneemt die, normalerwijze, in onze maatschappij aan de vader toekomt, nl. die van toonbeeld “.

Opm. -- Herlees, nu, EDM- *harm 103 (de imitatie van Berthe 1 door Berthe 2).*

De spanning ‘vader/ zoon’.

Bibl. st.: H. Robinson, *Renascent Rationalism*, Toronto, 1875, 171.

Daar staat Robinson stil bij de structuur van het conflict. Binnen éénzelfde én gemeenschappelijke (*opm.*: gelijkenis en samenhang) situatie - het convergent aspect - zijn elkander uitsluitende waardestrekkingen (‘tendensen’) - divergent aspect - aan het werk: zij zijn op nabootsing gesteund (convergent op eerste gezicht), maar dan een nabootsing die éénzelfde object (‘inzet’) beoogt (divergent).-- Zoiets geschiedt wel eens tussen zoon en vader.

Het Oidipoescomplex.

Men kent de meer dan centrale rol - zou men kunnen zeggen - bij Freud en de Freudianen van dit soort ‘complex’, d.i. structuur, die tot spanning aanleiding geeft.

Girard terzake “Het jongetje wordt gewaar dat de vader zijn toegang tot de moeder in de weg staat. Zijn identificatie met de vader krijgt, daardoor, een vijandige tint en loopt erop uit dat zij met de begeerte om de vader, zelfs bij de moeder, te vervangen, samenvalt. -- Deze identificatie is, ten andere ‘ambivalent’ (*opm.*: tweewaardig, tweesnedig) vanaf het begin”. (O.c., 252). Tot daar weerom de tekst van Freud zelf.

Meteen is duidelijk gemaakt hoe “la rivalité” - de wedijver, ja, de afgunst (naijver) - ontstaat: door zijn vader in diens betrekking tot zijn moeder na te bootsen en, rivaliserend, te verdringen schept de zoon, onbewust, het Oedipuscomplex. Aldus de theorie van Girard, die Freud verwijt het mimetisme, de nabootsingsdrang, niet (of slechts zijdelings) te zien. “Het is de vader die aan de zoon toont wat begerenswaard is, juist doordat hij het zelf begeert (de moeder)”. (O.c.,253).

De structuur

Deze is duidelijk:

- i.** slechts één ‘object’ (inzet), de moeder;
- ii.** maar twee gegadigden, de vader en de zoon. Het imiteren is de conflict verwekkende factor.

Opm. -- EDM 59 (*P. Diel*) leerde ons dat ook de ijdelheid kan een rol spelen.

Het denkbeeld 'complex'.

Bibl. st.:

-- Ch. Baudouin, *L'âme et l'action*, Genève, 1969-2, 97/141 (*Esquisse d'une théorie des complexes*);

-- J. Jakobi, *Complexe, archétype, symbole*, Neuchâtel (CH), 1961 (vertaling van *Complex, Archetypus, Symbol*).

De dieptepsychologische werkelijkheid 'complex' wordt, best, gedefinieerd als "spanning, liefst conflictueuze spanning tussen meer dan één tendens (waardestrekking) binnen de ziel". Hier wordt de spanning iets psychisch'.

Voorbeeldje: een neiging in ons 'wil' ('begeert') een genotsobject, b.v. een man - buiten - het huwelijk,-- wat, binnen de Bijbelse openbaring b.v. of in andere culturen, die het huwelijk strenge normen opleggen, door gewetensnormen verboden wordt.

i. Eenzelfde inzet, nl. de buitenhuwelijkse man;

ii. maar twee tendensen, een genots- of hedonistische waardestrekking én, tegelijk, b.v. door opvoeding of door eigen aanvoelen, een ethische (= morele) waardestrekking, - in Freudiaanse taal "twee begeerten".

De spanning, zoals door ons hierboven beschreven, is dus een structuurinvariant(e), - nl. onveranderd in haar kern keert de spanning weer in zeer verschillende gebieden van de werkelijkheid. Wat door (summatieve of amplificatieve inductie blijkt).

Spelen is niet vechten.

Robinson heeft de neiging reeds in het spelen een soort conflict te zien.-- Toch is het verschil door analyse van de fenomenen (*EDM 17*) zelf zichtbaar.

1.-- Wanneer twee voetbalteams, gecentreerd rond juist één bal, aan het spel zijn, ontstaat er spanning: de begeerte van de ene partij om de éne bal te 'hebben' komt diametraal te staan tegenover die van de tegenpartij, die juist dezelfde bal wil 'hebben'.

2. -- Wanneer echter duidelijk b.v. een regel van het voetballen overschreden wordt, komt de scheidsrechter tussen. Dat is nog 'spelen', al is het soms 'keihard'. Maar misschien met een dosis 'geweld aandoen' aan de spelregels.

3.-- Worden sommige spelers, echter, 'brutaal', d.i. gebruiken zij echt geweld, dan komt de scheidsrechter voor 'aanvalsdrijf' in de striktere zin te staan - agressie - . Dan wordt spelen 'vechten'. Het wordt dan wat ruzies, slaande dan, en oorlogen allerhande tonen: de spanning wordt echt conflictspanning. Dat maakt een fenomenaal verschil.

Besluit.-- Spanning is beter niet 'conflict' genoemd.

Conflictuologie.

Een conflict, stricto sensu, is een tegenstelling waarbij geweld te pas komt.-- Ook hier is een structuur zichtbaar.

(1) Een 'identiteit' - b.v. een man, een bende - vertoont 'assertiviteit' d.i. zelfbewuste weerbaarheid (wat in zekere zin normaal is, vooral in onze Moderne agressieve samenleving). Dat is, in Platonische termen, de minder grote leeuw (*EDM 61v.*). In de taal van Paul Diel 'ijdelheid'.

(2) De inzet ter gelegenheid van dewelke deze geldingsdrang volledig wakker wordt is **a.** rust (nachtrust), **b.** eten en drinken, **c.** geslachtelijk leven, **d.** rijkdom (samen, in Platonische taal, het grote monster). -- wat men ook wel heet: de materialistische levenswaarden. Fr. Engels (1820/1895; denkgenoot van K.Marx) schrijft nog in die zin.

(3) De graad van zich doen gelden van de identiteit in kwestie is zo dat men zich doorzet, desnoods met fysisch en moreel geweld (vuistkracht, cynisme (*EDM 61 v.*)): men oefent geweld uit zonder veel gewetensbezwaren. 'Moraal' is 'zwakheid' in de strijd des levens.

In Platonische termen "de kleine mens", d.i. de mens die 'geest' mist, d.i. de zin voor "al wat hogere waarden is" (wat men ook wel 'spiritualisme' heet). Voor zover de geweldenaar/ geweldenaars toch 'geest' vertoont, is deze 'geest' in dienst van de minder grote leeuw en het grote monster.

Applicatief model.-- Kort gezegd: de structuur is

- i.** de eigen identiteit (zijnswijze)
- ii.** doorzetten tegen de rest in.

Lezen wij nu *P. Sigaud, États-Unis. - Les autorités montent en ligne contre les gangs de jeunes (Journal de Genève, 13.07.1990)*. In dat artikel komt duidelijk het verschil tussen spel en conflict (geweld) tot uiting en wel zoals een Platoniserende psychologie dit ontwerpt.

Ziehier de tekst.-- "De Amerikanen hebben leren leven met het algemene vraagstuk van het geweld onder allerlei vormen: Groot-banditisme, misdaadsyndicaat, drughandel

Doch, sedert enkele maanden, komen zij tot het inzicht dat een betrekkelijk nieuw verschijnsel opdaagt en wel om reden van de onrustwekkende omvang ervan: de 'gang' s' (benden) van jongeren tussen vijftien en twintig jaar, die d.m.v. revolverochoten hele stadswijken afbakenen, waarbinnen zij een georganiseerd leven leiden (...).

Steekproeven.-- Volgens de recentste analyses zijn de vijftig staten - Alaska en Hawaï inbegrepen - door deze giftige kwaal aangetast.

a. Los Angeles. Deze Californische stad is het oudste actieterrein van de jongerengang's. Aantal betrokkenen: zo'n 80.000, verdeelbaar als volgt: 59% Spaans-Amerikanen, 39% Negro-Amerikanen, 2% Aziaten; slechts 72 blanken. Al die benden samen hebben, in 1989, 554 misdaden op hun kerfstok (inbraken, hold-ups, gewapende diefstallen, alle mogelijke vormen van afpersing, drugmisdrijven, moorden).

b. Chicago. In tweede positie. 15.000 jongeren verdeeld over 125 benden. De grote meerderheid Negers, in groter aantal dan de Spaans-Amerikanen. 1989: 72 misdaden (12 meer dan in 1988).

c. New York. Slechts een veertigtal gang's. Volgens een aantal sociologen ligt dit aan de verregaande versplintering van de bevolking in een veelheid van etnische groepen.

d. Boston. Een veertigtal benden, waarin een 2.000 jongeren. 80% zwarten, 13% Porto Ricanen. 1989: 9 moorden (driemaal meer dan in '88)

e. Washington. 1589: 434 misdrijven, het record.

Deze steekproeven leiden tot een inductie (veralgemening) - EDM 39 (ook 47, 54, 113) - : de plaag is algemeen aan het worden.

Verklaringen (duidingen).

EDM-harm 79 leerde ons de één-veelduidige betrekking (o.m. in het interpreteren). -- Cf. ook EDM-harm 111.--

1.-- Een politieman.-- “Het is altijd hetzelfde vraagstuk: straks zal men nog de kinderen die nog aan het hinkelspel toe zijn, toelaten een vuurwapen te bezitten. Kon men niet zo gemakkelijk geweren en revolvers kopen, dan zouden de jongeren hun twisten anders regelen”.

2.-- Een psychiater.-- Armando Morales (prof in psychiatrie Univ. Californië).-- Deze ziet het tweevoudig.

a. De verwaarlozing inzake het gemoedsleven, waaraan vele jongeren lijden, werkt: “De bende vervangt de gezinsstructuur, die de gangsters bijna nooit gekend hebben.

Opm.-- Dit is het zoveelste geval van het privatieve niets (EDM 50 (// 70,78, 82, 84), d.i. de afwezigheid van wat men verwacht ('frustratie', die, hier, tot aanvalsdrijf leidt; de zgn. “frustratie - agressie”), waarover de traditionele ontologen het hebben.

b. “Zij hebben, bovendien, de indruk dat er in de USA - samenleving voor hen geen plaats is. De 'gang' bezorgt hun een plaats o.g.v. haat en brutaal geweld”. -- Aldus Morales.

Opm.-- Weerom: het privatieve niets, een vitale leemte.

De bende.

Deze jongeren zijn geen gewone boeven. Het zijn ook geen moordenaars die door alle politieposten gezocht worden.-- Wat zijn zij dan wel?

a. Zij vertonen ‘riten’, ‘codes’, ‘gewoonten’. In Washington kleden de gangleden zich in zwarte sweatshirts met kapjes. In Pine Bluff (Arkansas) moet men een door “de leider” goedgekeurde inbraak gepleegd hebben om lid van the Folks te worden. In San Antonio hebben de plaatselijke terreurzaaiers - zonder blikken of blozen - het lef gehad aan de politiemannen - n.a.v. een carnavalsviering - visitekaartjes uit te delen met de vermelding “allerlei vernielingen”.

Opm.-- Dit bewijst wat wij *EDM 61 v. (cynisme)* - zie ook *EDM 64 (ontheiliging)* gezien hebben.

b. Morales: “Het aantal leden varieert van vijf tot verscheidene honderden”. Maar dit heeft weinig belang.

c. Alles hangt af van het actieterrein, van de nagestreefde doeleinden en van de persoonlijkheid van de leider. Wat de doorslag geeft, is het gedrag van ieder lid, de mentaliteit die verbindt.- Aldus Morales.

De leider.

“The Man”, -- de bijnaam van Rayful Edmond (25), zit nu in de gevangenis van Marion (Illinois).

Tussen 1986 en 1989 was hij de topfiguur van de handel in cocaïne en crack (een drug) in het hele District of Columbia.

Hoofdkwartier: het huis van zijn grootmoeder in een Negerwijk. Samen met een twintigtal familieleden beheerste hij 20% van de drughandel aldaar.

Wekelijkse opbrengst: 2.000.000 dollar. -- De bende telde +/- 150 leden.-- Uit Los Angeles kregen zij, maandelijks, 700 kg. cocaïne aan (...).

Drie jaar lang leidde The Man een prinselijk leventje: reizen naar Las Vegas, een Jaguar, een schitterende villa, weelderige meubels, een armbanduurwerk van 45.000 dollar.

Aan alle kinderen van zijn wijk deelde hij bankbiljetten uit van 100 dollar. Aan zijn vele bewonderaars schonk hij gouden oorringen.

“Ik was the King, de Koning”, zei hij in zijn cel. “Overal had ik vrienden. Zodra ik uit de gevangenis ben - over een jaar of twee -, open ik een nightclub”.

Besluit.

De misdrijven, in al hun vormen, stellen voorop: tegengestelde belangen die gewelddadig worden n.a.v. een of andere inzet. Die belangen - de identiteit - zetten zich door tegen de rest in. Dat was de structuur (*EDM--harm 117. -- 121*). waarover het zo-even ging.

Oppositionalisme.

Bibl. st.: J. Muurlink, *Antropologie voor Opvoeders en hulpverleners (Ideologische manipulatie of zelfbepaling)*, Bloemendaal, 1981, 17/18 (*Oppositionalisme*).

De term is nieuw, maar de erdoor aangeduide zaak is oeroud. “Het ‘oppositionalisme’ ontstaat als men zich sterk afzet tegen een bepaalde term of bepaald begrip en er een andere term of begrip tegenover plaatst, waaraan absolute geldingswaarde wordt toegekend”. (O.c.,17).

In Platonische termen: het ene denkbeeld wordt verward met volstrekte onwaarde (*EDM 50: privaatief nihil*) terwijl het tegengesteld model ervan met waarde zonder meer (het goede, in Platon’s taal) verward wordt.

Appl. model.

Men ziet zoiets bij een aantal biologen en/ of psychologen.

a. De enen ‘verabsoluteren’ de rol van de aanleg: bij de geboorte zijn, in een individueel biologisch wezen of in een individuele ziel, alle of nagenoeg alle levensmogelijkheden vooraf bepaald,-- vastgelegd.

b. De tegengestelde, beter: ‘oppositionalisme’ mening overdrijft de rol van het leefmidden: een individueel wezen is, in zijn lot en levensloop, geheel of zo goed als geheel ‘bepaald’ door het milieu waarin het zich situeert.

Opm.-- Herlees nu, even, *EDM 68 (restrictief)*.

In het Platonisme is, principieel, voor ‘oppositionalisme denken’ geen plaats: sinds Platon zag men in dat tegenover iedere bewering (affirmatief) men, praktisch altijd, een tegengestelde mening (negatief) kan stellen. Waardoor? Waarom? Doordat/ omdat in het werkelijke leven schijnbaar absoluut tegengestelde dingen onderling verweven zijn. ‘Koinonia’, verwevenheid, heette dat. Reeds het gemene verstand stelt regelmatig vast dat een verenigd wezen én door aanleg én door leefmidden bepaald wordt. Het werkelijke is gewoonlijk een mengvorm.

Appl. model.

a. De enen, de Moderne subjectivisten, onder wie Descartes, verabsoluteren in hoge mate het individuele subject (= het ik).

b. Recentelijk verabsoluteren o.m. de Structuralisten, de Saussure op kop, in hoge mate - wat men heet - de structuren (in casu: de regels waardoor ons individueel leven bepaald wordt, meestal op onbewuste wijze).

Restrictief: én het ik (‘subject’) én de structuren spelen allebei een rol. -- ‘Koinonia’, verwevenheid, van beide.